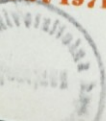

z a l i v

- Josip Merku **Fatti di luglio**
- Mirjam Gregorčič **K vprašanju slovenske
biti ali ne-bit**
- Sergio Salvi **Odrezani jeziki**
- Igor Mislej **Programski preskus**
- Irena Žerjal-Pučnik **Tragedijica na grobljah**
- Alozij Res **Pisma Bevku**
- Jože Pogačnik **Boris Pahor - Alojz Rebula
literarno kritična portreta**
- Radoslava Premrl **Moj brat Janko-Vojko**
- Boris Pahor **Slovenski duh, eksteritorialnost
in ljubljanski nevrotiki**
- Tončka Kolerič **Tržaška bibliografija**
- Ubald Vrabec **Prispevek k občnemu zboru
Prosvetne zveze**
- Igo Frangeš **Pozdravni govor na srečanju
PEN-kluba v Portorožu**
- Tržaški kulturniki **Odrpto pismo
Milčetu Škrapu**
- Nekdanji in sedanji **Protestna izjava v prid
goriški dijaki profesorju Milku Renorju**
- Dva klišeja k študiji
Josipa Merkuja**

z a l i v

september 1971 ■ štev. 30-31

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustreže
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor,
Irena Žerjal - Pučnik, Rada Premrl, Marica
Vidmar*

Odgovorni urednik:
Milan Lipovec

Naslov uredništva:
Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge
države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/92436, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 - 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

*dr. ing. Peter Merkù, Marija Bogataj, Stanko
Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina
Pahor, N.N., Just Colja, Boris Cek, g. Hoče-
var, J. G., Polda Gruden, Marjan Komjanc,
Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sar-
doč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel,
dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec*

Cena posamezne številke

5 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna *Graphis*

»FATTI DI LUGLIO«

(Okoličanski bataljon — 1868)

»Od višega lovca v navzdolni versti ima obstati bataljon sploh iz domačih zemljišnih ali gruntnih posestnikov in njihovih moških ljudi okolice teržaške.«

(iz § 2 Pravilnika)

IV.

O okoličanskem bataljonu, ki so ga sestavljali le okoličanski kmetje, zraščeni s tržaško zemljo od davne preteklosti, ki jo zasenčujejo domneve zgodovinarjev, edini domačini, ki so strnjeno živeli od mestnega obzidja (*) preko vse okolice do daleč naokoli.

o ljudeh, ki so še zmeraj hranili govorigo očetov in njih običaje, ko je Domenico Rossetti januarja 1819. leta (***) pisal:

(*) Ireneo della Croce - Historia di Trieste - Appresso Girolamo Albrizzi, Venetia, MDCXCVIII (1698), str. 552:

»... dandanes (je) mesto Trst obkoljeno od vseh strani s Slovani, oziroma Slovenci, in precej zunaj njenega obzidja ne govore stanovalci vasi in posestev v tržaški okolici drugega jezika kot slovenskega...«.

Nekaj pozneje, *ibid.*, str. 613.

»Kratka razdalja, ki še d a n e s (podčrtal J.M.) loči mesto od Slovencev, (...) saj sem zgoraj pravkar omenil, da komaj pol milje od mesta ni v rabi druga govoriga ali jezik mimo slovenskega...«.

(***) V Montanelliju (33) najdemo na str. 72, za leto 1819 v mestu in okolici *skupno s tujci*, 43.957 ljudi, od katerih 34.175 v mestu, 9.782 v okolici

»Pičlo število izvirnega tržaškega ljudstva se je zgubilo med onim, ki sta ga od drugod sem priklicali trgovina in plovba« (34) (*) — ter, lahko dostavimo, naklonjeno prizadevanje cesarice Marije Terezije (35) — in so tako bili morda še edini pravi Tržaçani med prebivalci zemlje, ki jo obsegajo meje, omenjene v občinskem pečatu iz 14. stoletja (**);

o domaèinih, ki so skozi stoletja prelivali kri za razne gospodarje, za zatiralno državo, za tukaj uspevajoèe »dobièkoželjne trgovce raznih narodov in raznih vér iz vsih krajev tega sveta« (36),

---

(*) Dve leti pozneje je G. de Brodmann (37) napisal podobne besede in sicer: »Si ne bom dovolil razèlenjevati narave tržaškega ljudstva, ker se pogostoma preoblikuje in prenavlja z novimi ljudmi, ki pripadajo vsem narodom najbolj znanih krajev sveta itd.«

Naj nobenega ne moti, èe bo bral v »Storia di Trieste«, ki jo je napisal ekstremistièni liberalni zgodovinar Attilio Tamaro (A. Stock - Edit., Roma 1924), to, kar na str. 263 druge knjige s sovraštvom pravi o Brodmannu, in sicer: »... ex poliziotto addetto alla sorveglianza dei postriboli« — »...bivši policist, dodeljen nadzorstvu bordelov«.

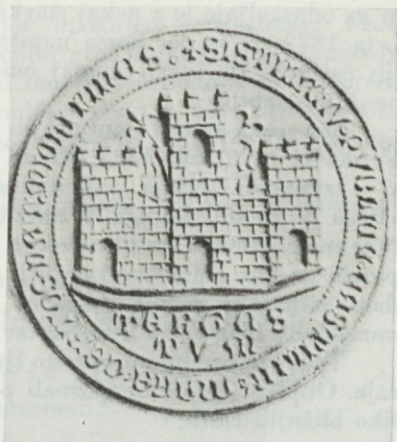
(Veliko število razprav tega zgodovinarja — prevedenih v več jezikov — je služilo v propagandne namene ob sklenitvi mirovne pogodbe po prvi svetovni vojski. Nekaj Tamarovih spisov omenja Leo Valiani v »La dissoluzione dell'Austria - Ungheria«, Casa Editrice »Il Saggiatore«, Milano 1966, str. 432).

(**) Peèat tako razmejuje »Tergestum«: »Sistilanu/publica/Castilirmare/certos/dat/michi/fines.« Silvio Rutteri razlaga: »(I Confini) Andavano da Sistiana per la strada pubblica lungo il ciglione della Vena, piegando ad arco fino al monte Castellier sopra Zaule per scendere poi alla fluttuante distesa del mare«. (38) - »Meje so tekle od Sosljana po javni cesti vzdolž roba Vejne ter v loku zavile do Kaštelirja nad Žavljami in nato so se spuščale proti valujoèi morski širini.«

V tržaški zgodovini je seveda več avtorjev, ki se bavijo s to mejo in jo razlagajo; a nikjer nisem bral, da se je ta razvijala na zemlji, obljudeni s samimi Slovenci.

Èe me spomin ne vara, so se v teh mejah, kakor mi je pred mnogimi leti (morda 1930.) pravil duhovnik Butkoviè v Zgoniku, matične knjige držale v italijanščini!

Tržaški občinski pečat
iz 14. stoletja

ni knjige ne knjižice, ki bi nam o tem govorila, ki bi osvetlila vsaj pomembno zadnje obdobje okoličanskega bataljona.

Pravzaprav bi tukaj morali postaviti oklepaj in se natančneje zamisliti v besedo »izvirno«: zakaj vsako novo priseljeno ljudstvo (ki je navadno prinašalo svojo kulturo na osteh sulic in mečev), je tukaj vedno našlo poprejšnje prebivalce ali praznoto; in samo v praznoti — če je ni ustvaril strah — bi lahko pomenilo izvirno ljudstvo.

A pustimo; morda kdaj pozneje.

V knjigah o tržaški zgodovini, ki sem jih imel priložnost brati, je na splošno zelo malo govora o okoličanski milici. V začetku 19. stoletja imamo med drugim dva hvalevredna primera z nekaj zanimivih in v nekem pogledu lepih odstavkov ali strani (Cratey, 1808; Mainati, 1818).

Pozneje, približno od srede istega stoletja sem. postajajo pisatelji kar se da skopi s pisanjem o okoličanskem bataljonu

in ga odpravljajo le z nekaj stavki ali samo z nekaj besedami. Leta 1889 pa je de' Bersa napisal še nekaj strani. V novejših časih zgodovinarji komaj omenjajo brambovce ali sploh nanje »pozabijo«.

Slovenski avtorji nam o njih tudi nekaj povedo (Godina Verdélski 1870; Sila 1882; Rutar 1896).

Izvemši Crateya, vsi italijanski avtorji o ljudeh »od višega lovca do zadniga v navzdolni versti« nič ne povejo. Niti enega samega brambovčevega priimka. Zato pa Mainati ne pozabi na jaro občinstvo kneginj, grofov, častnikov, patricijev, dam, vitezev in drugih gospodov, ki so prisostvovali slovesnemu obredu blagoslova dveh zastav okoličanskega bataljona.

Tedaj je pač bilo preprosto ljudstvo in kmet nepomembna raja. Otipljivo bomo to spoznali pozneje, pri volitvah, v nekoliko bližnjih časih.

Leta 1805. Mainati (v že navedenem delu in knjigi, str. 213 in nasl.) tako opisuje obred:

»Tržaška mestno-okoličanska straža je bila s cesarsko uredbo razdeljena v stotnije, ki so sestavljale bataljon z zastavama. Te je 9. junija blagoslovil kapiteljski vikar v katedrali, ki je za to priložnost bila sijajno okrašena. Kumovale sta guvernerjeva soproga in kneginja Matilda, žena maršal-lajtnanta Rosemberga. Predstavniki cerkvene oblasti so bili najvišji, ki bi si jih lahko želeli, saj je bil med njimi celo armenski nadškof iz Esimiazina Diodato Babich. Enako visoko je bilo predstavništvo politične oblasti, z guvernerjem na čelu med njegovimi svetniki.

»Vojaško predstavništvo je bilo prisotno z Magistratom kot najvišjim predstavnikom generalnega štaba enote omenjene milice (saj je Predsednik občine, po tedanji uredbi, imenoval poveljnika bataljona. J.M.) in vsemi častniki iste milice, od poveljnika do vključeno kadeta zastav. To predstavništvo je imelo večji sijaj zaradi prisotnosti najvišjih oficirjev garnizije, kakor so bili predvsem feldmaršal-poročnik knez Rosemberg; feldmaršal-poročnik poveljnik Moistelle, knez Hohen

lohe Bartenstein generalmajor, upokojeni generalmajor Francesco de Rincoletti, generalmajor grof Luigi Gavassini, polkovnik grof Paar in diplomatski zbor z vsemi odlikovanji. Spremistvo patricijskega sveta plemičev Trsta je bilo polnoštevilno in najvišji blišč je imelo ono krajevnih ter tujih dam in vitezev.

»Enota okoličanske milice je štela 500 mož in naslednje častnike.

P o v e l j n i k

Pietro vitez de Francolsperg, upokojeni stotnik.

A v d i t o r i n s t o t n i k

Gio. Batt. Dr. de Kupferschein.

K a p l a n

D. Giuseppe Millanich.

S t o t n i k i

Leopoldo de Burlo.

Antonio de Jurco.

Luigi vitez de Francolsperg.

Pietro de Burlo.

Mario de Ustia.

A d j u t a n t i n n a d p o r o č n i k

Antonio Porta.

N a d p o r o č n i k i

Saverio de Giuliani.

Giuseppe Jelusig.

Ignazio Koller.

P o r o č n i k i

Paolo Kandler.

Giorgio Bradamante.

Giorgio Kapeler.

Praporščaki

Giuseppe Torel.

Biagio Cavallar.

Kadet pri praporih

Francesco Valop.

Štabni zdravnik

Matteo Dr. Ceruti.

Višji kirurg

Leonardo Dr. Sebastianis.

Kirurg bataljona

Pietro Dr. Ceruti.

»Ta enota je prispela na trg pred stolnico ob ropotanju bobna in s turško godbo v okoličanski uniformi, ki je priključala v spomin ono davnih ilirskih vojščakov, in je tam razvila okoliščini primerne evolucije z vzorno disciplino in vojaško natančnostjo. (*) Red, tako v cerkvi kakor tudi zunaj nje, je vzdrževala stotnija garnizijskih grenadirjev, porazdeljena na potrebna mesta.

»Ob 10. uri zjutraj se je začela visoka maša ob spremljavi glasbe, ki jo je za to priložnost napisal vodja tržaškega stolnega zbora Domenico Rampini, in ob petju virtuoziinje Imperatrice Sessi, ki je pela vlogo seriozne primadonne v novem gledališču, ter pevcev stolnega zbora in še drugih. V prezbiteriju med sedeži — kapitelj je zasedel stole na strani Evangelija, vladni predstavniki one na strani Epistole; častniki okoličanske milice pa spodnje sedeže — sta obe zastavi ležali na z damastom pokriti mizi. Ob strani vsake zastave je bila ena od obeh častitljivih kumic s klečalnikom in damastim stolom. Običajna mesta

---

(*) Lahko si predstavljamo lepoto slike, ki se je ponujala najbrž v senci košate lipe, ki jo Cratey (1808) omenja na str. 44 svoje »Perigrafia« takole:

»(...) pred zidom, ki zapira dvorišče katedrale, stoji zelo staro drevo ogromne velikosti, ki ga vsi občudujejo in mu ljudstvo pravi lipa (albero detto volgarmente Lippa).«

pri maši so napovedovale in spremljale salve okoličanske milice, medtem ko je pri prvem in drugem Evangeliju častniški zbor omenjene milice obnovil davni plemiški običaj in potegnil iz nožnic sablje v dokaz pripravljenosti, da ga brani za ceno lastne krvi. Po končani slovesni maši je mašnik v spremstvu cerkvenih dostojanstvenikov stopil na kraj, kjer sta bili zastavi, in ju blagoslovil z običajnimi svetimi besedili in obredi; nato so zastave okrasili z bogatimi trakovi, za to pripravljenimi od obeh prej hvaljenih kumic. Nato so se vsa predstavništva zapovrstjo združila v enoten sprevod, ki je zastavama sledil na trg, kjer je milica čakala. Tedaj je mašnik zabil prve tri žeblje (***) v imenu Očeta, Sina in Sv. Duha, nato guverner v imenu Njegovega Veličanstva; sledili so linijski častniki in oni milice v imenu Nj. Vel. Cesarice, Prestolonaslednika in drugih knezov c.kr. družine; končno so še preostale vidnejše osebnosti opravile ta starinski in skrivnostni obred. Ko so potem vzdignili obe zastavi, ju je mašnik izročil praporščakoma; zatem je prešel k opravitvi prisege, katere besedilo je glasno prebral Avditor in stotnik milice ter jo je ponovil vsak član od besede do besede; opravljeno slovesnost so pozdravile tri salve celotnega bataljona in trojno nazdravljanje Vzvišenemu Vladarju Francišku I. Med hrupnimi salvami in nazdravljanjem so se vrnili v cerkev, kjer so izpostavili Najsvetejšega in je mašnik začel Te Deum, ki so ga peli ob spremljavi glasbe, za to priložnost nalašč napisane od istega zborovodje Rampinija v povsem novem militarističnem slogu. Po Te Deumu se je ta veličastna slovesnost končala z blagoslovom s Presvetim Zakramentom celotni milici, razvrščeni na trgu, kjer so ga ponesli pod baldahinom v procesiji med številnimi bakljami. Okoličanski bataljon je po skupni salvi defiliriral v najboljšem redu in je zatem stopil z ropotanjem bobna in godbo do stanovanj obeh kumic Lovasz in Rosemberg, da jima s parado prizna svojo hvaležnost.

(**) Pri takih obredih je najvišji dostojanstvenik začenjal — in sledili so mu čedalje nižji — z zabijanjem zastave na drog J. M.

»Pri slovesni pojedini z več kot 100 vabljenici, ki je bila v veliki plesni dvorani, so nazdravljali; zdravicam so odgovarjale s topniškimi salvami, tudi one vojaških prostakov, katere so gostili z mesom in vinom v številnih gostilnah na javne stroške, ki so znašali vsoto 8000 goldinarjev.«

Kako je bilo v Trstu z okoličansko milico, piše de Bersa («Il Consiglio decennale», II. knji., str. 189 in nasl.); tu prepišem v malo skrženi obliki, kaj o njej pravi:

»Zaradi različnih okoliščin so bili v starih časih odnosi med Trstom in Cesarjem kaj slabo določeni in nejasni. Iz teh se je le s težavo in zelo počasi izluščil novodoben pojem solidarnosti med celoto (državo) in posameznimi deli (deželami), ter splošnih dolžnosti vseh državljanov k prispevanju zaščiti države.

»A najsi bo zaradi počasnega razpleta in uveljavljanja novih načel — stvar je bila skupna Trstu in drugim pokrajinam Cesarstva — kakor tudi zaradi nejasnih klavzul predajnega pakta (Trsta) Cesarju (iz leta 1382) ter zaradi velikih sprememb, ki jih je prinesla proglasitev prostega pristanišča, je Trst, kar se tiče vojaških dolžnosti, bil izjema do polovice tega stoletja (1850), in izjema je bil tudi bataljon okoličanskih milic. (Ta milica je bila edina v vsej Avstriji z vštetim Tirolom. J.M.).

»Njena ustanovitev sega v 14. stoletje in ne bomo govorili o njenih vrlinah. Omenili bomo samo, da je od leta 1787 do 1797. večkrat branila obalo: da je leta 1800 bila reorganizirana in pet let pozneje razdeljena v dva bataljona. Leta 1809 jo je vodil feldmaršal Zach v bitki proti Francozom pri Palmanovi, v boju pri Prevalju in v Istri. Po osvojitvi Trsta leta 1813. je bila milica spet reorganizirana, pozneje pa še enkrat leta 1836. (...) Očitno ni to bila zmes paradnih vojakov, ampak sposobno moštvo s precej strogo disciplino.

Zelo redka slika trobentača okoličanskega bataljona.

JOSIP SANCIN

iz Ščedne je služil v letih 1858. do 1860.

(Zahvaljujem se gospodu Dušanu Jakominu, da me je opozoril na to sliko, in družini Luin - Sancin, da mi jo je ljubeznivo posodila).

»Statut (Kandler pravi »Pravilnik«. Glej »L'Emporio e il Portofranco«, str. 158; peta predzadnja vrsta. J.M.) 25. oktobra 1836 je zbral milico v bataljon, ki ga je sestavljalo 1000 mož in 600 v rezervi; porazdeljeni so bili v dve diviziji.

»Miličniki so prisegli zastavi in te sta bili dve, posvečeni še leta 1805. Bataljon je bil podrejen Magistratu in opravljal dnevno trajno službo v nočnih patroljah, za splošna razgledovanja (*), vzdrževanje reda in miru in imel na razpolago potrebno moštvo za številne šagre v predmestjih in vaseh ter za izvrševanje od oblasti ukazanih aretacij'. Tudi je moral biti na razpolago za službo v mestu, če so to zahtevale vojaške oblasti in pod njih neposrednimi ukazi in nadzorstvom.

»Tem obveznostim je § 72 municipalnega Statuta (iz leta 1850) dodal, da na zahtevo vojaške komande bo moral v primeru vojske ščititi obalo in opravljati garnizijsko službo.

(*) Kar se »splošnih obhodov« tiče, ki jih je bataljon opravljal v okolici v dveh zadnjih obdobjih svojega obstoja, mi ni še nič znanega. Našel sem pa (39) poročilo poveljnika bataljona iz leta 1823 (bil je Leopoldo de Burlo), naslovljeno slavnemu mestnemu predsedstvu, kjer beremo, kakšni hudodelci so bili v onem času naši okoličani.

Poročilo pravi:

»Kakor naročeno s spoštovanim odlokom 17. februarja t.l., je v noči od 25. na 26. t.m. bil izveden v okolici splošen obhod in po poročilih gospodov stotnikov ni bila aretirana nobena oseba, razen da:

»so našli, kakor javi gosp. Stratti, kapetan III. stotnije, vrdeleškega župana skrajno pijanega, zaradi česar ni bil v stanju opravljati dolžnosti, ki bi jih moral, in je sploh treba dostaviti, da se ta oseba iz razvade dnevno močno opije in bi ga treba nadomestiti z osebo boljših lastnosti, če to najde za potrebno to slavno predsedništvo, ter:

»kakor izhaja iz prijave I. nadporočnika Rivellija od I. stotnije, je tukajšnji občan Andrea Trebitz, bivši vojak, katerega so našli v žaveljski »Fornace« spati z neko kmetico, s predrznimi in žaljivimi besedami oštel patroljo, ki jo je vodil korporal Mattio Sanzin, kateri je imel službeni nalog, da ono gostilno pregleda; ta nesramnost žali podpisano poveljstvo in zahteva primerno zadoščenje.«

Sledi nekaj sklepnih besed.

»To smo hoteli povedati, da bo naš opis razumljiv. Temu dostavimo, da je neka Najvišja resolucija iz leta 1834, ki je prinašala nova navodila za nabore, odredila, da 'za sedaj in samo, dokler ne bo Nj. Vel. drugače odredilo, naj dosedaj obstoječa oprostitev tržaškega mesta in njegove okolice od vojaške službe velja še za naprej.'

»Take so bile torej razmere, ko je 16. februarja leta 1852. 'L'Osservatore' priobčil Cesarsko uredbo z dne 9. istega meseca, s katero naj bi vojaški nabori bili raztegnjeni tudi na mesta Trst, Reko in Bakar in njihove mestne okolice in da naj bi vojaške novince, če imajo potrebne lastnosti, navadno uvrščali k mornarici ali pa v službo v ladjedelnico. Od Trsta, provincialnega mesta, se je za tedaj zahtevalo s t o s e d e m d e s e t (podčrtal J.M.) mož.

»Ta ukaz je povzročil v mestu skrajno zmedo. In v resnici ni manjkalo tehtnih razlogov, zakaj tudi če ne upoštevamo novosti take uredbe in tehničnih težkoč za nje izvedbo, je bila ureditev pripadnosti meščanstvu vse prej kot jasna; saj so bila le malo časa prej (1850) v (novem) mestnem Statutu objavljena pravila o tem in le majhen del meščanov je poskrbel za izrečno opcijo k temu ali onemu meščanstvu. Veliko družin je tudi nastalo, ker so računale na trajno oprostitev in po novi uredbi bi zdaj njih poglavarji bili primorani k naborem. Oni del prebivalstva, ki se je že davno nastanilo v Trstu, a je bilo tujega porekla, se je sklicevalo — če hočemo biti pravični, zmotno — na privilegij, ki ga je Karel VI. podelil, trgovcem, tovarnarjem in obrtnikom, ki bi se v njem (=Trstu) nastanili, in ki jim je bila zajamčena trajna oprostitev vseh dajatev za nastanitev vojske in drugih, povrhu pa še, da bodo uživali *pravice gostov* ('*trattamento da ospiti*'); s tem stavkom so rešili vsako zadevo. Bali so se tudi, da bodo nabori preprečili dohod tujcev, in končno so kot okolnost, ki naj podpre oprostitev od naborov, navajali obstoj, storitve in zasluge teritorialnih milic, dejanskega vojaškega zbora, ki so ga meščani vzdrževali.

»Nemir v mestu se je raztegnil tudi v občinsko dvorano in naslednji dan, 17. februarja, ko je bil svet združen na seji, je

Dr. Scrinzi izročil predsedniku pismeno vlogo, s katero je zahteval, naj se dnevni red opusti in naj se svet ukvarja le s težkim vprašanjem naborov. Tako se je tudi zgodilo. Tako so izvolili posebno komisijo (Tommasini, Scrinzi, Revoltella, Reyer, Minerbi in Brucker), poverili so ji proučevanje tega vprašanja: in komisija — poročevalec je bil Scrinzi — je na seji 28. februarja predlagala, naj svet odobri spomenico, ki je navajala prej navedena dejstva in je zahtevala odgoditev naborov in proučitev načina, kako bi jih vpeljali v skladu s posebnimi razmerami v Trstu. Svet jo je odobril, vsi člani so jo podpisali in naročili komisiji, da jo ponese na Dunaj.

»Medtem ko je zadeva zorela, saj je v glavnem s tako rešitvijo soglašalo tudi tržaško Namestništvo, je cesar prišel v Trst in občinski komisiji, ki se mu je šla poklonit, je 10. marca obljubil šestleten odlog.

»Obljubi je takoj sledilo dejstvo. Še istega dne je župan lahko priobčil cesarjev odlok, ki ukazuje, da naj se 'zaradi posebnih okoliščin prebivalstva mesta Trsta' začenjajo vojaški nabori v mestu in okolici šele leta 1858. in naj tako ostane prihodnjih šest letnikov vojaščine prostih.«

»'Desetletni svet' (*) pa ni čakal leta 1858., da skrbi za koristi prebivalstva: ker se pa ni mogel po šestih letih sklicevati na vse razloge, s katerimi je l. 1852. zahteval in dosegel začasno odgoditev naborov, se je to pot oprijel, kot rešne bilke, obstoja in zaslug okoličanskega bataljona. Že na seji 13. februarja 1857 je svet izvolil komisijo (Tommasini, Reyer, Scrinzi, Hagenauer in Pазze) in ji naročil, naj pripravi v ta namen spomenico, ki naj prouči način, kako bi vskladili nabore z obstankom milice; upali so, če jim uspe to ohraniti, da bi se oni spet odgodili.

»Komisiji je bilo tudi naročeno, naj osebno odda spomenico cesarju, ki bi moral v tistih dneh priti v Gorico.

(*) Tako je imenovan v tržaški zgodovini Občinski svet, izvoljen leta 1850; svoje dolžnosti je opravljal 10 let in pol zaradi zapletljajev, ki jih je povzročil cesarski patent 31.12.1851, s katerim so bile ukinjena Ustava 4.3.1849 in preklicane »Osnovne pravice«.

»Ker imamo besedilo te prošnje, mislimo ugoditi bralcu in jo prepisemo v celoti. Bila je torej taka:

»Posvečeno Veličanstvo!«

»Oprostitev od vojaške obveznosti, ki jo je Trst doslej užival ob naklonjenosti Vaših Visokih Prednikov zaradi posebnih razmer, za prospeh trgovine v cesarstvu, prirastek državne trgovske mornarice, da privabi v te kraje za stalno premožne in podjetne inozemske družine, bo z rokom šestih let odgoditve, ki ga je blagohotno dovolila Vaša Dobrotljivost (Municipenza Vostra) marca meseca 1852., v prihodnjem letu zapadla; in Vam zvesto mesto (fedelissima città) se vdano klanja Vaši Vzvišeni Volji.

»A tudi v časih te oprostitve je tržaška občina opravljala službe vojaškega značaja s svojim bataljonom okoličanske milice, kateremu so v paragrafih 1. in 71. pravilnika določene naloge garnizijskega službovanja ter drugih vojaških služb po ukazu vojaške oblasti in pod njenim neposrednim nadzorstvom.

»Četudi ni bilo to predpisano v omenjenih pravilih (§ 5), je bataljon leta 1848. prispeval z veliko pripravljenostjo in z ustreznim uspehom k aktivni zaščiti naših obal (*); zato je bila ta naloga vključena kot pglavitna dolžnost naše milice

---

(*) Od dogodkov iz leta 1848 pri St. Bortolo (Barkovlje) nam pove Ignazio Piller, stotnik okoličanskega bataljona v svojih spominih (40) tudi nekaj imen, ki jih doslej še nismo poznali: zato prepisem ustrezen odstavek:

»1848 (...) teritorialna milica je bila izpostavljena pri vseh baterijah kjer so bili topovi; preprečila je tudi (...)» izkrcanje (sovražnika) pri st. Bortolo (Cedassamare), za kar so kurat vasi st. Bartolomeo, častiti Don Bartolomeo Rebez, ki je v kasni noči dal biti plat zvona da se je ljudstvo zbralo, — ter višji lovec (sergente) Giuseppe Snidersich in nižji lovec (caporale) Andrea Martellanz (od okoličanske milice), dobili zlato kolajno za zasluge.«

Za leto 1849 doda sledeče:

»Bataljonu okoličanske milice, ki je zmeraj nosila narodno kmečko obleko, je bilo dodeljenih več kot 800 vojnih kolajn.»

v vojnem času v § 72 novega Statuta, ki ga je Vaše Veličanstvo milostno podelilo našemu neposrednemu mestu.

»Tudi vojaški značaj tega zbora je bil tako bolj poudarjen; zaradi tega so njegovi stiki in njegova odvisnost od vojaške oblasti postali bolj neposredni in pogostni; po letu 1848. so vojaške oblasti gledale na bataljon s posebnim zadovoljstvom, imele so ga za sestavljenega z odličnimi ljudmi in ga zato častno uvrstile med enote za oboroženo obrambo Cesarstva, poslušnega Vašemu Veličanstvu.

»A zdi se, da je nadaljnji obstoj tega izvežbanega bataljona, pripravljenega in sposobnega za zaščito domačih in bližnjih obrežij, nemogoče vskladiti z nabornim sistemom, ki velja za druge dežele, ki nimajo take ustanove za lokalno vojaško zaščito, če bi ta sistem brezpogojno uvedli tudi v Trstu; zakaj osebno vojaško službo v katerisibodi obliki je državna pravičnost zmeraj izračunala in porazdelila na način, da eno in isto prebivalstvo jih ni smelo izvajati na dva različna načina in z dvojnim bremenom.

»Za mero priznane koristi, s katero prispeva tržaški okoličanski bataljon celokupnemu obsegu državnih vojaških uslug, bi zato Vaše Veličanstvo v svoji milosti spoznalo kot pravično, da bi naši Občini priznalo te usluge kot nadomestek za obveznosti, ki jih nalaga vojaški nabor.

»Ko bi bilo vdanemu podpisanemu svetu dovoljeno izraziti ponižno mnenje pri tem primerjanju obveznosti in uslug, bi poudaril, da bi bilo mogoče priznati vojaške usluge v zvezi z drugimi koristmi javnega značaja (tudi če ne upoštevamo onih, ki jih imunost proste luke prinaša s seboj z vidika splošnih trgovskih koristi) kot enakovredne uslugam, ki bi jih država mogla uživati pri omejenem številu mož, kolikor bi jih ta občina z vojaškimi nabori oskrbela vrstam Cesarških čet.

»In sicer:

»Velika važnost, ki jo ima v vojnem času zaščita morskih obal, ki so le vhodna vrata v notranje dežele.

»Popolno poznavanje krajev, izkušnost, vnema, ki so značilne vrednote naših okoličanskih brambovcev,

»Garnizijska služba, h kateri vojaške oblasti lahko kličejo okoličanski bataljon ob katerem koli času, kakor ga dejansko kličejo.

»Oboroženo spremstvo erarialnih in vojaških pošiljk, kar pravilnik tudi predvideva,

»Neprestano vežbanje bataljona z orožjem in v taktiki,

»Vztrajna skrb častnikov (vsi so meščani), ki si s pohvale vredno vnemo in požrtvovalno prizadevajo za pospeševanje izobrazbe, discipline in dobrega razpoloženja teh oboroženih enot,

»Storilnost bataljona pri vzdrževanju javnega reda in varnosti (§§ 72, 94 Statuta Trsta).

»Izdatek mestne blagajne za vzdrževanje tega zbora.

»In končno prihranek državne blagajne, ko ima država brez kakega bremena vsak čas na razpolago bataljon ljudi, ki odlično poznajo kraj, in ki je v skladu s sedaj veljavnim Statutom ne dolgo tega bil pomnožen z dvema stotnijama: (*).

»Vsi doslej utemeljeni razlogi imajo brez dvoma svojo pomembnost, ki bo našla v pravičnem in očetovskem srcu Vašega Vzvišenega Veličanstva ono dobrohotno upoštevanje, ki bo ustrezalo namenu, željam in prošnjam, izrečenim v pričujoči ponižni spomenici.

»Naj nam bo dovoljeno upati, da bo ob upoštevanju posebnih razmer Trsta in oceni vseh uslug in koristi, ki jih prinaša obstoj omenjenega bataljona naše teritorialne milice, Vaša Vzvišenost blagovolila določiti njih pravo vrednost v primerjavi z dolžnostjo vojaškega službovanja, ki bi ga prinašali našemu mestu in okolici vojaški nabori.

»V tako bistveni zadevi z zaupanjem izročamo našo usodo in usodo bataljona pod varstvo Vaše Cesarske dobrohotnosti,

(*) V spominih stotnika okoličanske milice Thomanna (41) bremo sledeče:

»Dnevno povelje št. 16 - 12. junija 1857.

»Stotnik Giovanni Thomann je s poveljem 61 - 30. Decembra 1856 prejel nalogo za ustanovitev Rezerve; ta je sedaj narejen šteje 722 mož razdeljenih v 6. stotnijah. Isti Thomann je imenovan za poveljnika omenjene Rezerve.«

ki nam je bila že večkrat izražena, kakor so usluge, ki jih je ta zbor storil in jih bo lahko še storil, dosegle laskavo priznanje zadovoljstva Vašega Veličanstva; temu se je nedavno tega pridružilo priznanje Vaše Vzvišene Soproge z osrčujočimi izrazi, ki jih je izrekla kot visoka pokroviteljica bataljona, ko mu je podarila trak, ki naj okraši zastave in naj naredi brambovce vedno bolj ponosne na visoko čast in vedno bolj odločne, da pri vsaki preizkušnji dosežejo nove uspehe in utrjujejo starodaven sloves.

»Da se reši to za nas težko vprašanje, od katerega je odvisen obstoj samega bataljona, ureditev njegovega bodočega organizma po reviziji starega Pravilnika, da lahko primerneje zadosti zahtevam, potrebam in pričakovanjem sedanjega časa, podpisani svet tega neposrednega Mesta ponižno vzdigne vdano prošnjo, naj bi Vaša Vzvišenost blagovolila ukazati:

»Naj zadevo obravna komisija ob prisotnosti odposlancev te občine, da ugotovi ali je in na kak način je mogoče pravično vskladiti obstoj bataljona okoličanske milice z uvedbo vojaških naborov v našem mestu in okolici; dotlej pa naj bo odložena uresničitev vojaških naborov, dokler ne bo Vaše Veličanstvo ob delu predlagane komisije sklenilo, kaj ukazati.

»Tudi ob tej priložnosti se priporoča Vaši Vladarski Milosti

ponižni, vdani
'Svet Mesta Trsta'

(Podpisani so z županom Tommasinijem vsi člani občinskega sveta).«

»Ta poskus občinskega sveta,« pravi de' Bersa, »je dosegel, lahko bi rekli, polovičen uspeh. Prošnja ni bila povsem sprejeta, a tudi ni ostala povsem neuslišana. Cesar je z resolucijo 29. septembra odločil, naj bi Trst dal samo polovico kontingenta, ki bi ga po zakonu moral dati, a naj se nadalje ohrani okoličanski bataljon, ki bo primerno reorganiziran.«

To »primerno reorganizacijo« je bataljon doživel z večkrat omenjenim pravilnikom leta 1860.

De' Bersa pravi tudi, da »je Trst s tem bataljonom mnogokrat koval kapital.«

Sama se nam vsiljuje ugotovitev:

Kadar so imeli leta 1852. stopiti v veljavo v naših krajih vojaški nabori in se je občinski svet takoj vnel in prosil za odgoditev, je država zahtevala od Trsta — mesta in dežele — 170 mož; v istem času pa je sama okolica imela v bataljonu nad 1000 mož!

Razlika med vojaki v regimentu in brambovci v bataljonu je bila kajpak precejšnja; a bo nekoliko ublažena, če pomislimo, da je leta 1852. imelo mesto približno 60.000 prebivalcev, okolica pa 30.000 (33) (*).

Take so torej bile razmere v navedenih časih; a kmalu je imel nastopiti čas, ko so prišli na površje v občinskem svetu liberalski mogočniki, ki s krajšimi ali daljšimi presledki so ostali na poveljniški palubi do prve svetovne vojske, oz. do konca Avstrije.

(nadaljevanje sledi)

(*) Montanelli, v diagramu št. 4 in na str. 74, sicer navaja za mesto 70.846 in za okolico 20.366 prebivalcev (skupaj 91.212); opozarja pa, da so v prvi številki (za mesto) izjemno vključeni prebivalci predmestnih zaselkov (frazioni suburbane), pripisanih desetim mestnim odsekom (sezioni della città);

S primerjavo prebivalcev v letih 1851 in 1853, ki jih Montanelli navaja, bo številčno stanje leta 1852. bolj jasno.

BIBLIOGRAFIJA (IV)

Če ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere: Trst.

- (33) MONTANELLI Paolo - Il Movimento Storico della Popolazione di Trieste - Tipogr. Balestra, 1905 (številke strani in diagrama so navedene v opombah).
- (34) ROSSETTI Domenico - Sette lettere inedite di argomento municipale - Tip. Lloyd, 1874, str. 33.
- (35) KANDLER Pietro - L'Emporio e il Portofranco - Tip. Lloyd, 1864, str. 188 in nasl.
- (36) GODINA VERDELSKI Jožef - Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice - Tisk Loyda, 1870, str. 66.
- (37) BRODMANN de Giuseppe - Memorie politico-economiche della Città e Territorio di Trieste, della Penisola d'Istria, della Dalmazia fu Veneta, di Ragusi e dell'Albania - Tipogr. di Alvisopoli, Venezia, 1821, str. 13.
- (38) RUTTERI Silvio - Trieste, spunti dal suo passato - Eug. Borsatti Edit., 1951. str. 55 (ali Ediz. LINT, 1968, str. 66).
- (39) RAZNI - Atti della Milizia civica territoriale - Rokopisi; hrani jih Mestna knjižnica (Sezione Archivio Diplomatico - Storico); signatura 5 D 3/3.
- (40) PILLER Ignazio - Memorie della Milizia civica territoriale (raccolte dal Capitano della Milizia civ. territ. Ignazio Piller.) — Rokopisni prepis hrani Mestna knjižnica (Sezione Archivio Diplomatico-Storico); signatura 5 D 2/8; strani niso oštevilčene.
- (41) THOMANN Giovanni Vincenzo - Memorie della Milizia civica territoriale di Trieste (raccolte da Giovanni Vincenzo Thomann i.r. Capitano di I. classe fuori di servizio.) — Rokopisni prepis (s fotografično sliko Thomanna) hrani Mestna knjižnica (Sezione Archivio Diplomatico-Storico); signatura 5 D 2/8; strani niso oštevilčene.

PAZI! - Pri opombi (*) na str. 43 ZALIVA št. 28-29/1971 je odpadel sklepni odstavek: Zanimivo študijo »Fortunato di Grado e il placito del Risano«, opremljeno s faksimilom prepisa zapisnika ter navedbo bogate bibliografije, je napisal Aldo Tassini za »Pagine istriane«, št. 4, (november) 1950, str. 22.

K VPRAŠANJU SLOVENSKE

BITI ALI NE-BITI

Ljubljansko Delo je 27. aprila 1971 ob tridesetletnici Oslobojilne fronte slovenskega naroda objavilo govor njenega predsednika Josipa Vidmarja, kjer med drugim beremo: »Tudi danes kot pred tridesetimi leti gre spet za naš *biti* ali *ne-bit*i v novih pogojih in na višji ravni.«

Če je temu tako, in sivolasemu predsedniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki položaj na Slovenskem dobro pozna, gre vera, potem veljajo te besede kot opozorilo vsem zavednim Slovencem, tudi zamejskim, da se zavzamejo za usodo svojega naroda kot pred tridesetimi leti.

Toda takrat je bil med nami sovražnik — fašistični okupator, a *kdo* in *kje* je sovražnik danes?

Ali ga je iskati v »usodnih dejstvih«, ki so po Vidmarju tu med nami in v »zgodovinskem trenutku, ki zahteva od nas predvsem zavest in presojo«? Danes gre na Slovenskem kot sestavnem delu Jugoslavije za proces izgradnje samoupravnega socializma, ki vključuje na državni ravni vprašanje dekoncentracije Jugoslavije. Ta zahtevni proces sovpada z gospodarsko inflacijo, kar je izraz določene gospodarsko-družbene zakonitosti. Vidmar pravi, da gre za vrsto zahtev, ki jih postavlja naš čas, kakršnih nam od leta 1941 še ni postavljaj noben drug čas. *Zakaj?* To je vprašanje, ki terja odgovor.

Globoke spremembe gospodarsko-družbene narave in pretresi ob tem dajejo občutek krize sedanje slovenske stvarnosti.

V vsakem družbenem razvoju je križa bolj ali manj normalen, če ne celo nujen pojav; kajti v teku razvoja nastopajo novi dejavniki, ki jih na začetku skoraj ni mogoče predvideti. Gre za iracionalne dejavnike, če ne celo nujen pojav; kajti v teku razvoja nastopajo novi dejavniki, ki stalno spremljajo družbeni razvoj in lahko usodno vplivajo na njegov potek, kakor nam priča zgodovina. To dejstvo govori nedvoumno proti vsakemu dogmatiziranju gospodarsko-družbenih sistemov.

Zatorej ni problem v nastopu križe, pač pa v vprašanju njene rešitve. Na lestvici razvoja predstavlja namreč križa neko predstopnjo bodisi za nadaljnji razvoj na višjo raven, bodisi za padec nazaj, da, torej namesto do evolucije pride do involucije. To more preprečiti le globinska analiza obstoječe križe ter izvajanje iz te izhajajočih izsledkov v praksi.

Kot zavedni in odgovorni Slovenci se čutimo dolžne sodelovati — po svojih močeh — pri reševanju obstoječe križe na Slovenskem, kolikor ta zadeva subjektivne dejavnike. Za izhodišče se pri tem ravnamo po znanstveni zahtevi sodobnega sociologa Arona, po kateri je mogoče pravilno presojati določeno družbeno dogajanje le, če ga motrimo z odmaknjene stališča, neposredno neprizadeti. Naš položaj v zamejstvu nam tako naravno omogoča objektivno presojo po znanstvenih vidikih sodobnega družboslovja.

V tem smislu naj moj prispevek pomeni predvsem pobudo za sodelovanje drugih, več ali manj vseh Slovencev, vsakega po svoje. Kajti kadar gre za vprašanje narodove biti ali ne-biti, potem je to vprašanje, ki zadeva narod kot celoto, torej vsakega posameznika. Gledano s tega zornega kota je družbena križa v bistvu križa družbene zavesti.

Toda pojdemo k analizi.

Pri razčlembi obstoječe križe na Slovenskem je mogoče najprej ugotoviti dejstvo, da je ta križa bolj ali manj odsev splošne križe današnjega sveta. Njeno zaostritev na Slovenskem pa so povzročile specifično slovenske in zgodovinsko pogojene okoliščine in razmere.

Na svetu prevladuje vedno bolj spoznanje, da vladata na njem danes dejansko dve ideji: marksistična in krščanska. To priznavajo teoretiki na obeh straneh; na marksistični je to predvideval že Togliatti, danes poudarja to med ostalimi tudi Roger Garauday, na krščanski pa med drugimi Giulio Girardi, eden najboljših sodobnih poznavalcev marksizma. Ta ugotovitev je sad stoletnega zgodovinskega razvoja, ki je potekal od začetnih polemik in vročih borb do dialektičnega spoznanja o nujnosti medsebojnega dialoga in potrebi sožitja.

Človeštvo je v teku svojega razvoja vedno poznalo različne ideologije, ki so stale v dialektičnem razmerju. Pri vprašanju sinteze je že Leibnitz odkril, da leži resnica v njih stičnih točkah. Spričo tega imata tudi sodobni ideologiji zgodovinsko nalogo, da vzajemno iščeta stične točke in na njih gradita prihodnost.

Spogled marksizma in krščanstva nam dejansko razkriva niz skupnih točk, seveda tiste, katere zadevajo zemška vprašanja, naravno sfero. Kajti krščanstvo je tudi eshatološko naravnano. Po pristno krščanskem, to je tudi koncilskem pojmovanju naravna in nadnaravna sfera druga drugo pogojujeta in dopolnjujeta. V tem sklopu najde krščanstvo svojo zemskc akcijo.

Na zemski ravni pa vidimo, da je cilj obeh ideologij skupen: uresničiti človeka — preko osvoboditve vseh odtujitev in počlovečenja v ljubezenski skupnosti občestva. Obe izhajata iz vere v človeka: marksizem prek vere v človeštvo, krščanstvo prek vere v Boga. Razhajata se v vprašanju motiva in sredstev. Vera v Boga je kristjanom gibalno za socialno akcijo, marksisti pa so videli v tem človekovo odtujitev. V tej točki se ideologiji torej razhajata v teoriji. Gre pa za prakso. Gre za to, da kristjani izpričajo svojo vero v socialni akciji. Potem pa je treba tudi religiji priznati njeno socialno funkcijo, nalogo in pomen.

In kolikor pomeni vera zavezo in pomoč za družbeno angažiranost, toliko večja je odgovornost kristjanov za družbeni

razvoj. Prav tako gre tudi za to, da marksisti izpričajo svojo vero v socialni akciji. S tem, da marksisti vzpostavijo socialistične strukture, a si pri tem obdrže privilegirane položaje še ne izpričajo svoje socialistične vere. Narobe!

Nadaljnja skupna poteza je metoda, ki se izraža pri obeh v revoluciji. Pri marksistih v zunanji, ko gre za radikalno spremembo prvenstveno ekonomskih dejavnikov in pogojev življenja. Pri kristjanih pa v notranji radikalni prenovi človekove nravi, v sublimaciji. Do sinteze pride, ko notranja revolucija prekvasi zunanjo, ko nove družbene strukture zažive v novem duhu. Kolikor do te sinteze iz tega ali onega razloga pride, potem tako idealno zasnovane strukture propadejo, kakor nas uči zgodovina.

Tudi vizija prihodnosti je skupna obema ideologijama. Marksisti jo vidijo v raju človeka na zemlji, kristjani pa v kraljestvu božjem na zemlji. Pri obeh gre za proces poenotenja in počlovečenja človeštva, za avtentično občestvo.

Na tej daljnosežni poti pa je potrebno spričo nujnih konfliktov in dilem nenehno v vsakem stadiju razvoja iskati na obeh straneh potrebne sinteze.

Marksiste vodi pot v družbeni razvoj prek socializma in komunizma. Prav tako pa vidijo krščanski misleci razvoj človeštva v čim popolnejši socializaciji in komunizaciji, kakor je to znanstveno dokazal eden največjih katoliških mislecev dvajsetega stoletja Teilhard de Chardin.

Pri kristjanih gre torej za *ovrednotenje* lastnih stališč. V odnosu marksisti-kristjani pa gre za usklajanje miselnih kategorij, za izoblikovanje skupne »forme mentis«, za skupno govorico. V praksi pomeni marksizem za krščanstvo lahko filter, krščanstvo pa lahko dopolni marksistični svetovni nazor, kakor menita med drugimi Calvez in kardinal König.

Toda bolj kot za oddaljenost v nauku obeh ideologij, ki na zemski ravni skoro kopni, gre za oddaljenost v psihološkem pogledu spričo prakse. Ta je pogojena po zgodovinski metodi, ki je pri obeh slonela pretežno na argumentu sile; šele zadnji čas je začela spoznavati potrebe po sili argumenta. Šele

to omogoča ozračje za dialog in ustvarja osnovo za dejansko sodelovanje.

Gre za pot do potrebnega »modus vivendi«, za sožitje enih ob drugih. Toda čas zahteva več, zahteva sodelovanje enih z drugimi, še več, zahteva perspektivo solidarnosti enih za druge.

Ta potreba sloni na dognanju o neogibni soodvisnosti in povezanosti ljudi kot posameznikov in skupnosti tudi na mednarodni ravni. To je postulat življenja samega, ki je celovito. Za svoj razvoj zahteva skladno sodelovanje vseh človekovih psihofizičnih sestavin. Enako je pogoj za razvoj skupnosti v občestvo skladno sodelovanje *vseh* njegovih članov. Kakor hitro se izločijo ena družba nujno ohromi in gre namesto v razvoj neogibno v propad. To je osnovna zakonitost življenja in zgodovine.

Spričo tega si vsak racionalen in napreden družbeni sistem prizadeva vključiti v družbeni proces vse pripadnike določene družbe brez kakršnihkoli diskriminacij, zavedajoč se, da te ne škodijo toliko diskriminirancem kakor dejansko in dokončno najbolj oblastnikom. To nam potrjuje zgodovina. A žal smo prekratkovidni in preveč egocentrični, da bi to uvideli, pa čeprav smo na zunaj še tako »humani« in »znanstveno« usmerjeni v svoji »napredni politiki«.

Realna politika pa omogoča in pospešuje sodelovanje vseh idejno-družbenih skupin na osnovi enakopravnosti v smislu pluralizma in sloge, kar pretvarja določeno družbeno skupnost, narod, v pravo občestvo, po načelu: enotnost v raznolikosti in solidarnosti. To predpostavlja razumljivo visoko stopnjo družbeno-politične osveščenosti, prvenstveno pri nosilcih oblasti v vsakem sistemu. Žal je v praksi več ali manj še daleč od tega, zato postaja to vprašanje ena prvih nalog naše družbene politike.

Njena realizacija predpostavlja dolgotrajen proces dialektike ljubezni. Zakonitost življenja, tudi družbenega in njegovega razvoja je namreč zakon ljubezni. To je resnica. Edina, absolutna.

Doslej je veljalo klasično načelo po Wellsu: »adapt or perish«, prilagodi se, sicer propadeš. Slonelo je na utilitarni špekulaciji za izkoriščanje človeka, kar je značilno za liberalistično-kapitalistično ero.

Družbeni razvoj višje vrste, humanizem, socializem, komunitarnost pa zahteva »love or perish«, ljubi, sicer propadeš. In to brez sleherne špekulacije. Izhaja iz vere v zakonitost ljubezni, po kateri se ljubezen do drugega neogibno vrača k meni, kakor ima tudi sovraštvo do drugega retroaktiven značaj. Ker gre običajno za daljnotrajnejše reakcije, ostaja ta zakonitost tako ljubezni kot sovraštva manj razvidna in v tem je teža človekovega bivanjskega problema. V tem je vobče tragika človeštva.

Na višji stopnji zavesti bo človek spoznal, da je njegova sreča sreča-ti se s sočlovekom. Torej je moja sreča, sreča-ti. In narobe tvoja nesreča je moja nesreča. Enako je sreča ali nesreča mojega občestva moja *osebna* sreča ali nesreča. Tedaj šele bo znal človek ljubiti *sebe*, ker se bo znal ljubiti v drugem in v občestvu. Prava ljubezen je namreč osebno preraščanje, sublimacija, dialektični skok iz subjektivne v objektivne sfere, tako v individualnem, kakor tudi v družabnem pogledu. Ko bo človek prišel do tako visoke stopnje zavesti, bo v bistvu razrešena družbena problematika. Osrednji problem je torej: osveščanje.

Za ta dolgotrajen proces so potrebna ustrezna izhodišča. Kot temeljno velja znanstveno načelo o relativnosti naših spoznanj in vrednotenj. Že antično pravilo je bilo: »errare humanum est«. Glede na to, da je človeku kongenialno, da se moti, mu je treba odpuščati. Torej zavezuje ta življenjska resnica človeka v etični sferi k spravi. V odpuščanju tujih, pa tudi lastnih napak je edino možen sproščen, nezakompleksen razvoj poedinca in družbe. To je ena morda najtežjih naših spoznanj,

Ta korelat zakonitosti ljubezni je še manj razviden kot prejšnji, to tem manj, ker gre preko nujnega zakona trpljenja. Preseganje subjektivnih stališč, skok iz osebnih »resnic« v objektivne zahteva v notranji sferi nujno določeno trpljenje. Gre za proces katarze, ki je prav tako naporna in boleča kot druž-

beni osvoboditev; za obe velja enaka zakonitost. Očitno ostaja zakon zgodovine volenti nolenti, zakon trpljenja. Gre pa za to, da ta zakon sprejmemo zavestno, toda ne v negativnem, marveč v pozitivnem smislu kot sredstvo za preraščanje egocentrizma na individualni in na družbeni ravni. To nas vodi preko odpuščanja v spravo v komunitarno ljubezen in solidarnost, kar nam omogoča, da ustvarimo družbo višje stopnje — občestvo ter v njem in po njem uresničimo človeka.

V tej viziji je možen dialog med marksisti in kristjani in njihovo sodelovanje. To je osnova za srečanje enakopravnih partnerjev, ki ob priznanju načela pluralizma, v občestvenem duhu, po njegovi zavezi z združenimi močmi (v plemeniti tekmi), solidarno grade skupno prihodnost. Njihovo dialektično razmerje obranja pri tem pričujoče potrebe po sintezi v cilju pospeševanja razvoja.

Danes so ta spoznanja in ustrezne akcije v svetu sicer šele na začetku, vendar so poizkusi v to smer zelo občuteni in živi. Po sodelovanju med marksisti in kristjani se vedno bolj odpira. Vizija prihodnosti je vredna naporov sedanjosti za osveščanje in dobre volje za skupne akcije. Vera v človeka bodisi preko humanizma ali religije, opravičuje to upanje.

Idejno družbena stvarnost na Slovenskem

Tudi na Slovenskem vladata danes dejansko dve ideji: marksistična in krščanska. Nosilci oblasti so marksisti. Kristjani kot taki ne nastopajo, niso vidno udeleženi, ne opazni. Do nedavna so dajali vtis, da stojijo ob strani družbenega dogajanja, nekako pasivno, bolj ali manj z občutki diskriminacije. Njih glasu ni slišati ne po radiu ne po televiziji. Na terenu se odvija »sodelovanje« *via facti*.

Ali ne leže Vidmarjeva »usodna dejstva« *morda prav v tej stvarnosti? Vidmar nakazuje problem, ko navaja, da gre za »vrsto zahtev, ki jih postavlja naš čas, kakršnih nam od leta 1941 še ni postavljala noben drug čas«. A odgovor? Ali ni morda že v nakazanem problemu?*

Kot nas namreč uči zgodovina, so vse duhovne silnice in gibala v zgodovini zašla v krizo, če so se izneverila svojim izhodiščem. Za njih sanacijo se je bilo treba vrniti k izhodiščem, k prvotnim idealom in konceptom, jih z novimi spoznanji okrepiti in tako na višji osnovi dalje graditi. Sicer so se še tako idealne zasnove in ideje deformirale in namesto, da bi pospeševale, so ovirale zgodovinski razvoj, dokler jih niso nadomestile pozitivne, napredne sile. Klasičen primer za to nam nudi zgodovina katoliške Cerkve s svojim zadnjim koncilom.

Če vtis ne vara, se tako tudi Vidmar približuje resnici današnje slovenske stvarnosti, ko nas spominja in nekako opozarja na leto 1941.

Tedaj se je slovenski narod spričo fašistične okupacije znašel pred svojim biti ali ne-biti. Rešitev je bila v skupni akciji. Zato so predstavniki vseh idejno političnih smeri na Slovenskem od krščanskih socialcev, preko liberalcev do marksistov takoj po zasedbi spomladi 1941. ustanovili OF. Kot taki so v njej sodelovali, si tako pridobili podporo naroda in tako z združenimi močmi dosegli osvoboditev. Po zmagi so vzeli oblast v svoje roke marksisti. Predstavniki drugih idejnih struj so prej ali slej, hotè ali nehotè utihnili. Njihov molk traja na Slovenskem že četrto stoletje. Nihče ga ni prekinil niti ob tridesetletnici ustanovitve OF, kakor da ne obstaja zgodovinsko dejstvo, da so soustanovitelji OF in sozmagovalci tudi slovenski kristjani.

Toda usodno moč tega molka čuti nedvomno tudi Josip Vidmar, ko vidi danes slovenski narod pred vprašanjem svoje biti ali ne-biti kot pred tridesetimi leti.

Zakaj išče odgovora, kjer ga ni, ko je pa ta na dlani kot pred tridesetimi leti. Res je položaj danes drugačen, v deželi ni okupatorja. S tem pa ni rečeno, da ni sovražnika. A kje je? Josip Vidmar govori o usodnih dejstvih, ki so med nami. Toda kako je prišlo do teh usodepolnih dejstev?

Marksisti so z izključnim prevzemom oblasti prevzeli tudi izključno odgovornost za svojo politiko na Slovenskem. Ta je očitno zašla v krizo — po nujnosti družbene zakonitosti. Njena

rešitev je v priznanju družbene zakonitosti — kot pred tridesetimi leti. Po preverjenem pravilu zgodovine je namreč moč v slogi, rešitev v skupni akciji z združenimi močmi.

Pri tem se naravno pojavlja vprašanje, kako spet pridobiti za ponovno sodelovanje partnerja, potem ko je bil po skupni zmagi, po doseženem cilju kot nepotreben potisnjen v stran? Tu gre več kot zgolj za psihološke posledice nezaupanja pri prizadetem, gre za etično težo, za odgovornost in rehabilitacijo. Klasična reakcija bi bila pasivna rezistenca, separatizem. Toda naš čas zahteva od nas preraščanja, višjo družbeno zavest — razumljivo na obeh straneh, saj gre za naš skupni biti ali ne-biti.

Iniciativa za to gre vsekakor nosilec oblasti. Vidmarjev memento velja prvenstveno slovenskim marksistom, da spoznajo »zgodovinski trenutek, ki zahteva predvsem zavest in presojo« za uresničenje pluralizma na Slovenskem za vključitev slovenskih kristjanov na enakopravni osnovi v družbeno politično življenje.

Sicer je zaman iskati rešitev iz krize. Drugače bo začarani krog ostal in ni treba iskati sovražnika izven njega, ampak v njem. Najtežje je pač spoznanje, da je vse prepogosto največji sovražnik v človeku samem. Človek je sam sebi sovražnik, ker zna ljubiti — v drugem. To velja enako za človekove skupnosti.

Tu je tisti naš skriti sovražnik, ki je pa najnevarnejši od vidnega zunanjega, ker ga pač nočemo videti in se mu upreti. To zahteva od nas tisto notranjo katarzo, skok v višjo zavest — ki je *conditio sine qua non* za napredek in razvoj.

Ta memento velja prav tako za slovenske kristjane. Rešitev ni separatizem, pač pa resnična sprava in sloga. V tem bodo slovenski kristjani najbolj avtentično izpričali svojo vero.

Razumljivo je, da bo to težko pričakovati od siarejše generacije, ki je bila osebno preveč prizadeta. Zato kliče čas prvenstveno mladino.

In kot vidimo razume mladina klic svojega časa, in to mladina na obeh straneh. To je tudi razumljivo, saj je mladina stalno nosilka naprednih družbenih idej. Brez zgodovin-

ske obremenjenosti, brez predsodkov in kompleksov išče resnico v družbeni sintezi ob ostvaritvi idealov svobode, enakosti in bratstva na osnovi slovenstva. To je razvidno iz publikacij slovenske akademske mladine obeh ideologij, to izpričujejo tudi razne pobude in akcije. Ta težnja je vedno bolj opazna tudi v revialnem tisku na obeh straneh. Žal ostajajo vsi ti pojavi brez vplivne boči.

Med nekaterimi mladimi skupinami marksistov in kristjanov prihaja do resničnega, življenjskega dialoga. Težava pa je v tem, da so mladi marksisti v privilegiranem položaju, ker za njimi močneje stoji obstoječa družbena struktura, saj ostajajo zvesti tradicionalni marksistični doktrini, ki ne kaže odprtega procesa. Nasprotno pa mladi kristjani krščanstvo odpirajo, kakor sledi iz njih nove revije »2000« in ga naravnava v odmiranje struktur. Tako omogočajo avtentično funkcijo krščanstva.

Ko je govor o dialogu med marksisti in kristjani na Slovenskem, ne smemo prezreti določenih premikov na ravni struktur. Osnovo in okvir za to daje iskanje modusa vivendi med državo in katoliško Cerkvijo. V ta namen sta lansko leto vzpostavili diplomatske odnose. Jasno je, da zasledujeta obe strani pri tem vsaka svoje interese, se druga drugo omogočata kot oblast in si s tem delita interesna področja. V tem primeru je težje govoriti o življenjskem dialogu. Pri tem pa vseeno ni moči prezreti pozitivnega, ki se pri tem poraja, dasi počasi in z muko. To je pač zakon razvoja.

K stvari dialoga med marksisti in kristjani prispeva svoj delež tudi zamejstvo, dasi bolj posredno. Med razne pobude in akcije je od krščanske strani šteti sem »študijske dni v Dragi« pri Trstu. Zanje je izšla iniciativa ter organizacija iz Društva slovenskih izobražencev pretežno srednje katoliške generacije na Tržaškem. S pritegnitvijo Slovencev iz matične domovine, iz celotnega zamejstva in zdomstva, tako kristjanov kot marksistov, so se ti po letu 1968 preusmerili v nekakšen slovenski »kulturni parlament«, ki »zaseda« redno vsako prvo soboto in nedeljo v septembru in daje tako svoj pozitiven doprinos za razumevanje Slovencev obeh ideologij.

Sem spadajo tudi vedno pogosteje »okrogle mize« v zamejstvu, ki zadevajo in skušajo reševati vprašanje dialoga med obema ideologijama.

Vse to izpričuje, da je vprašanje dialoga med marksisti in kristjani pri zamejskih Slovencih aktualno; prav tako pa tudi sodelovanje, ki prihaja do izraza v raznih narodnoobrambnih in kulturnih akcijah, še zlasti v pogledu slovenskega šolstva.

Vsekakor pa je pravi prostor za sodelovanje med slovenskimi marksisti in katoličani matična domovina. Čeprav bi se zdelo tu sodelovanje težje, ker je en partner na poziciji oblasti, je pa dejansko zaradi objektivnih pogojev lažje. Res je, da so subjektivni pogoji odločilnejši, a ti ob potrebni družbeni zavesti in zrelosti, kot smo videli, ne bi mogli biti problem. Lažji je položaj za tistega, ki ima oblast v svojih rokah, hkrati pa je njegova vloga odgovornejša. On mora znati uskladiti različne pobude in jih povezati v enotno akcijo po pluralističnem načelu.

Konkretno je potrebna za obe strani velika mera realizma za priznanje stvarnosti, za zrelo presojo položaja in za dobro voljo za sodelovanje, ki je imperativ stvarnosti. Tako morajo slovenski kristjani osvojiti socialistično družbeno ureditev kot svojo stvarnost, kar v ostalem ne bi moglo biti problem, saj je socialna misel krščanstvu imanentna. Po drugi strani pa morajo enako slovenski marksisti osvojiti krščanstvo kot stvarnost svojega časa in prostora, priznati mu morajo ustrezno socialno funkcijo. To bo omogočilo sintezo, enako pravno družbeno sodelovanje med slovenskimi marksisti in kristjani.

Toda poglejmo konkretno gospodarsko družbeno dogajanje na Slovenskem.

Samoupravni socializem

Novi družbeni red, ki so ga na Slovenskem uvedli marksisti, nosi naziv: samoupravni socializem.

Njegov pojem opredeljuje že sam izraz; gre za to, da se gospodarsko družbeni odnosi odvijajo po samoupravnem, torej

pristno socialističnem načelu. Gre za izgradnjo neposredne demokracije v smislu doslednega pluralizma, tako da vsakdo ob priznanju svobode in enakosti odloča o svoji usodi v okviru svoje delovne ali interesne skupnosti in to na vseh področjih in na vseh ravneh družbenega življenja, ki ga zadevajo. Samoupravno načelo omogoča tako *osvoboditev posameznika, posameznih skupnosti in posameznih narodov, ker postaja vsak surveren na svojem območju v okviru svojega občestva*. Glede na to je samoupravno načelo najboljši pobudnik gospodarsko družbenega razvoja, ker sprošča individualno iniciativnost, dviga ustvarjalnost, zavezuje k odgovornosti in gradi s tem družbeno zavest. Skratka pomaga k uresničenju človeka in prispeva tako odločilno k viziji boljšega sveta.

Samoupravno načelo je izraz vere in zaupanje v človeka. je zaupnica, kot mu je ni dal še noben drug sistem. To je zaupnica človeški ustvarjalnosti, njegovi človeškosti, njegovemu dostojanstvu. Razumljivo, da ta zaupnica predpostavlja višjo stopnjo zavesti, višjo moralno in strokovno klasifikacijo človeka, kot ga od njega zahtevajo drugi sistemi. Drugače tudi biti ne more: pravicam odgovarjajo dolžnosti, obveznostim gre do priznanja. To je zakonitost življenja, prav tako družbenega. Kdor hoče prejemati, mora dajati.

To je teorija o samoupravnem načelu.

Kako je pa v praksi?

Iz objavljenih informacij je razviden nedvoumen razkorak med teorijo in prakso na Slovenskem. Tako beremo v prvi številki letošnje revije *Prostor in čas* v razpravi o gledališki krizi in socialni diferenciaciji izpod peresa Drage Ahačič na strani 61 sledečo oceno:

»V dobrih dvajsetih letih se je bila namreč v imenu oblastniškega interesa, mimo strokovnih in kvalitativnih meril na vseh področjih izoblikovala določena hierarhija in tej hierarhiji je zdaj dano samoupravljanje. Zategadelj to samoupravljanje v danem položaju ni in ne more biti nič drugega kot obramba in utrjevanje obstoječe socialne diferenciacije, ki je bolj ali manj neposredno plod administrativnega socializma ter njegovega birokratsko-policijskega sistema. To pa pomeni, da

se osnovna gibalna našega družbenega življenja kljub uradnim izjavam in teoretičnim razpravam niso bistveno spremenila. To nam dejansko potrjuje tudi današnji položaj začaranega kroga, ki ga v večji ali manjši meri zaznavamo na vseh področjih.«

Našteti bi bilo moč še vrsto drugih ocen odnosno kritik slovenske prakse samoupravnega socializma. Kot eno najznačilnejših je protest slovenskih visokošolcev, ki so ga ob nedavni zasedbi filozofske fakultete izrazili v 13-ih točkah, kjer podarjajo, da je temeljna zasnova za zaostritev konfliktov in nesporazumov na univerzi med študenti predvsem *nerazvita* samoupravna praksa na univerzi — kot poroča ljubljansko Delo dne 27. maja 1971.

Tako vidimo, da samoupravni socializem na Slovenskem še ni razvit. Sicer so pa jugoslovanski marksisti prvi, ki skušajo v praksi realizirati ta novi družbeni model.

Pri tem se postavlja vprašanje, kakšno je stališče slovenskih kristjanov do tega novega družbenega modela.

Kakor postaja razvidno, se slovenski kristjani v pokoncilskem duhu odpirajo vse bolj svetu — zlasti mladina — in se čutijo v vesti vezane za družbeno angažiranost v korist slovenstva. Kaj pa konkretno v pogledu samoupravnega socializma?

Pri tem je naglasiti dejstvo — danes sicer že manj znano — da pojem samoupravljanja slovenskim kristjanom ni nov. Nasprotno je ta pojem na Slovenskem izšel prav iz krščanskih vrst in to malone že pred skoro pol stoletja. Z njim je seznanil Slovence krščanski sociolog Andrej Gosar. Gosar je videl izgradnjo novega socialnega reda — v krščanskem smislu — prav po samoupravnem načelu. Samoupravljanje je Gosarju izhodišče in cilj vsega gospodarskega družbenega dogajanja. Svoje poglede in koncepte je objavil v obširnem delu: *Za nov družabni red*, ki obsega v dveh knjigah skoro 1.500 strani. Bilo je objavljeno v letih 1933 in 1934 ter je prevedeno tudi v druge jezike. Zanj so se zanimali poleg drugih še posebno češkoslovaški kristjani. V svojem delu je Andrej Gosar podrobno prikazal prednosti samoupravnega načela v celotnem

gospodarsko družbenem življenju, tako tudi njegove prednosti pred parlamentarno demokracijo.

Razumljivo, da se krščansko pojmovanje samoupravljanja po Gosarju ne krije z marksističnim pojmovanjem. Kajti po krščanskem gledanju se odvija vse človekovo delovanje, prav tako samoupravljanje, sub specie aeternitatis, pod nadnaravnimi vidiki. A konkretno gre za delovanje na zemski ravni, za družbene strukture, gre predvsem za *duha* teh struktur. In v tej točki so kristjani prav »par excellence« poklicani, da vnesejo v obstoječe samoupravne strukture na Slovenskem svojega krščanskega duha — duha občestvenosti, da z njim prekvasijo te strukture in jih tako usposobijo za življenje.

Spričo tega ostaja zgodovinsko dejstvo, da imamo v vprašanju samoupravljanja Slovenci *dvojno pionirstvo*: kristjani teoretično, marksisti pa tudi praktično. Glede na to sta si partnerja na enakopravnih pozicijah in je njuno sodelovanje res lahko »fair play«, poštena igra dveh enakovrednih partnerjev. Sicer že samo samoupravno načelo zavezuje k enakopravnosti v praksi.

Tako se vedno bolj odpira pot sodelovanju — vsaj v načelnem pogledu. V praksi bo to dolgotrajen in naporen proces za premagovanje predsodkov, nezaupanja in sumničenj. Ovirali ga bodo razni demagogi na obeh straneh; ljudje, ki pod to ali ono krinko ščitijo le svoje egocentrične interese ali interese svoje ozke skupnosti in jim ni mar za blagor občestva kot celote. *To* so resnični sovražniki našega naroda in našega narodnega predka. In kakor proti vsakemu sovražniku, se je treba tudi proti temu boriti v skupni akciji in solidarno.

Poleg tega pluralističnega načela, da je moč v slogi, je za njegovo uspešnost treba izpeljati tudi spremno načelo: pravega človeka na pravo mesto!

Gre za kvaliteto v pluralizmu — to je imperativ našega časa in problem slovenske stvarnosti. To je: *conditio sine qua non* za izvedbo samoupravljanja v praksi na Slovenskem. Šele potem bo to lahko postalo model za družbeni sistem višje stopnje, vreden posnemanja.

Ta model torej nujno terja moralno in strokovno kvalifikacijo tudi na višji stopnji. Gre prvenstveno za upoštevanje in izvajanje izsledkov z vseh področij znanosti v praktičnem življenju. Razumljivo je to težje v manj razvitih predelih, katerih tudi na Slovenskem ne manjka. Zato postaja vprašanje znanja eno prvorazrednih socialnih zahtev. Je pa obenem najtežje rešljivo, ker zahteva najdolgotrajniji proces, saj gre za vprašanje generacijskih obdobj, ki se ne dajo rešiti čez noč. Nerazvitost se res kaže v revščini ljudi, a je bistveno odvisna od duhovne zaostalosti ne samo prizadetih temveč je nemara še bolj odvisna od nizkega stanja zavesti in znanja njih vodstvenih organov, ki ne vidijo ali nočejo videti bistva stvari. Zato je potrebno nenehno osveščanje, izobrazba in vzgoja občestva kot celote. In tu je spet nujno sodelovanje vseh.

Kar zadeva vprašanje sodelovanja kot takega, je to že po svoji naravi zahtevnejše in napornejše kot zastopanje svojih ekskluzivnih, radikalnih stališč. Zahteva nenehno premagovanje napetosti, konfliktov, iskanje sinteze. Pri tem se gradi človeškost, solidarnost, sprava in sloga, torej resnično občestvo. Kolikor bolj se bodo iskale stične točke, toliko manjši bodo razločki, toliko prej se nam bo približala vizija lepše prihodnosti.

Pri vsej dobri volji na obeh straneh, pri še tako idealnih zamislih in plemeniti akciji, pa je potrebno spoznanje, da ne bo noben družbeni red idealen za vse ljudi, v vsakem času in vsakem prostoru. Zadošča naj zavest, da v skupnih naporih, vsak po svoji najboljši vesti in vednosti s svojimi najboljšimi močmi prispevamo svoj delež k napredku. Rezultati bodo prej ali slej gotovo vidni. Ni nujno, da jih bomo uživali mi, a nujno je, da mi dajemo svoj prispevek h gradnji boljšega sveta v naši ožji domovini in prek nje v širšem mednarodnem prostoru. Tako pospešujemo razvoj človeštva v kozmičnem smislu.

To je naša naloga — da pripadniki malega slovenskega naroda izpolnujemo njegovo zgodovinsko poslanstvo.

Pričujoče razmišljanje ima namen nakazati problematiko slovenske stvarnosti v pogledu njenih subjektivnih dejavni-

kov. Gre za osvetlitev nekaterih stališč in izhodišč, ki zadevajo sodelovanje med marksisti in kristjani na Slovenskem. Razumljivo, da ostaja odprta vrsta vprašanj, ki jih vključuje tako kompleksno dogajanje kot je družbeno. Ta zapis želi dati le svoj prispevek k slovenskemu družbenemu osveščanju in po njem vesplošnemu.

Zapušča nas Danijela Nedohova, naša sourednica od samega rojstva revije, naša poročevalka o glasbenem življenju v Trstu in naša upravnica. S svojim življenjskim drugom odhaja v Cleveland, in priznati moramo, da nam bo manjkala, ker je s svojimi zrelimi pogledi in s svojo požrtvovalnostjo ustvarjala v naši uredniški skupini pristrčno bratsko ozračje. Medtem ko se ji zahvaljujemo za njeno iskreno bližino in ji želimo srečno prihodnost, nam ne gre, da bi jo zbrisali s platnic revije. Naj njeno ime ostane kot simbol vezi, ki je ne maramo pretrgati, njej pa naj bodo te strani odprta knjiga, v kateri bo prav gotovo našla tudi košček same sebe.

Uredništvo

ODREZANI JEZIKI

prevaja **MARIJA KACIN**

V okrožnici, ki jo je pred nekaj leti ob državnozbornih volitvah italijanski odbor *Mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur* naslovil na nekatere kandidate za državni zbor, je bilo z obupno vero poklicano v spomin: »Člen 6 ustave pravi: Republika ščiti s posebnimi normami jezikovne manjšine.« Na žalost je bilo to načelo v dvajsetih letih deloma izpeljano le v Dolini Aosta ter v bocenski, goriški in tržaški pokrajini, medtem ko vse druge skupnosti, ki od nekdanj govori jezik, ki je različen od italijanščine, niso dosegle nobenega varstva za svojo prvobitno kulturo. To vzbuja vtis, da italijanska republika ščiti le posebno močne in grozeče manjšine ter da tistih, ki so bile državi vedno zveste, raje ne vidi: s tem zanikuje poleg ostalega vsako stvarno evropsko usmerjenost. (1) Od tedaj je preteklo nekaj let, a člen 6 je ostal pokvečena črka. Grenkim ugotavljanjem italijanskega združenja AIDLCM, apolitične in v marsikaterem pogledu zasluzne organizacije, katere člani so celo nekateri desničarsko in levičarsko usmerjeni parlamentarci, ki jih družijo pripadnost neki narodni manjšini kot najmanjši skupni imenovalec, odbovarja izjava, ki jo je pred nedavnim dala ena izmed skupin študentskega gibanja (Movimento studentesco): »Narodne manjšine morajo izsiliti spoštovanje

svojih demokratičnih pravic na univerzah. To so dobri in pobožni nameni. Člen 6 ustave italijanske republike: Republika ščiti s posebnimi normami jezikovne manjšine. To je burka, napisana na papir. Prav, to vemo vsi. Toda v tem političnem trenutku ne gre za to, da kot veliki prebrisanici skomizgnemo z rameni, češ, to je običajni demokratizem, ali pa da zavzdihnemo kot delajo omejeni: napisano je samo na papirju. Razumeti moramo, da demokratične potrebe narodnih manjšin v vsej Evropi (kapitalistični ali pa v tisti, v kateri vladajo ljudske demokracije) spravljajo v krizo politično ravnovesje mednarodnega evropskega meščanstva.« (2) Izbrali smo kar na slepo dve med seboj po slogu in po tonu zelo različni izjavi; prva je strogo legalitarna, druga pa prikrito revolucionarna; obe pa jasno poudarjata, da šestega člena niso izvajali. Ne gre seveda za edini primer, da se kako ustavno načelo ne izvaja. Toda to izredno neizvajanje ne razodeva samo nekega prikritega hotenja, da bi zatrli manjšinske jezike in kulture naše države, temveč priča o neki kulturni nevednosti, ki je na žalost običajna pri naših politikih in naših intelektualcih (če jih vzamemo v tradicionalnem in korporativnem smislu). In ker imajo tudi po našem mnenju intelektualci moralno dolžnost, da javno izrečejo svoje nesoglašanje vsakokrat, kadar se tepta dostojanstvo in svoboda kakega naroda ali kake osebe (to dolžnost v resnici mnogokrat vršijo), se nam zdi, da bi morali italijanski intelektualci (mislimo jih še v predgramscijevem pomenu in morda celo kot vpisane v COMES), ne le protestirati proti preganjanju, ki ga trpijo nekateri ruski pisatelji v svoji domovini, temveč kričati tudi kadar mòkenskemu (mocheno) pesniku iz Val Fersina ali katalonskemu pripovedniku iz Alghera niso dane stvarne možnosti (teoretično obstajajo, a ostajajo teoretične), da bi se kulturno udejstvoval v svoji materinščini. Gre poleg ostalega za vprašanje naše države. Jasno je, da nobena državna politična ali kulturna oblast ne prepoveduje temu mòkenskemu pesniku, tej popolnoma izmišljeni in morebitni osebi, da kuje verze v nemščini ali pa

v svojem narečju. To, kar se dogaja, je slabše: vsakemu mōkenu se onemogoči, da bi obvladal svoj jezik, to pa samo zato, ker je bilo odločeno, da se ignorira obstoj tega jezika tudi v krajih samih, kjer ga govorijo. Uradna nevednost tako odriva vsako manjšinsko govorico v geto nepomembnega in minljivega, prepoveduje, da bi se je učili drugače kot ustno, ter jo s tem obsoja na usihanje v družinskem krogu, katerega pa oblega in osvaja z obvezno rabo italijanščine v vseh javnih odnosih, v zasebnih odnosih pa s pregovarjanjem z mass media. Tisk, kino, radio, televizija imajo namreč kot posredovalni jezik — razen nekaterih rednih »pokrajinskih« izjem — italijanščino. Samo po sebi se razume, da si mōken (ali Grk ali Albanec, ki živi v Italiji) za ceno gotovo znatnih osebnih naporov lahko pridobi prosto in morda popolno rabo kulturnega jezika narodnostne skupine, kateri pripada. Lahko bo tudi dal natisniti knjižico stihov v župnijski tiskarni. Toda kot italijanski državljan bo vedno na položaju drugega reda, ker ga republika dejansko zapostavlja s tem, da mu odreka med šolanjem vsako jezikovno pravico in s tem, da mu noče staviti na razpolago tistih kulturnih pripomočkov, katere nudi (dobro ali slabo, v veliki ali majhni meri, to tukaj ni važno) italijanskim državljanom italijanskega jezika ali pa tistim, ki pripadajo kaki manjšini s posebnimi pravicami. Za zaključek tega odstavka bi radi poudarili (čeprav se intelektualci COMES-a rajši korporativno potegujejo za Solženicina kot pa za krimske Tatare), da je bilo naše premišljevanje doslej nekoliko hipotetično in preveč razkošno. Intelektualci italijanskega jezika ne bi smeli namreč samo skrbeti za svobodo izražanja, ki jo dejansko odrekajo (ker je zatrta že ob rojstvu) intelektualcem, ki so Italijani po državljanstvu, a ne po jeziku. Človeški rod je veliko obsežnejši in ne šteje le pisateljev, temveč često tudi kmete, pastirje, obrtnike, trgovce in celo delavce. So italijanski državljani, ki so deležni drugačnega ravnanja kot ostali državljani republike; to pa je odvisno od občine, v kateri se rodijo, in od kulturnega okolja, v katero so vključeni brez

krivde ali morda celo s ponosom. S tem se očitno krši ustavni predpis. Pomislimo za trenutek tudi na mòkena, ki je, namesto da bi ga zgrabil demon poezije, bolj preprosto osumljen, da je kradel kokoši, in ki je prisiljen pogovarjati se s policaji in sodniki v jeziku, ki ni njegov jezik in v katerem so ga poleg ostalega bolj malo in skopo poučili; tudi ustavni predpis o obveznosti pouka za vse se v velikem delu državnega ozemlja ne izvaja. Kar vzdrhtimo zaradi njegove usode. Ko torej človek popolnoma razume zagovor kokošnjega tatu, si vsakdo lahko sam pripoveduje vse ostale strašne dogodivščine ubogega mòkena, od njegove vojaške službe do sprejema v tvornico v velikem kraju v ravnini. Narodne manjšine, ki živijo na ozemlju italijanske republike, so brez vsakega dvoma očiten in boleč primer jezikovne in kulturne zabitosti.

POLKULTURA IN BAJKA O NARAVNIH MEJAH

Katere pa so jezikovne manjšine v Italiji in koliko jih je? Podatki, s katerimi razpolagamo, se žal nanašajo na ljudsko štetje iz leta 1921, razen tistih, ki so veliko novejši in zadevajo Dolino Aosta in pokrajini Bocen in Trst.

Na to ljudsko štetje se še vedno sklicujejo resnejši priročniki in tudi Italijanska enciklopedija Treccani. Ni dvoma, da so se ti podatki od tedaj zelo spremenili, bodisi zaradi izgube dela državnega ozemlja v zadnji vojni, bodisi zaradi nenehnega izseljevanja, kar je značilno za najbolj revne predele naše države, med katere spadajo tisti, v katerih od nekdanj prebivajo manjšine, bodisi zaradi postopnega poitalijančevanja (to je bilo po krivdi fašizma najprej nasilno, sedaj pa je po zaslugi tako zvane formalne demokracije zahrbtno) ostalih drugorodnih in drugojezičnih predelov. V zvezi s tem bomo navedli tri skrajne primere. Bardonecchia je bila nekdanj provansalska; danes je več kot devet desetih italijanska. Cortina d'Ampezzo je sedaj ladinska le 50 odst., in sicer zaradi priseljevanja. Kar pa se tiče izseljevanja, bomo dejali, da je Rima ostala nem-

ška, a šteje danes le sedem prebivalcev. Vendar pa manjšine še obstajajo in so včasih vse prej kot brezpomembne. Kljub številnim naštetim faktorjem, ki manjšine šibijo, je treba vzeti v poštev tudi naravni prirastek tistih manjšin, ki ostajajo pri življenju. Preden obširno spregovorimo o njih, smatramo za primerno, da omenimo nekaj nevarnih bajk, katerih trdoživost onemogoča razčiščenje dejanskega jedra tega vprašanja. Takoj je treba povedati, da ima »srednje izobražen človek« naše države precej zmedene predstave o izrazih in pojmi, kot so rasa, narod, narodnost, državljanstvo, narodna skupina, ljudstvo, jezik, narečje... Gotovo ni naša naloga, da bi ob tej priliki nudili nekaj verodostojnih definicij teh pojmov. Radi pa bi hitro ugotovili, da so tudi osebe, katere bi morali smatrati za »visoko izobražene« (namreč intelektualci) v tem pogledu sužnje obrabljenih fraz polkulture. In te obrabljene fraze so, kot smo že rekli, nevarne. Do kakšne mere utegne biti tragično na primer pomanjkanje jasne znanstvene predstave pojmov »rasa« in »jezik« (ki se vsaj v Evropi ne krijeta popolnoma), potrjuje zamenjavanje teh dveh pojmov v času pred začetkom XIX. stoletja; to so delali tudi nacisti. »Arijska rasa« in »semitska rasa« ne obstajata, kot je znano. Judje in Nemci so, da povemo grobo, a pravilno, oboji evropske rase; »arijski« (to se pravi indoevropski) in »semitski« sta dva izraza, ki se tičeta samo jezikovnih razlik. Drugi dokaz kulturne nepoučenosti, ki izhaja iz »polkulture«, je način kako časnikarji in politiki stalno uporabljajo izraz »antisemitski« v zvezi s krvavim sporom na srednjem vzhodu. Arabci in Judje so v zgodovinskem smislu oboji semiti, ker govorijo (ali so govorili) semitske jezike. Danes pa lahko ugotovimo, da se Judje v Izraelu šele povračajo k svojemu prvotnemu jeziku. Hebrejščine, ki je uradni jezik sionistične države, se v Izraelu še vedno nanovo učijo, če drugi ne, pa vsaj najnovejši priseljenci, ki je stoletja niso govorili, ker so se posluževali jezikov (večinoma »arijskih«, čeprav se to sliši kot paradoks), katere govorijo v deželah, ki so tej manjšini nudile

največkrat barbarsko gostoljubje. Arabci so pa ves čas ostali zvesti svojemu jeziku.(3) Iz te neizpodbitne ugotovitve izhaja, da so pravi »antisemiti« v resnici prav filozraelci, tisti, ki vihajo nos, kadar slišijo govoriti o (tako »semitskih«) Arabcih in se radostijo ob sposobnosti kulturno in tehnično tako »indoevropeiziranih« Izraelcev. Toda polkultura ni samo last politikov in časnikarjev. O njej pričajo tudi pisatelji. Primerov, ki to potrjujejo, res ne manjka. To je žetev, ki nudi obilen pridelek skoraj vsak dan, zlasti še, kadar se pisatelji prelevijo v časnikarje ter v naglici stresajo iz rokava to, česar ne bi nikomur padlo v glavo, da bi zahteval od njih. Mnogi italijanski intelektualci srednjih let so bili vzgojeni, žal, na klopeh ljudske in srednje šole, ki jim je posredovala čudovite pojme »o kavkaški in rumeni rasi«. In vendar so si v teh letih ustvarili dovolj natančno pojme o fenomenologiji in strukturalizmu. Zakaj so se branili narediti nekaj podobnega na prav tako važnih in verjetno še bolj delikatnih področjih? Dovolj bi bilo, če bi bili prišli do Biasuttija in Trombettija, ki sta oba umrla pred desetletji.

Ker je tu govor o jezikovnih in narodnih manjšinah države, pometimo takoj z bajko v najvišjem pomenu besede, namreč s frazo o naravnih mejah. Naravne meje naj bi bile nekako tiste, ki zaradi lažjega razdeljevanja ločijo na zemljepisnih atlasih fizične pokrajine: reke, gorska razvodja, morja itd. Sklep naj bi bil, da je vsaka razlika, obstoječa med fizičnimi in političnimi pokrajinami (državami), po naravi krivična. Varianta bajke, katero smo omenili, je zadeva figuralne celote. Vsaka država ima več ali manj določeno obliko (ki je v primeru francoskega »šesterokotnika« geometrična, v primeru italijanskega »škornja« pa rokodelsko-predmetna), katero je treba braniti ali pa, če se obris zdi nepopoln, izpopolniti. Dogajalo pa se je, da so se ljudstva v teku zgodovine naselila, ne da bi spoštovala naravne meje. Imamo celo primer, da sta se franko-provansalska in okcitanska etnija v zadnjih tisočih letih zelo malo »naravno« naselili na obeh straneh

naših zahodnih Alp in da so Katalonci nesramno šli preko
znatnega dela Sredozemskega morja ter se nastanili v Al-
gheru.

(Dalje prihodnjič)

(1) Gre za okrožnico brez datuma, razmnoženo na ciklostil, ki
pa ima zgoraj napis AIDLCM — *Comitato federale per le Comunità
Etnico-linguistiche e per la Cultura Regionale in Italia* in naslov
tajništva pri Nazario Nazzari, via S. Secondo 94, 10128 Torino. Ita-
lijanski odbor AIDLCM ima sedaj svoje tajništvo pri dr. Gustavu
Buratti-ju, 13051 Biella-Chiavazza. Dolgo že opravlja dragoceno
delo obrambe narodnostnega in jezikovnega bogastva naše države;
primerja se lahko z delom ustanove *Italia Nostra* za varstvo spome-
nikov in naravnih krasot. Ni pa žal znano. Velik del številčnih
in ozemeljskih podatkov naše razprave prihaja iz informacij,
katere je omenjeni odbor zbral in izčrpno objavil z okrožnicami,
razmnoženimi na ciklostil; vse imajo datum in številko ter se dobijo
pri tajništvu. Tajnik odbora Gustavo Buratti je napisal zelo bogat
in vzpodbuden uvod knjižici Orlanda Spigarelli-ja *Prosto spisje
in narečje* (Il libero comporre e il dialetto. Gubbio 1968); na ta
uvod opozarjamo bravca, ker dopolnjuje našo raziskavo.

(2) T. Zimmermann, *Le Università e le minoranze nazionali in
Italia*. »Il foglio della sinistra universitaria«, numero unico, 1. maja
1968 (čaka na uradno dovoljenje), via Rossini 6, 35100 Padova. Po-
znejše so redno izšle nekatere številke tega lista. Na univerzi
v Padovi študira znatna tirolska (poadiška) manjšina in etnično
vprašanje se izredno čuti. Ob tej priliki opozarjamo, da nobena
drugojezična manjšina nima na ozemlju republike nobenega samo-
stojnega zavoda na univerzitetni ravni.

(4) Znano je, da so »zahodni« Judje (do svoje nedavne vrni-
tve v Palestino) govorili ali govorijo (tisti, ki so ostali tam,
kamor jih je bila zanesla preveč oddaljena diaspora; teh je naj-
več) indoevropske jezike držav, v katerih prebivajo, ali pa poseb-
na narečja istih jezikov, kot na primer jidiš (nemško narečje;
njegova semitska sestavina je tako velika kot kanec pelinkovca
v običajnih cocktailih) in »ladinščina« (arhaično špansko narečje).
»Vzhodni« Judje pa govorijo arabski, ki je semitiščina, ali pa
indoevropska narečja (»buharsko«, ki je pretežno iranska govornica,
in nekatera indijska narečja). Kaže, da so samo Judje v Jemenu
ohranili nepretrgano rabo hebrejskega jezika. Kot Arabce mislimo
tukaj seveda ljudstva, ki govorijo arabski (arabofoni), ki so po-
stali to, ko so sprejeli islam, neodvisno od drugotno semitskih,
berberskih, koptovskih, grških itd. osnov. Niti od daleč ne name-
ravamo zanikati svojskosti hebrejske etnije. Zdi se nam samo docela
dokazano, da so Judje danes, če se poslužimo besedne igre, komaj
semi-semiti (polsemiti).

PROGRAMSKI PRESKUS
DVOSTRANKARSKE KVALIFICIRANE
DEMOKRACIJE
V NACIONALNEM PROSTORU

(nadaljevanje)

4.

Če hočemo posvetiti klasiki razrednih analiz razvoja družbe nekaj več pozornosti, bi morali predvsem poskusiti, da se nekako izognemo težavam, ki nastanejo, ker se meščanske kapitalistične strukture ne zrušijo v revolucijah, čeprav so dosegle »najvišjo« možno fazo svojega razvoja in obstoja, namreč imperializem kapitalističnih monopolov. Rahlo nas zraven zaskrbi, ko se ozremo po današnjem civiliziranem svetu — zatirani razredi nočejo in nočejo obubožati do kraja, tako do kraja, da jim kot edino bogastvo ostane le še moralna moč revolucionarnega bitja, ki se potlej sme imenovati proletarec. Ko se sprehajamo danes po svetu z njegovo civilizacijo, se nam zdi, da so se nad imperializmom vendarle razvile neke družbene faze, katere — se zdi — sploh nimajo naravnostne povezave z imperializmom kot določeno razvojno nujnostjo. Družbene strukture in gibanja — trdovratno in tukajle imenujemo organizacijo nacionalnega prostora, nacionalni fenotip — so danes vse isto, kar so napovedovali razredni analitiki, po vsebini povsem prerasla ali zaobšla; praksa je stvari razvijala drugače. In meščanstvo — ne da bi mu s tem poklanjal osebno simpatijo — meščanstvo, katero bi moralo s kapitalizmom vred v zgodovinski grob, ono je šlo uspešno skozi dva tipa radikalnejših premikov, zato da je ostalo. Ostalo ni zato, ker je morda zavestno prelisicilo tokove v nacionalnih prostorih, pač pa zato, ker organizacija nacionalnega prostora enostavno do danes ni prerasla meščanskega nacionalnega fenotipa in razvila nekaj drugega. Sodobni nacionalni fenotip, ki razvija takšno organizacijo, v kateri se naravno čim neposredneje spaja z iniciativo delovne tehnologije, ta fenotip je po odnosu do kapitala meščanski, čeprav se navznoter preustrojuje in ustvarja oblike ki se v ničemer ne ujemajo več z opisom klasične meščanske družbe.

Zdi se, da je tako vsidrano v razvoju dela in struktur, ki iz dela nastajajo.

Dolgo je trajalo, da je delo preraslo sezonski pridelek in da je dobilo dimenzije stroja, Marksova analiza je obdobju izrisala fiziognomijo: fiziognomija RAZREDNE družbe, surovo izkoriščanje delavca in odtujevanje kapitala delu, katero ga ustvarja. In tako nedogledne generacije dolgo. Surov čas je zahteval surove revolucije.

Medtem je delovni stroj dobival druge dimenzije. V delovne procese so vdrli precizna mehanika, elektronika, komplicirana tehnika, postajali so vse bolj tehnologija dela in njegova avtomacija. Neposredno delo delavca je postopoma pomaknjeno drugam, med samohodne mehanizme; odnosi znotraj delovnega procesa se radikalno spreminjajo po vseh diagonalah.

Predvsem je trenutni učinek mehaniziranega dela vse manj sorazmeren s količino delovne sile, vložene v danem trenutku v delovni proces; mehanizirani učinek prerašča količino zanj vložena dela. V nekem smislu bi se dalo reči, da so se začele človeku naših dni rentirati izkušnje civilizacije, nakopičene v tehnologiji; tehnologija sodobne civilizacije osvobaja vse večje količine ljudskega neposrednega dela, ustvarja »višek« delovne energije — praviloma se okrog viška spleta neprikrita borba za njegovo izkoriščanje, za njegovo podreditev nosilcem organizacijskega sistema nacionalnega prostora. Ali pa se »višek« zgublja, gre v »entropijo«; z njim nihče ne razpolaga, nihče ga ne »upravlja«. Ostaja »lastniku«, ki z njim ne more nič početi, niti se ne more zavedati energetske entropije. Navadno se v pogojih meščanske organizacije nacionalnega prostora »višek« vgradi v že obstoječi delovni proces, ko ga organizator delovnega procesa pretvori v »delovni čas«, s katerim potem obremeni samega delavca.

Mehanizacija razvejuje delovne procese v nize tehničnih storitev, ki morejo povzeti lastnosti relativno samostojnih del. Delavec se vrti v ozkem, tehnično izdiferenciranem delovnem področju in v delu vzpostavlja odnos do določene mašinske delovne faze, ki je lahko bolj ali manj oddaljena od finalnega produkta, od globalnega učinka delovnega procesa. Lastnost tehnologije sodobnega dela je, da neprestano leze v nadaljnjo diferenciacijo, tehnologija dela se nenehoma specializira in delo se vse bolj razvejuje. Ljudje se v tej horizontalni diferenciaciji med seboj oddaljujejo, razhajajo se v vedno več ožjih, med seboj neposredno prav nič odvisnih samohodov, ki terjajo od njih vse ožjo specializacijo ali pa vsaj določeno ozko kvalifikacijo ob nekem avtomatiziranem procesu.

»Nekdanje« oblike grobega fizičnega dela so v prostoru zaznavne le še v obrobju visoko razvite tehnologije dela, kot vse-

binsko nepomemben, nezanimiv, neprivlačen in neodločujoč družbeni element. Visoko diferencirana tehnologija dela je prevladala vse tokove nacionalnega prostora, dala mu je obliko in vsebino in ljudi v delu med seboj odtujila.

Tisto, kar veže potlej ljudi v skupnem prostoru je le še eno: tržišče. Pa tudi tržišče se je v krilu vzpona tehnologije dela odločujoče razvilo.

Tržišče se je ob kapitalu izoblikovalo v strukturo, ki je povsod prisotna in nujna. Vloga tržišča se je izrazličila v toliko smeri, da je tržišče postalo osnovna materialna kohezijska sila nacionalnega prostora. Je posrednik med zaslužkom in kapitalom, posreduje med kapitalskimi skupinami in leži vmes med delovnimi učinki posameznikov. Zaradi tržišča je sleherna avtarhija, avtarhija znotraj nacionalnega prostora postala dokončno nemogoča.

Tako kot vse, kar je objektivno pogojeno in zato nujno, tako je tudi tržišče preraščalo lastno vlogo in vsebino. Ljudi si je nepreklicno podredilo, vse brez izjeme. Z edinim operativnim načelom: cena-profit živi in vlada v prostoru izključno le s svojo materialno dinamiko, brez slehernih »svojih«
emotivnih, kulturniških, intelektualnih lastnosti in primesi. Je edina popolnoma »dehumanizirana«
kategorija nacionalnega prostora. Prav zato vzbuja vtis nepristranskega foruma, neagresivnega bivanja nad toliko in toliko drugimi pristranskimi stvarmi. In prav samo s temi lastnostmi se je tržišče lahko postopoma emancipiralo, si druga bivanja podredilo ali jih ukinilo, zraven pa gradilo lastno zakonitost bivanja in sproti dopolnjevalo svojo strukturo. Vse seveda brez preračunane racionalnosti: tržišče ni subjekt. Je stihijska tvorba nacionalnega prostora, ker jo neprestano aktivirata organizacija in struktura prostora v »živo«
silo. In ta sila je postala sčasoma dominantni faktor. Tržišče skrbi za asortman. Ustvariti najprej artikle, ki jih odjemalec potrebuje. Potem ustvarjati takšno robo, katera »gre«
v promet. Potem nekaj takega, kar bo postalo šlager prodajaln. In nazadnje si tržišče že samo izmišlja predmete za vsakdanjo rabo, za nedeljsko rabo, za dopustni čas in za turizem, za dan in noč — danes je tržišče civiliziranega sveta preplavljeno z najfantastičnejšimi izmišljotinami, ki jih je lahko proizvedla le najbolj rafinirana tehnologija dela. Danes tržišče ne zadovoljuje le potreb, ono danes usmerja odjemalčev okus, modificira njegov način gospodinstva in oblačenja, odloča vsebino njegove prehrane, ker je zasuto z jedilnimi polfabrikati in gotovimi južinami. Ono je prenehalo biti le vmesni člen za »udeležbo«
na kapitalu, ono je postalo osamosvojena, dominantna akumulacija tehnološko visoko izdiferenciranega dela. Ono živi od tekme, izmisliti si čim več artiklov, drugačnih, »novih«

neobičajnih, ekstravagantnih, ki po pomenu vse bolj zaostajajo za realnimi potrebami, pač pa »bogati« trg — odjemalci se nasploh ob pestrem tržišču dobro počutijo. Na tržišču imajo možnost najti nekaj, kar bo v skladu z njihovim najintimnejšim interesom, sodobno tržišče se v podzavesti posameznika enači s pojmom »ugodje«, blagostanje. Ono je »vir« osebnega standarda.

Odjemalec je postal zadovoljen potrošnik. Konsument. Konzumentsko tržišče je nekaj samo po sebi umevnega, z njim se posameznik in celota identificirajo. Ono je postalo tista centralna struktura prostora, ki povezuje, ne da bi obenem izvajala subjektivno nasilje. Populacija, razslojena na neskončen niz tujih si delovnih samohodov, na vrsto socialnih odtenkov, funkcijskih družbenih postavk, intelektualno-moralnih norm, etičnih odtenkov in kontradikcij, ta populacija se povezuje v eno ob tržišču. Sodobno potrošniško tržišče je zdaj ekvivalent za »nacionalno«, in posameznik povezuje sebe v okvir »nacionalnega«, predvsem še kot konzument tega skupnega, v podzavesti vsidranega »nacionalnega« tržišča.

Konzumentska družba — to je sodobni meščansko-nacionalni fenotip. Fenotip, ki raste iz močno spremenjene strukture kapitalne investicije. Sprva se manjša, nato vse večja materialna sredstva iz tehnologije dela preusmerjajo v proizvodnjo, katera zgublja značaj objektivne koristnosti. Tržišče pridobiva na komponentah, ki so izdelek izredno zahtevne, tehnično izdiferencirane tehnologije, a ki po pomenu vse bolj zaostajajo za realnimi potrebami, ki pa postajajo vse večja »subjektivna« potreba ljudi. Tržišče že preplavljaljo predmeti brez sleherne objektivne vrednosti, ki pa imajo značaj subjektivne atraktivnosti, ki pomenijo del intimnega ugodja, ki so del osebnega standarda in ki se zato lahko pojavljajo na tržišču tudi v brezmejnem mnogokratniku. Ena in ista stvar v desetinah različnih embalaž in zato pod različnimi imeni. Stvari, ki so vse bolj nasičene z značajem apartnosti, ekscentričnosti. Nekatera področja konzumentskega tržišča naravnost poudarjajo kulturno-moralno degeneracijo okusa.

Tržišče konzumentske družbe stremi v svojih »novelah«, le za tem, da izziva v posameznikih slab okus, aroganco pomanjkljive inteligence, umsko in emotivno plitkost ali perverzijo. Vsega je v »izobilju«, »vse« je dosegljivo tudi tistim manj premožnim. Tudi mladini. Tudi tistim, ki bi naj v vzgojnem procesu zdrave družbe pojmovno v sebi gradili kulturne, moralne, etične vrednote, ki pa jim tržišče v svoji brezkonkurenčnosti takoj posreduje kič, psevdokulturo, psevdoluksus. Za bagatelo. Tržišče deluje hitreje kot vse šolstvo skupaj, kot vsa ideološka programiranja. Potrošniško tržišče je namreč vključilo vase »ekviva-

lent« za beletristiko, za muziko, tudi za »dramsko umetnost« — da, potrošniška družba je sodoben nacionalni fenotip. Spočel se je nekje ob tržišču, ki je začelo odtujevati tehnologijo družbi, nastal je potrošnik, ki se oblikuje v osebnost ob konzumu, se tam tudi izobražuje se tam oblikuje v bitje z ambicijami današnjega časa, se tam navaja »sodelovanja« z ljudmi. Tam si tudi ustvarja predstavo o lastni poziciji v nacionalnem prostoru. Sredi dosežkov tehnologije se ljudje gibljejo potem drugače. Delovni proces itak vse manj emotivno veže, dostikrat terja le še mehansko prisotnost. Sodobna tehnologija je dejansko tehnika elektronike, precizne mehanike, toda sodobni »delavci«, ki so v tak delovni proces neposredno vključeni, dostikrat niso tehnično nič kaj bolj popolni od tistih svojih predhodnikov, ki so ista dela opravljali na nemehaniziran način. Sodobna tehnologija je delavce razklala na tiste, ki so njih intelektualni element, ki jo kot strukturo dela neprestano razvijajo, in na precejšnjo armado tistih, ki potem s stroji »delajo«, se priučujejo na njihove mehanizme, se na mehanizme navajajo, ne da bi zato doživeli kakšen izdatnejši vzpon intelekta lastne osebnosti. Zanesljivo pa opravljajo delo zdaj lažje, ob »entropiji« dela, ki pa se je ne zavedajo, čeprav jo neprestano sproščajo. In — kot že prej omenjeno — organizatorji nacionalnega prostora praviloma vgrajujejo entropijo dela kot presežek na delovnem času neposredno v delovni proces. Ni slučaj, da se odmerja posameznikov delovni »učinek« z delovnim časom. Vsi dosežani družbeni »sistemi« organizirajo delovni proces v povprečju glede na delovni čas, ker le na ta način je možno priti najenostavneje do vrhunca v razpolaganju s konkretno delovno silo, in le na tak način je možno brez večjih perturbacij v sistemu osebnih dohodkov maksimalno koristiti entropijo dela, katero daje sodobna tehnologija.

Konzumentska struktura je torej zrevolucionirala nacionalni prostor vsevprek. Zreolucionirala je predvsem strukturo delovnega procesa nasploh, mu dala nove koordinate: čas in tehnologijo v neprestanem razvejevanju. Premaknila je »delavca« v drug položaj, ker ga je osvobodila na mnogih področjih fizičnega in socialnega napora. Premestila je namreč tudi eksploatacijo, tisto klasično velerazredno kategorijo, v povsem drug ornat zgodovine; izkoriščanje entropije dela nima nobene neposredno osebne note več, podvržena sta mu tako »delavec« in organizator delovnega procesa, oba opravljata enakourni delavnik in obema strežejo strojni pripomočki. Konzum je na neki način »socializiral« družbo. Dal je nekaj več »navzdol«, kot je to lahko dal zgodnji kapitalizem prvotnega meščansko-nacionalnega fenotipa. Povezan je pač tesno s pojmom »blaginja«, sodobni nacionalni fenotip velikega dela civiliziranega

sveta bi bil prelepo izražen z »družba svete blaginje« (Wohlstandsgesellschaft). Socialdemokrati so v teh deželah — pravzaprav brez dovolj vidnega razloga — na blaginjo vražje ponosni in neprestano jo »opravičujejo« s svojo modro socialno politiko. A v tej »socializaciji« nacionalnega prostora ni ničesar načrtno humanega, nobene socialno-ekonomske politike in nobenega programa kakršne koli stranke. Tako kot vse v meščanskem fenotipskem prostoru je tudi to stihija; nastaja iz spontanega gibanja, tehnologije v prostoru, kjer ni v igri nikakih zavestnih moderatorjev za objektivizacijo dela; kjer obstane samo tisto, kar se izkaže na nekak način za rentabilno; obstane tisto, kar je v skladu s konzumentsko strukturo družbe, kar je torej sposobno konkurence.

Maxovo vizionarstvo je neslo precej daleč. Znal je napovedati avtomatizacijo in »podružbil« je posameznika v smislu naše entropije delovne energije. Konzumentske strukture družbe si ni mogel predstavljati. Z idejno predpostavko, kako kapitalizem z izkoriščanjem človeka po človeku producira tudi njegovo zlo naravo, je izumil formulo, kako napraviti človeka svobodnega in vsestransko, umsko in nravno razvitega: s socializmom odpraviti kapitalistično družbo, s krepitvijo produktivnosti dela ostvariti blagostanje in obenem tako zmanjševati potrebo po delu posameznika — rezultirala bodo malone človeška čudesa. A konkretna, danes v prostoru že precej prisotna podoba poprečnega pripadnika konzumentske družbe »blaginje« se kar precej razhaja z Marxovo vizijo. Človek, osvobojen v mnogem socialnega navora nikakor ne kaže prevelike vneme, da bi se čez svoje poprečje intelektualiziral, poduhovil ali sicer povzpel tja proti Olimpu. Svojo osvoboditev od klasične razredne »težnosti« je pripravljen popolnoma nadomestiti s posvetitvijo svojim animalnim problemom. Če se — na primer — ozremo v nordijske evropske nacionalne prostore (kjer bi naj po mnenju nekaterih blaginja postavljala pot v socializem)», takoj dojamemo neko fenotipsko značilnost: k blaginji sodi še seksus brez tabuja. Seksualnost osvobojena slehernih »pedsodkov«, postaja vodilni motiv, zlasti pri mladini. Seksualnemu valu dodajmo še val narkomanstva, pomnožimo vse skupaj s hipotetičnim kvocijentom družbenega nramnega počutja — blaginja ustvarja dispozicijo za hitro razgrajevanje etičnih temeljev družbe. In nobenega razloga nimamo verjeti, da bi človek v okrilju »socialistične« blaginje bil bistveno drugačen. Nasprotno — mnogo realneje bo, če verjamemo, da osvobajanje od socialnih naporov terja od človeka mnogo več moralno-etičnih naporov kot dotlej.

K liku človeka »blaginje« sodi tudi njegova kultura: »pupilkanje«, »maškarada«, klanje kur na odru, seks-sejmišča, pornografija

v besedi in sliki, koitiranje v čredi, koitiranje v javni ekshibiciji za denar...

Nekje je dežela, kjer so v stilu sodobne družbene brezskrupuloznosti surovo potisnili, izrinili v obrobje in prek roba velikega umetnika. In tako je potem Stane Sever v največjo sramoto nacionalnega prostora umrl!

5.

Konzumentska struktura je postala najnovejše obdobje civilizirane družbe. Vanjo se je prevesilo toliko zgodovinskih stvari in v družbi se je zaradi nje premaknilo nešteto drugih, vsakodnevni zadevi! Konzum je obdobje dramatične nervoznosti; do eksplozivne iracionalnosti navite mehanizacije majhnih in velikih reči; obdobje preobilja drobnih stvari in pretirano povečanih imen. Konzumentska struktura družbe je poplava vzrokov, ki jim ne znamo zavirati posledic. Vrednotenje vloge konzumentske strukture utegne postati tudi kdaj sporno. Če pred ničemer drugim, se bomo morali ustaviti pred vprašanjem: ali pomeni konzumentska struktura nacionalnega prostora ZAOSTRITEV razrednih nasprotij prek stopnje nasprotij pod imperiaлизmom monopolov? Ali pa je — prav nasprotno — ona znanilka »POMIRJENJA« med razredi, blagovestnica dobe miroljubnega vraščanja socializma v kapitalizem? Če zaostritev, potem naj veljajo zakonitosti permanentne revolucije; potem je treba nasprotja demaskirati pod ceno neprestanega zaostrovanja konfliktnih situacij družbe. Če pomiritev, potem potrebujejo revolucionarni razredi samo še zagotovilo miroljubne koeksistence med družbenimi vzorci in med razredi, socializem se bo itak »mirno« vraščal v kapitalizem.

Naj bo že tako ali drugače, nekaj je gotovo: stare dileme o taktiki socialističnih sil, namreč alternative revolucija-evolucija, tega konzumentska struktura doslej ni znała spraviti s sveta Vprašanja odločujočega pomena so torej ostala. Ne le ostala, izrisala so se v tolikanj ostri obliki, da so ob njih monolitni bloki začeli razpadati in zaudarjati po trohnobi.

Moderno industrijsko državo obravnavajo mnogi pisci. Tržna struktura moderne družbe, novi razred v preoblikovani razredni strukturi sodobne države, odločujoči vpliv tehnološke revolucije na strukturo kapitalizma — pod takšnimi vidiki nastajajo tehtne analize sodobne civilizacijske družbe.

Djilas omenja v Nepopolni družbi »tržno strukturo«. Z njo je kapitalizem prerasel »najvišjo« fazo — imperiaлизem. Moderna

proizvodnja oblikuje na podoben način družbo v »kapitalizmu« in v »socializmu«; nastaja »novi razred«, komunistični sistemi prihajajo v krizo.

»Novi razred« pojmuje Galbraith kot tehnično inteligenco, ki je nastala v procesu industrijskega načrtovanja in se razvila v vodilno silo. Harrington meni, da bi naj ta sloj strokovnjakov, ta novi razred bil zaveznik industrijskega delavstva.

Konzumentska struktura družbe je kot tehnostruktura dela in kot fenotip bivanja v sodobnem nacionalnem prostoru zakonit pojav. Zakonitost pomeni tukaj relativno pogojenost z NAŠIM civilizacijskim bazenom: vse kar je tukaj ljudskega, se je oblikovalo pod pečatom nasilnega odnosa ustvarjalnih vrednot do neposrednega dela. Tako je nastal tudi kapital. In dokler bo ostajala ta odtujena, poneverjena prvina, bodo obstajali tudi njeni lastniki, ali v »upravljavce« transformirani lastniki kapitala. Meščanstvo.

Meščanski način upravljanja s kapitalom je v svoji današnji končnici ustvaril konzumentsko strukturo nacionalnega prostora. In zdaj stojimo pred skrivnostnim razodetjem: nobenega dvoma ni, da se v popolnoma isti smeri konzumentstva giblje tudi družba pod tako imenovanim socializmom, čeprav z nekaj obotavljanja, neenakomerno s presledki in zagoni in povsod nesinhrono z dejanskim razvojem tehnologije dela v nacionalnem prostoru. Kako uskladiti meščanske strukture in socializem? Izključuje eno drugo? Ali je možno oboje hkrati v istem nacionalnem prostoru?

Meščanstvo je obdarjeno z edinstveno plastičnostjo: raztegnjeno je daleč skozi čas, s stoterimi obrazi in prav toliko dispozicijami v prostorih, skozi katere jadra. Nekateri pisci pripisujejo meščanstvu pavšalno vlogo razreda. Danes, ko ima človeštvo za sabo »meščanske« in »socialistične« revolucije in ko se upravičeno sprašuje, v čem so med obema razločki, danes postaja takšno pavšaliziranje sumljivo. Učinki zadnjih revolucij in razredne teorije o meščanstvu se namreč prav nič ne ujemajo med seboj.

Meščanstvo se je pojavilo v srednjeveškem prostoru neopazno in zgodovinsko povsem nepomembno. Njegova prva »odlika« je bila ta, da se ne peča ne z obdelovanjem zemlje in ne z aristokratskimi posli. Nobenega odnosa nima do stvari, ki pomenijo v tisti dobi lastnino - »kapital« in ki zagotavljajo takratno oblast. »Deluje« zgolj iz čiste eksistenčne potrebe, ne iz notranjega nagiba, ne iz tradicije. Krošnjarstvo in priložnostno prekupčevanje, primi-

tivna manufaktura ga ne definirajo kot družbeni subjekt, subjekt je kmet in subjekt je fevdalni gospod. Meščanstvo je med obema vegetirajoče zakotje, ki zaradi neposredovanja lastnine-zemlje naseljuje strnjeno tiste pičle komplekse zemlje ob gradovih, ob njihovih vzhodjih, ki naj zagotavljajo nekaj varnosti pred napadalci. Tja se zatekajo tudi pobegli in pregnani tlačani povratniki s križarskih pohodov, vse tisto, kar ne pozna pojma »ustvarjalno« delo in se nagiblje bolj h goljufiji in k zločinu. Mesto-meščanstvo se začenja torej neslavno iz »viška« ljudi, ki ga je dal takratni fevdalni red.

Razvoj gre potlej v dvosmerno prilagajanje: prilagajanje na biološki prirastek meščanstva, prilagajanje na družbeno ureditev. Biološka in socialna stihija. Nobenega načrta. V okvirih čiste spontanosti bivanja nastajajo iz določenih dejavnosti poklici, ki se družabno utrjujejo in preraščajo v rodbinsko tradicijo. Dejavnosti, s katerimi si meščanstvo potem utrjuje pozicijo v prostoru, so izrazito diferencirane, so izraz izključno le delitve dela in terjajo od vsega početka še neki dodaten napor; delitev dela brez nepotrebnih večjih trenj je možna le ob medsebojnem dogovoru. Meščanstvo se razvija samo hkrati z razvijanjem oblik in smisla za organizacijo dela — na tej osnovi je meščanstvo lahko postalo subjekt prostora. Tretji subjekt, popolnoma izven koordinat, ki določajo bivanje, lastnino in oblast v fevdalnem prostoru. Meščanska »organizirana« stihija je razbila dotlej ekskluzivno polarizacijo tlačan-fevdalec. Lastnina je dobivala sčasoma nove lastnosti in dimenzije denarnega gospodarstva, in razraščajoča se organizacija delovnega procesa je nujno silila v kolizijo s fevdalno oblastjo. Meščanski subjekt je preraščal v politično silo in nazadnje tudi postal dominanten političen faktor prosora.

Meščanstvo je iz stihijskega produkta družbe postalo organizator prostora. Prostoru je dalo moč racionalne delitve dela — začela se je doba neustavljive horizontalne diferenciacije dela; prostoru je vcepilo silnice nenačrtovane delovne naključnosti — »sodelovanje« med ljudmi pomeni tedaj, da delujejo v odnosu do lastnine konkurenčne in v odnosu do skupnega prostora sredobezne sile. Družba se raslojuje po vertikali, razvejuje po horizontali. Vertikalno razslojevanje nareja zlasti v začetku izredne razpone med ljudmi. Razponi so tolikšni, da se nižjim slojem pojavlja vprašanje golega obstajanja, razponi imajo tedaj predvsem pečat odnosa posameznika do lastnine, do sredstev za proizvodnjo, do kapitala. Doba razredne strukture družbe. Meščanstvo inducira prostoru razredno zaostritev, a se tudi samo razkroji na antagonistične pole razredne družbe. Ono nikoli ni postalo kot celota zaokrožen razred. Ono je premožno in je

revno, raste v kapitalistično oligarhijo in se proletarizira. Samo kot ta v sebi razkrojen subjekt družbe ostaja meščanstvo fenotip celotnega nacionalnega prostora. Fenotip, ki integrira v sebi ne le moralno socialnega nasilja svoje dobe, temveč celotno zgodovino nasilja socialne lestvice. Buržoa je ne le oligarh in plutokrat, on je tudi povzel vse manire fevdalca — fevdalce same je ali potolkel v revoluciji, ali jih potisnil na raven živih fosilov, ali pa se je potrudil, da jih je asimiliral kot okostje svojega vedenjskega bivanja. Proletarizirani meščan je po revnosti proletarec, po miselnosti meščan. Nikoli se do kraja ne odpove perspektivi »meščanskega« vzpona, in zato je on kritika družbe in obnem njena (ne)moralna rezerva. Iz njega se rekrutira nosilec večnega socialnega upora in vselej je on osnovna gmota radikalnih gibanj. Na njegovi prisotnosti se razraščajo fašistične, religiozno-fanatične organizacije; pedantni razredni ideologi ga ponižujejo v lumpenproletariat, a socialistične revolucije se z njimi hranijo, zmagujejo, organizirajo oblast.

Tehnologija konzumentske družbe TRANSFORMIRA vse družbene strukture, tudi razredne. Vse družbene kategorije, vsi odnosi v družbi se vstavljajo v nove okvire in povzemajo nova gibanja. Odnos do kapitala in do proizvodjalnih sredstev je potisnjen iz kroga družbenih konfliktov, pretopil se je v vprašanje posameznikovega odnosa do konzuma. Danost neizčrpnega potrošniškega trga se zdaj vpija v miselnost vse več ljudi, v družbeni podzavesti se odnosi v družbi izvrednotijo potlej skozi prizmo udeležbe posameznika ali skupin v konzumu. Ljudi ne revoltira prav nič več, kdo je nosilec lastništva; oni se razburjajo zaradi okrnjene ali premajhne udeležbe v konzumu. Vprašanje oblik lastništva kapitalskih sredstev je postalo za večino ljudi povsem nepomembno, pomembne so razlike v potrošniški moči. A podzavestni dražljaji teh razlik so očitno preslabotni, da bi izzivali k množičnim in radikalnim socialnim uporom. Oni izzivajo revolte manjšega obsega. Socialni upor ZOPER izkoriščevalske mezdne odnose se je transformiral v demonstrativne pohode ZA popravo obstoječih razmer, ZA odpravo okorele hierarhije, ZA izboljšanje delovnih pogojev in podobno. Razlike v konzumentski družbi nimajo več lastnosti razrednih nasprotij. V konzumentovi miselnosti ni več prostora za razredno »zavest«.

V konzumentski strukturi družbe so se utopili delavci in managerji, lastniki in drobni potrošniki. V njej so se razšle bivše kohezijske sile. Družba se pregrupira po spontanah diagonalah. Kohezije protimeščanskega radikalizma ni več, nastal je družbeno-moralni vakuum, ki je — kot vse drugo v nacionalnem prostoru — prepuščen stihijskemu razpletu in zapletu. V okviru tehnološkega razpona deluje vse skupaj razkrojno na

dosedanje pojme in vrednote. Politični interes posameznika je identičen le še z interesom za ohranjenje ali za dosego določenega privilegija z veljavnostjo deleža v konzumu — konzumentske družbene strukture so zato politično relativno stabilne, daleč proč od korenitih družbenih pretresov, potrošnik je v bistvu apolitičen. Tudi pozitivni mit iz ostankov patriarhalnih in matriarhalnih odnosov v družini blede in zgineva, družina dobiva drugačno, manj trdno vlogo, mladina si hohezijske sile išče izven družine in šole.

Oblikovanje konzumentske strukture je tako daleč nujnost, da za njen razvoj doslej praktično ni ovir. Demokracija in totalitarizem in »socialistična« revolucija jo razvijajo z isto specifičnostjo fenotipa, značilnega za tehnološko obdobje meščanske družbe. Da, konzumentska ureditev si izsihi prej ali pozneje, korak za korakom, tudi pot na pogorišču »meščanskih« sistemov: socialistična revolucija je mimo, a v prostoru se začno obnavljati funkcionalne strukture, institucije, družbene formacije, ki povzemajo vse meščansko fenotipsko, ali enostavno neprekinjeno nadaljujejo z utrjeno tradicijo bivšega obdobja; kapital ostaja še nadalje blago, odtujeno delu, dobil je le nove, politične upravljavce. Revolucija je porazila določene garniture meščanskih režimov, a na čelu revoite so ideologi, ki so meščani, v delavske politične organe prihajajo meščani in v velikem obsegu jih tudi upravljajo. Vse, kar nastaja po revoluciji, rine v meščanski fenotip, poustvarja meščanski stil življenja in si prisvaja meščansko mentaliteto.

Meščanstvu ne gre odrekati njegove zgodovinske vloge, njegove izredne moči bivanja in ne njegove edinstvene plastičnosti. Ta je tolikšna, da meščanstvo zmaguje družbene pretrese in požare; na glavo se mu morejo nakopati revolucije, a meščanstvo se na neki način iz njih regenerira. Ono z veljavnostjo absolutnega gospodarja obvladuje parlamentarne demokracije; vodilno vlogo odigrava v fašizmu; splazi se v učinkovanje razrednih ideologij in potem z vso »razredno« vehemenco utrjuje pozicije oblasti. Prilagodljivost je brezmejna, meščanstvo žrtvuje celo utrjene oblike kapitalskega lastništva — nikoli pa ne žrtvuje vloge kapitala. Kapital ostaja blago iznad družbenega dela z vsemi tistimi atributi ki jih poliekonometri vseh vzorcev dosledno priznavajo.

S konzumstrukturno prerašča meščanstvo vse dosedanje faze nacionalnega prostora. Potrošniška družba je višek razvoja, v katerem meščanstvo UKINJA tisto, kar bi se naj do kraja zaostriilo. Razredne družbene tokove razblinja na manjshna in še manjša interesna področja majhnih skupin in posameznikov, potenciali družbenih veletokov so se razšli v nasprotja, ki se urinjajo praktično na osebnih nivojih in se -- summa summarum

— sproti medsebojno uničujejo. Meščanstvo s tem ne »pomirja« razredov, ono transformira družbene tokove, ukinja tudi sebe kot razred in kot subjekt in ostaja fenotip prostora; fenotip z izredno močjo asimilativnosti. Meščanstvo, ki je znalo asimilirati ostanke plemstva, je v stanju, da asimilira proletariat; ne asimilira kot »razred«, temveč asimilira njegove porevolucijske institucije, ko hkrati poskuša posameznika dvigniti na raven brezpogojnega potrošnika.

Zgodovina družbe pač ni samo ozko utirjena pot razrednih gibanj, razredna nasprotja so le časovna faza zgodovine. Zgodovina je transformacija fenotipov znotraj nacionalnih prostorov. Dva fenotipa, rustikalni in meščanski, sta se v doglednem obdobju doslej izmenjala v prostoru. Različnosti med njima so popolne, tu ni kompromisa. Rustikalni fenotip označuje predvsem njegova statična moč: močnejši je od oblasti in od lastništva, obstaja njima navkljub, zato da ju zgolj z bivanjem neprestano negira, čeprav ju ne more ne spremeniti in ne drugam opredeliti.

Meščanstvo je dinamično, način njegovega bivanja je neprestano spreminjanje v prostoru, kjer ga nič ne more zaobiti, preskočiti ali prezreti. Največja njegova moč je konzumstruktura nacionalnega prostora in apolitični konzument.

Zahodni in vzhodni blok, vsak s svojo ureditvijo sveta — med njima leži potrošniška struktura prostora kot globok nepremostljiv prepad; Zapad razvija konzum na vse kriplje, Vzhod se ga otepa. Koordinate bivanja v tem in v drugem delu sveta so povsem različne. Konzumstrukturno blagostanje postaja zaradi paralele bivanja za vzhodnega občana nalezljivka, v »blagostanju« vidi smisel življenja, v apolitični atmosferi konzumstrukture sluti svoj smoter. Nemiri in množična gibanja, katera po vsebini nikakor ne preraščajo množičnih stavkovnih gibanj na Zapadu, imajo zato v vzhodnih državah vselej politično, celo izrazito odporniško »revolucionarno« noto opozicije zoper politične strukture, ki »zavirajo« pot v konzum po zapadnem vzorcu. Miroljubno sobivanje dveh sistemov s povsem divergentnimi cilji bi bilo vsekakor mnogo manj utvara, če bi v sobivanju lahko odmislili vabo zapadne konzumstrukture za vzhodnega občana.

»Politična« moč apolitične potrošniške ureditve se je nadvse drastično izrazila po letu 1948 v jugoslovanskem prostoru. Sam konflikt z Informbirojem v juniju 1948 je nasploh izzvenel topo, brez slehernega idejnega zvena, v čistem znamenju prestižnostne borbe po surovosti enakovrednih partnerjev. A v mesecih ekonomskega tavanja, ki so potlej sledili, v poskusih približevanja Jugoslavije Zapadu je jugoslovanski občan zaslutil možnost navezovanja na

tiste dele sveta, kjer konzumstruktura ni tabu, kjer — prav nasprotno — ona zagotavlja uveljavljanje osebnega interesa izven neprestanega idejno-policijskega nadzora nad državljani. Samo ta, takrat še dvomljiva, šibka perspektiva je za povprečnega občana bila dovolj, da je konflikt začel dobivati množično podporo, neko — tedaj še ne povsem definirano — vsebino ekonomskega preformiranja. Šele iz te osnove je lahko prišlo do preloma s tradicionalnim kurzom v takratnem socialističnem taboru.

Potencialnemu potrošniku, kateremu so morali narahlo odpreti špranjo skozi vrata na Zapad, gre zasluga za zgodovinsko »zmago« nad vsem tem, kar je dotlej in potlej pomenilo Informbiro.

Historičnost zmage je dobila ekonomsko potrditev: danes razvija Jugoslavija konzumstrukturo v najvišjem možnem formatu.

Osnovna slabost meščanstva je stihijnost bivanja in delovanja. Meščanstvo je bilo zmožno razviti tehnologijo dela do nedoumljivih dimenzij — a družbena vloga tehnologije je prepuščena povsem stihiji. V načinu meščanskega bivanja je ni sile, ki bi lahko celotno tehnologijo kot vir družbenih vrednot podredila objektivnemu smotru. Meščanstvo je razvilo racionalnost analize do matematične popolnosti, napovedovati zna razvoj — vplivati nanj ne zna.

Proizvodi tehnologije: atomsko žarkovje, strupene odpadne vode, strupeni industrijski plini, kemikalije kot insekticidi, fungicidi itd., kemikalije kot zdravila, kemikalije kot odpadne tvarine itd. Rezultati analiz: sevanje ozračja dosega zgornjo biološko tolerančno mejo, vodovje jezer in rek (morja?) je zastrupljeno do maksimalne biocidne stopnje, ozračje mest je zastrupljeno prek biološko tolerančnih meja.

Praksa: nemoteno nadaljevanje z eksplozijami atomskih in vodikovih bomb; strupene odpadne vode in plini odtekajo slej ko prej v vodovje in v zrak; poljedelstvo in živinoreja sta prepojila zemljo, sadje, zelenjavo in meso s kemikalijami in hormoni.

Znanost zna napovedovati, kdaj bo pod gornjimi pogoji konec biosa na zemlji.

Stihijski način bivanja je identičen s subjektivnimi interesi. Odločitve se tedaj pokrivajo predvsem s toleranco tržišča, z oportunistjo neposrednega učinkovanja v prostoru, takšnim odločitvam pa manjka navadno predvsem moči kvalificiranega premisleka. Konzumstruktura je prenapolnjena z vzorci objektivno neutemeljenih proizvodov, v njej so se sešle nekvalificirane odločitve s področja tehnologije dela, z onimi, ki bi lahko

same po sebi zagotavljale resničen napredek v razvoju nacionalnega prostora.

Z zapadnoevropskega potrošniškega tržišča: masažna-vibracijska palica za dame, organske oblike 18-3,5 cm; vgrajeni vibrator baje čudovito pomirja še tako razvajene dame; toaletni papir-bankovci; bojda je svojevrsten užitek, uporabljati trikrat dražjo imitacijo bankovca kot banalen neposlilan toaletni papir... Itd.

Konzumstruktura družbe najbrž ni dokončna, idealna oblika organizacije nacionalnega prostora. Idilično potrošniško tržišče kot institucija odtujevanja tehnologije njenemu objektivnemu namenu zna peljati v vedno večje zapletljaj. Tehnologija kot pozitivna akumulacija dolgotrajnih delovnih izkušenj vendarle nekaj »stane«. V zapletenem spletu ekonomskih odnosov konzumstrukture se »primanjkljaj« mora nekje poznati.

Ekonomska stabilnost zapadnih držav je prividna. Tudi če ne upoštevamo stalnih stavkovnih gibanj, ostane vsaj še en omembe vreden fenomen: inflacija. Zoper njo gospodarstveniki, ki so sicer izredno rutinirani in rafinirani gospodje, niso iznašli sredstva. Inflacija jim neprestano kazi gospodarski profil dežele. Bržčas sredstva v pogojih konzumstrukture tudi ne bodo našli.

Kaj tli pod blagostanjem konzumstrukture dežel Evropske gospodarske skupnosti, to so pokazali letošnji marčni dogodki v Bruslju. Okrog osemdesettisoč kmetov šestih držav EGS je demonstriralo proti neustrezni politiki cen kmečkih pridelkov. Spopadi s policijo so bili krvavi, ogromno je bilo razbitega.

Sodobni meščanski nacionalni fenotip je sicer sposoben izredne asimilativnosti. A v tej je več relativne občasnosti kot objektivne absolutnosti, čim lahko pod njim zažive rustikalni rudimenti), »pomeščanjeni« do razredne stopnje s popolnoma proletarskim načinom akcije.

Odtujevanje tehnologije, katera je nastala na odtujevanju kapitala delu, bo vedlo spet in spet v ekonomske in družbene absurde, ki stalno načenjajo strukturo nacionalnega prostora.

Upajmo, da konzumenti ob radikalnejšem razkroju ne bodo kaj bolj presenečeni od Butalcev njega dni: sejali so sol, pa so jim rasle koprive.

(Dalje prihodnjič)

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

(nadaljevanje)

Koraki so se oddaljili do vrtno ograje. Enakomerno in koketno. Potem so vrtna vratca zaškripala.

Potem so se koraki vrnili. Anita je stala smrtnobleda v kuhinji.

»Kako ti je ime?«

»Prišel sem zjutraj. Imenujem se Jutro.«

»Jutro, strah me je.«

»Mene?«

»Vsega. Nemara sem zares bolna.«

»In zakaj vas ni tu nič strah?«

»Tu sem doma.«

»Doma? Nikjer ni zapisano, da je tu vaš dom. Enako je vaš kot moj. Lastnik hišice mi je prav tako dovolil, da tu prebivam kot vam. Navadili ste se na predmete, lonce, stene, časopise, morda celo na pokvarjeni parfum, ki se širi iz kopalnice. Morda vam je domač štedilnik ali pa tale divan. Morda vam izredno prija barva sten. Morda vas je strah noči? Sedite. Napravil vam bom vrtnice. Skuhala bova čaj. Brali boste, kar ste napisali. Kot vidite še nisem klofnil.«

»Nimam besed.«

»Saj jih ne morete imeti, če ste pravkar prebledeli. Kot vidim, so duhovi onkraj zidov. Sedite!«

Prinesel ji je toplega čaja. Brundal je stari song.

»Igrate večkrat domačo gosposinjo?«

»Verjetno prvič v taki kombinaciji.«

»Kje si jemljete navdihe?«

»V neskončnosti. Rad bi bil tudi neskončnost. Zdaj vem, da je v meni neskončnost. Ali pa je ta hiša tako ustvarjena.«

»Počutim se nebogljeno.«

»Incorporatio volutatis. Veste, kdo utegne biti to? Moj antipod. Smela, skrajno ponosna ženska. Redkost. Toda — ne bi vas smelo biti strah. Samota uničuje take ljudi. Katja je znala zbežati.«

»Toda njo so mučili, mene pa negujete.«

»Mučil jo je njen mož, ki jo je tudi ljubil. Vas pa nihče ne ljubi, še manj izsiljuje. Nikoli vas ni nihče dovolj ljubil. Pa bi vas moral. Pri teh letih bi lahko bili preko tega. Zdaj pa morate spat. Jaz bom v kuhinji. Zgodilo se vam ne bo nič.«

»Hvala. Kako vam je ime?«

»Jutro.«

»Kako še?«

»Prikazen! Spali boste z mojo kitaro. Zdaj ji ne boste potrgali nobene strune. Izvabili ne bi nobenega zvoka.«

Vso noč je šel dež. Pritrkaval je na okna. Prepeval. Plesal. Ujčkal veje.

Zjutraj se je znova spraševala. Kdo sem? Kaj sem? S katerega neba? Kdo je Jutro? Kaj hoče od mene. Zakaj sem v tej hiši?

»Zakaj jo bodo podrli?« je vprašala pri zajtrku.

»Prodana je z mišmi, podstrešjem in drevjem. Za nove lastnike je preveč staromodna. Tu so vrtnice.«

»Papirnate.«

»Jutri dobite nove. Moje koroške skice bova uokvirila. Vi predvsem pišite. Poskusite brez mojega imena. Podarim vam svoje zapiske. Tako ostanem z vami.«

»Mižim.«

»Pokažite dlan! Tu je marsikaj zapisano. Da ste mnogo preživel. Strastna natura. Več, kot bi si mislil.«

»Okoliščine.«

»Razvade. Voluntas incognitae.«

»Voluntates.«

»Skoraj bi vas spoznal. Lahko bi zardel pred vami. Seveda! Življenje v poganstvu. Kako si to dovolite? In brez otrok!«

»Nehajte!«

»Igrajte kitaro! Zdaj pa morate zares!«

Dež. Veter. Kitara. Čajnik je žvižgal. Lasje so se spijili. Bili so potni.

»Zakaj ste prišli?«

»Za vas. Zate. Nisem jutro. Sem noč. Globoka noč. Brez mlečne ceste. Reci!«

»Da!«

»Samo tako je mogoče!«

»Kaj?«

»Vedeti, kdo sem. Kje si. Kje boš.«

»Pri tebi?«

»Na nekem nebu.«

»Ljubiš me.«

»Ne morem drugače.«

»Nekdo trka!«

»Odpri.«

Na vratih se je prikazala gospa Mimica.

»Oh, kako le morete živeti v tej vlagi! To je kuga! Med temi starimi nepomitim črepinjami! Na okna še do slej nisi pripela zaves! In te rože! Nam primanjkuje zemlje? Vedno sem sovražila papirnate rože. Mar se ne dobijo sveže vrtnice v cvetličarnah. Prahu pa tudi nihče ne pobriše! Joj, kdaj se boš naučila gospodinjiti?«

»Tu gospodinjim jaz, gospa!«

»Oh!«

»Nekaj se je moralo spremeniti z mano. Tudi predvideno je bilo...«

»Ti nikoli ne pomisliš, kaj bo jutri.«

»Jutri se lahko razblinim.«

»Seveda! Atomska bomba se bo ravno jutri raztresčila nad to anarhijo. Letalo bo vdrlo streho, ko bosta

vidva mirno spančkala. Oziroma — zastrupila se bosta s prvim zajtrkom, ki ga bosta, oziroma ti ga bodo gospod skuhali ravno jutri, ko bo snežilo. Čarovnica bo prišla in ti boš ugriznila v najstrupenejše jabolko. Kaj sem zakrivila, da vas ne razumem? Je civilizacija zares tako neznosna? Si ne moreta predstavljati tega, da bi se poročila; imela otroke, ljubila v čistem okolju, prostornem stanovanju, si ob praznikih podarila dragocene knjige in hodila na piknik v naravo, ki jo tako ljubita? Morda pa uživata v tem, da čenčajo ljudje vse mogoče o tej bajtici in si kupujeta sovražnike namesto prijateljev?»

»Saj ne bodo čenčali dolgo. Zlasti, če jih boš ti pomirila. Zakaj pa midva nič ne čenčava?«

»Vidva pač mislita, kako se bosta jutri razblinila v svetniški eter. Življenje je lahko čudovito urejen košček raja, ako hočeta vedeti zdaj, ko se ljubita.«

»Prav to misliva!« je mehko prisegel Jutro.

»Moja ljubica je bila hudo zmedena, polna strahov, krhka, napadala so jo občutja depresije, bežala je pred ljudmi, saj se še zdaj boji teme. Ljubi me in me potrebuje. Zaupam vam, gospa, in želim ostati še dolgo tu. Človek rad ostane tam, kjer se mu je rodil občutek toplote, prijetnosti. Če bova odšla odtod, se bojim, ne zase, a zanjo, da bo spet iskala kakšne prikazni, strahove. Ne moreva delati načrtov. Morda kdaj pozneje. Seveda se ne bova razblinila. V tej hiši ne bo nobenega škandala, če se ne bo nihče vtikal v tisto, kar bereva in kar napiševa. Zdaj pa, gospa, moram skuhati kosilo, pobrisati prah in obesiti zavese. Na svidenje!«

Mimica je poveznila svoj širokokrajni klobuk na čelo, poljubila Anito, ki je utihnila in ironično pozdravila.

Jutro je na skrivaj opazoval njene kretnje, ji sledil do portona in si oddahnil, ko je avtomobil zdrvel po cesti.

»Prisluškovali so vsaki najini besedi. Le komu se je utrnila misel, da utegneva biti zanimiva za majhne mikrofončke? Kakšna prosta zabava pa je to?«

»Mikrofončki? Verjetno je to celo razširjena zabava. Vendar se največkrat imenuje služba. Ljudje, ki jo sprejmejo, nimajo z nama nič skupnega. Po navadi potrebujejo denar za otroke, staro bolno mater, zato da si postavijo hišo in podobno.«

»Mislite iskreno?«

»V vsem tem času, kar si tu, bi lahko opazil. Vse je tako zverženo, da nam ne preostane niti ena skrivnost.«

»Kje naj bi nastavili vse te precizne neznanske prisluškovalčke?«

»Na najbližje drevo. Na podstrešje.«

»Te reči me ne zanimajo. Če se že enkrat pojavijo, naj se! Privadiš se nanje, da še veš ne, kdaj. Morda sem pomembna, da se prisluškuje mojim pogovorom. Ali pa sva postala naenkrat vredna take atrakcije. Lepega dne ne bova več. Še vedela ne bova, kdaj. Nekdo bo zanimivejši od naju. Ne bova več imela nobene skrbi.«

»Mene pa stvar zelo zanima. Da bi me kdaj zasledovali na ulici ali kjerkoli, kaj šele v stanovanju! Počutim se kot žival v kleti. Oprosti, draga, toda pojasniti morava. Če kdo od naju nekaj želi, mu stvar takoj razložim. Saj jaz nimam nobenih skrivnosti.«

»Če se boš tako mrzlično obnašal, bova nocoj priklicala še koga.«

»Kako dolgo prisluškujejo, da si tako neznosno mirna?«

»Ne vem. Morda od demonstracij. Morda sem se v kaj zapletla v Avstraliji. Morda pa od včeraj, ko si prišel ti. Prinesel si listine.«

»Listine? So tile moji papirji res lahko listine?«

Obmolknila sta.

Jutro je kot žalostna ptica slonel v naslanjaču, potem se je sunkovito pognal kvišku in začel stikati za vrati, ob oknih, v kopalnici nad lučjo, izginil je s svečo na podstrešje, odkoder je odmeval trušč v spodnje prostore.

»Nič ni. Nobenega najmanjšega sledu. Prisluškujejo pa vendarle!«

»Potolaži se, Jutro.«

»Se ti zdim razburjen?«

»Saj si!«

»Zdaj si ne bom upal ziniti niti besedice. Kako naj ti govorim?«

»Bodi tak, kot da se ni nič zgodilo.«

»Če pa se je!«

»Mislila bom, da so vzroki drugje.«

»Ni mogoče.«

»Natanko tako je.«

Jutro je izginil v kuhinjo. Bal se je svojih besed. Satovje, ki je hotelo medico njegovega glasu, mu je vzbu-
jalo sovraštvo. Anita se je preplašila. Molčala je dolgo. Pre-
birala je zapiske. Satovje je požiralo samo šumenje vej in
škripanje skodelic ter krožnikov, ki jih je Jutro pomival.
Ni pel, ni mrmral. Niti premišljeval ni. Anita prisotnost
in resnost, njena vdanost sta se deloma naselili tudi v
njem.

Vodo je spustil na obrnjeno kozico, tiho odprl vrata
v jedilnico in se s prstom na ustih pritihotapil k Aniti.
Hotela se mu je nasmehniti, ko je opazila, da vse počne v
vrtoglavi zmedenosti. Dovolila mu je, da ravna po svoje.

Vzel je svinčnik in na papir pisal pesem polno besed.
Pisal je vročično, da so se papirji kot z barvanjem polnili
z dolgimi stavki. Hotel je zacementirati samoto njune noči.
Njegovi lasje so ji polzeli po rokah, papirčki pa so spre-
govorili nenavadne stvari, dokler se ni Anita spomnila, da
ima svoje mnenje.

»Ne moreva tako, Jutro.«

»Kaj pa po tvojem sploh moreva?«

»Bodi tak, kot si bil prej. Morda pa zdaj ne prislušku-
jejo več.«

»Ne smeš pristati, da si človek v kletki. Da si vekomaj,
venomer cenzurirano okolje.«

»To je najmanj, kar lahko žrtvuješ za svojo svobodo.
Tega nočeš priznati sebi ti, ki si rekel, da bi dal življenje
za domovino? Si poosebljena intuicija ali se igračkaš z

logiko? Jutro, potolaži se, Jutro! Neizmernost je tu z nama. Sama sva v romantičnem kozaškem kibuku, veje nama igrajo najčudovitejšega Gershwinu. Če boš pameten, bova spomladi opazovala, kako popje poganja iz macesnov, kako ugašajo jutranje zvezde in se obzorja obrobljajo v škrlatno obleko. Tihe trenutke bova imela, neskončne tihe trenutke. Igral boš kitaro, pel mi boš svoje lepe pesmi, pričarala bova najlepše rože, v kaminu bo ogenj ugašal, burja pa bo tulila in lovila čarobne prisluhe. Vse bo še tako lepo. Če si me hotel izpeljati, moraš, moraš pozabiti na vse zapreke. Nisem zakleta kraljična...«

Jutro pa je razmišljal.

Človek... Človek prisluhne tihemu bobnenju v svojem srcu. Polasti se ga toplina v sencih, omami ga srebrni glas, prepusti se svojemu ognju. Človek... Človek vzljubi zlate nitke na njenem čelu... Človek... Vzame ji obraz v dlani... Misli, da se je našel... človek... da... Človek potem ugotovi, da je v pasti. Da igra komedijo...

»Nisem zakleta kraljična. Ko si prvič stopil v moj anarhični dom, me je obšel občutek, da si resničen. Človek. Potem si se pripravljaj na svoj ulov, hotel si nekaj spremeniti, jaz pa sem ti rekla, da ti nočem zagreniti življenja. Naj bi ti povedala vse natanko, kakor je bilo, naj ti povem zdaj, naj se izpovem, se razgalim, izkašljam, razvrednotim?«

»Zakaj nisi takoj pojasnila, da prisluškujejo?«

»Jaz... Jaz nisem bila o tem nikoli prepričana. Mislila sem... Jaz... Jaz sem mislila že dolgo tega, da moram na to pozabiti. Jaz... tega ne znam... Lahko bi se razčtetverila. Jaz... Jaz tega ne morem, ne znam razložiti.«

»Morala bi povedati.«

»Morala bi ti povedati... Rekla sem ti, da ti lahko zagrenim življenje. Umikala sem se tvojim besedam. Spala sem s tvojo kitaro. Jaz... Jaz ne znam niti jokati več. Niti molčati. Ta prisluškovanja. Neumnost. Navajena sem jih in me tako dolgo niso več motila.«

»Jaz pa jih bom raziskal.«

»Ničesar ne moreš. Niti jaz ne. To je igra z odprtimi kartami. Na tem planetu je že dolgo mogoče samo tako. Moraš se vdati. Ti si bil zame neznanka, preko katere nisem mogla, zdaj pa... Moraš neznanko prevzeti. Ti si na vrsti.«

»Ne!«

»Se bojiš? Si strahopeten? To je tudi človeško.«

»Ne prenesem.«

»Moraš prenesti. Prenesti! In še kako! Spala sem s tvojo kitaro. Ti si se v mislih sprehajal drugje. Se nisi hotel kar tako vtihotapiti v mojo samoto. Preračunal si me in izračunal. Kupil si me. Tu me imaš z nastavljenimi magnetofončki, prisluhi in stradanjem. Tu me imaš. Misliš, da sem lahko sprejela tvoj prihod? Da se ne bi mogla umakniti? Lahko se umakneš ti, a to ni v igri. Bo samo sad tvoje samovolje. Prevzemi posledice sam.«

»Da, na tak polom nisi bil pripravljen.«

»Zakaj nisi zagnala trušč? Prižgala bi radio, predstavljala pohištvo, mi vsaj malce namignila. Ti pa — kot sfinga. Še govoriti nihi hotela. Vse jaz! jaz! Kot bi poslušala obenem s prisluškovalci magnetofonske posnetke. Kot bi z njimi donosno sodelovala.«

»Kdo je prišel v hišo? Ti ali jaz? Koga so sem privedli?«

»Mene. K tebi. Natovorili so mi grmado čenč, zarožljali s tisoči obročkov, ki te oklepajo. Ti pa si me slutila. Slutila, kaj!«

»Točno. Kako je groteskno. Slutila sem te.«

»Z odmišljenimi magnetofončki! Ti je brnelo v glavi: tipiti! Kakor Tolstojevemu Andreju, ko je čakal Natašo. Tipititi! Jaz pa se ti razkažem kot utelešenje tvojih misli! Bògati!«

»Odmislila sem, ta strašila, že več let tega. Priznam, da se zaradi njih nikoli nisem razburjala.«

»Ti, ki ne sprejmeš nobenega kompromisa! Ki še slišati nočeš za tako besedo! Res si igralka. Opozarjam te, da v zelo nevarni igri.«

»Snel si mi besedo z jezika. Jaz... Jaz pravzaprav hudo dvomim, da imajo vsa ta prerekanja kakršenkoli izhod. Rada bi odšla, te odrešila strašnih spoznanj, prihranila bi ti vse te obskurne občutke. Ti si še tako mlad, dobil bi si nekje službo. Jaz... ne morem več ničesar. Zdaj, ko si me opraskal z golo resnico, zdaj celo ne več. Porušil si mi mostove. To je zamaknjenost, v katero sem se zapletla. Jaz... Jaz se počutim kot kužno znamenje na križpotu srednjeveških polj. Kot tista jabolka v minskem polju. Jaz... Ne prenesem več. Zakaj si prišel tako šarlatansko svetovljanski in malomaren, če pa si pod kožo tako strahotno občutljiv? Divje prepleten s smislom resnice in vseh takih idealov, ki so jih iz mene izrezali kot navadnega slepiča.«

»Hm! Naj ti zaigram? Naj te potolažim?«

»Ne, laži dalje. Imej kar naprej svoje umetne trepalnice. Umij si glavo, stori nekaj banalnega!«

»Poiskal bom človeka, ki hrani trakce, te drobcene trakce moje šarlatanske komedije.«

»Ne trudi se! Vse je zgorelo.«

»Si bila zraven?«

»V duhu.«

»Pretipal bom obisti!«

»Lahko raztreščiš s kitaro kot črni muc rdečega muca za belo mucko. Prihrani si vse te napore! Raje sedi, molči in zaspi.«

»Boš zraven?«

»Ne... jaz... Jaz bom premislila, kaj. Kaj storiti. Čto delat. Ugani, kaj!«

»Zdaj, v tem trenutku. V večnosti.«

Drugo jutro je odšel. Kitara je brenčala na naslanjaču. V drugem, nasprotnem kotu, je slonela ona in jokala. Potem je pospravljala skodelice, ki so ostale na mizici. Dišalo je po svežem kruhu, maslu in čaju. Pomahala mu je skozi okno in obstala v svežem jutru, ki je zorelo, se dvigalo

nekam v sonce. On je odhajal. Sploščeno in lahkotno ji je pomahal, zaplesali su mu lasje okrog ramen, zaokročila je jata črnih ptic nad mestom. Ladje so strahotno trobile. Avtomobili so hupali.

Vzela je staro krilo in ga začela šivati. Zadruga je bila pokvarjena, rob se je nekje natrgal. Prebirati je začela najlonke. Pobrisala je prah s temnih omar in drsala pod. Skuhala je okusno omako, pripravila omlete z orehi in smetano. Spomnila se je, da mora pobrisati prah z luči. Začela je zavijati knjige in na vsako prvo stran napisala Jutro. Na podstrešju je poiskala nekaj starih oljnatih slik s sončnim vzhodom in jih obesila na stene. Iztaknila je staro vazo, jo prelakirala in napolnila z borovimi vejami.

Zmračilo se je. Žarometi so vdiral skozi prozorne zavese v polzamračeno sprejemnico. V naglici je začela brisati poslednji prah z omar in mize. Popravila je naslanjaču gube in zašila čipke na prtu. Spomnila se je na monograme v starih palačah in všila z rdečo prejo Jutro na vsak vogal.

Bila je polnoč. Vzela je v roke svoje zapise in prebirala do enih po polnoči.

Pretipkala je nekaj koroških zgodbic. Ura je bila tri. Zaspala je v naslanjaču s prižgano lučjo.

Čez dve uri je zunaj že trepetalo jutro.

Prazno poznojesensko jutro.

Ob bližnjem kalu so se čuli odsekani poki. Nekdo je sekal drva. Jutranjo naglico je bilo čutiti na bližnjem cestišču, hrupni so bili zlasti avtobusi.

Pomežiknila je, poiskala predpasnik in začela z generalnim čiščenjem. Poribala je s krtačo in pralnim praškom plesnive madeže s sten, premaknila omaro, posteljo, divane in vse stolice na sredo sobe. Pološčila je parket, prečistila podstrešje. Zvečer je bila utrujena. Zaspala je že ob devetih na kavču.

Tretjega dne se je odpravila k stanodajalcem.

»Mimica, kje je on?«

»Kdo?«

»Tisti fant, vendar, ki z mano stanuje.«

»Kdo? Kako se imenuje?«

»Jutro. Kje je Jutro?«

Mimica je pripravila oči in zavzdihnila.

»Če ti ne veš, ki z njim stanuješ...«

»Da, da, tudi prišla sem ne da bi poprej telefonirala...«

»Oprosti, ampak... Ampak tvoje avanturice so že...«

»Mimica, pomagaj! Tri dni ga ni in ni. Če bi zares odšel, ne bi pustil kitare pri meni.«

»Ne vem, ne vem... Vprašala bom moža. Počakaj. Skuhala ti bom kavo.«

Mimica morda res ne ve. Toda njen mož? Njegovi prijatelji?

»Ne vem, draga moja. Nič ne vem.«

»Govoriš kot Sokrat.«

»Ne vem.«

Vse se je končalo s tistim ne vem.

Začela je pospravljati svoje časopise. Začela je čakati.

Tipkala je popolnoma nevtralne članke. Hodila k sosedom posedat k televiziji. Mimica je večkrat prišla k njej. Izposojali sta si šminke, razposajeno zabavljali čez vse: malomeščanstvo, kmetijstvo, žurnalizem, politiko. Mimica je oponašala svojega moža, ji zaupala svoje hude probleme, ko sta bila zaročena, hodili sta na sprehode in včasih v cerkve. Hišica je ostala sredi dreves in polj nedotaknjena.

Čakala je, da Jutro pride. Kitaro je vsak dan očistila, pobožala in pustila na naslanjaču.

Jutro se ni nikoli več vrnil. Jutro je izginil z svojo jezo na mikrofonske, prisluškovalce, z vsemi željami, da bi kanil peščico ljubezni v njene zlate kodrčke.

Jutro, ne, Jutro se ni mogel vrniti.

»Vračajo se poraženci, zmagovalci, možje k ženam, očetje k otrokom, ženini k nevestam, vračajo se lastovke,

on pa nima z vsem tem nič skupnega. Vem, da se ne vrne. In nikoli si ne bom mogla priznati, da to zatrdno vem in da bo vekomaj tako. Ne, ni bil prikazen. Bil je on, živ, sanjač, lažnivec, šarlatan, čarovnik. Toda — bil je. Ni ga več. Rekel je, da bo umrl za domovino. Ne dvomim, da se bo to tudi zgodilo.«

»Pride. Videla boš. Pritaval bo s kakšnim dekletom ali sebi podobno družčino. Pirovali boste. Ah, kako je to življenje lepo.«

»Ti nekaj veš, če tako govoriš.«

»Jaz sem Sokrat. Jaz nikoli ne vem.«

»Kdo torej ve?«

»Bog.«

»Seveda. To sem si mislila.«

Jutro nikoli ne more priti. Odtihotapili so ga. Izpeljali. Dragocenost je bil. Lahko bi se o njem pogovarjala s krošnjami visokih topolov, s tistim morjem, ki je oblegalo mesto. Jutro ni ni ni mogel priti.

»Verjemi! Pobarval si je lase, si jih dal nakodrati, nataknil si je nove špegelce na oči, morda celo hodi tod zjutraj in opoldne, smeje se ti na ulici, ko hitiš kot mesečna iz redakcij do tiskarn. On živi svoje življenje.«

»Ženska to lahko stori. Moški, ki je zaljubljen, nikoli. Nikoli!«

»Ampak sme?«

»Ne more.«

»Torej si ti tista, ki nekaj veš. Kaj?«

»Mrtev je.«

»Zakaj?«

»Tako. Hotel je zvedeti preveč banalnosti. Biti je hotel samovoljen. Svoboden.«

»Ha! In ti? Mar ne govoriš o sebi?«

»Ne!«

»Kaj pa, če jo je popihal kam daleč? Celo v Avstralijo? Morda pa išče podatke o svoji bodoči ljubici.«

»To sem jaz. Njegova zadnja...«

»Si predstavljam. Šokantno. In on je, po tvojem, mislil isto.«

»Da.«

»Od kod jemlješ svoje zaupanje? Jaz živim s svojim soprogom več kot deset let, pa ni bilo dneva, da bi mu utegnila zaupati tako... S tem svojim besnim zatrjevanjem bi ti celo verjela.«

»Ni važno, kaj ti verjameš, Mimi. Mislim v sebi, vsak dan, vse te razvlečene tedne, da je tako.«

»Česa se je potemtakem tako ustrašil in izginil? Tvoje mladosti in drobcenih gubic?«

»Tudi.«

»Nisi odkrita. Celo redkobesedna.«

»Pustiva. Jaz... Jaz imam v določenih odnosih pošastno intuicijo.«

»Je po tvojem res... pre...«

»Preminil.« Pobožala je kitaro. Struna je zaječala. »Pustil mi je svojo edino ljubezen.«

»Saj si bila ti zadnja.«

»Da.«

»Si jokala?«

»Ne. Premišljuje. In bežim. V tipkanje, pisarne, hodim v redakcije, da mi objavijo te majhne stvari. Moje delo poznaš. Življenje sem večkrat prezirala. Zdaj ga ljubim.«

»Si ga ljubila?«

»To bi utegnila reči čez nekaj let. Zdaj mi je še vedno kot angel varuh. Morda je. Pritaval je sem tako neverjetno — prinesel mi je svoje zapiske. Naj ostanejo v zadnjem predalu. Ideal. Razgalil mi je dušo z njimi. Usel je po tistem, kar je bila vera mojega otroštva. Na nekem zapuščenem dvorišču, ko smo čakali očeta, da se vrne z neke dolge vojne. Tam, kjer je stradal, prezebal, kral in trpel za nov družbeni sistem. Vraga! Rekel mi je, kot bi gledal skozi rubine tistih besed. Ko je oče odšel in naju na pragu pozdravil: Umrl bom... Za pojem. Potem sem kmalu zasovražila take besede. Kuga. Skozi plasti vseh

mojih spominov je našel tisti usoden stavek. Oplazil me je z njim. Mene, ki sem v Sidneyu prekolovratila drugačne kozmogorije kot... Jaz... Jaz bi spet rada začela od začetka kot zlahka napišem članek, ki mi ga svetujeta ti in tvoj mož, rada bi v svojem življenju začela s takim stavkom in končala do tega dne svoj curriculum vitae, kot to store študentje, ko se vpišejo v prvi letnik univerze. Nekaj poglobljenega, nekaj mirno lahkotnega. Ni mogoče. Help me!»

»Ne vem.«

»Ti nikoli... Jaz vedno vztrajam v svojem prepričanju, veri v ideje, v te totalne kozmične nevidne stebre, ti pa: ne vem. Jaz vedno, v vsakem trenutku vem, kaj hočem, imam svoj načrt, imam dela za sedem življenj, ti pa — ne vem. Vse se mi podre, pomendra, razblini.«

»Morda od tvojega prevelikega možganskega napora. Toda jaz ne bi mislila, da je bil tako idealen.«

»Verovati. Kako je znal on verovati. Rekel mi je, da me bo spreobrn timer. Zdaj me je. Kupil me je. Zakaj se tebi ne more nikoli nič podreti?«

»Da se meni nič ne podre? Meni? Morda zidam bolj logično. Polagoma.«

»Zdaj je vsega mojega zidanja konec. Med krošnjami. Med svetlikajočimi se oblački... Jaz... Jaz sem morala vse to prenesti. Jaz moram ljubiti življenje. Pojdiva ven, k morju... Greva na tvojo jahto, lepa Mimi, greva. Honorar sem dobila. Za tisto, kar imam v zadnjem predalu nočem nikoli nobenega honorarja. To naj bo za odpustke.«

Svod neba se je razširil. V sivih ulicah so žvenketala vrata. Motor je zaoral v modrino. Pene so švistale v sinjino. Daleč, proti zahodu, proti večeru, je zaplula na dobro ohranjena ladja. Anita je imela vijoličasto ruto na glavi in okrog vratu. Plahutali so galebi čisto nizko nad gladino. Oblekla si je vijoličast burnus, od prepaha jo je na ladjici zazebl timer.

Ne, Jutro se nikoli ni vrnil. *(Dalje prihodnjič)*

PISMA BEVKU

39.

Lido, 6/III - 1926

Predragi!

Dobil sem Tvojo karto, kjer mi poročáš o uspehu Tvoje drame, (204) kakor ga še nisi doživel. Ko sem Tvoje delo zadnjič prebral, nisem dvomil o njenem oderskem uspehu. A vzrokov zato nisem videl v notranji vrednosti dela samega, pač pa v raznih primesih, nebistvenih in deloma tudi neumetniških. Ko prideš prihodnjič sem, prinesi delo zopet s seboj, in pokažem Ti vsa mesta, ki morajo vplivati na lačen publikum, in pri tem še tako neizbirčen in nekritički kot je goriški. Svetoval sem Ti, da delo stisni, če Te že snov tako mika, na eno samo dejanje, ali, kar je še po mojem mnenju najbolje, v dobro zasnovan roman naše zemlje, to je kakega gorskega kota ali jame, kjer navidez tako tiho življenje večkrat plane v strašen ogenj. In to še posebno zato, ker v Tvojem novem realističnem načinu ustvarjanja zemlja in milje igrata tako važno vlogo. Vzemi samo Ruse v roke, pa boš videl, kaj mislim, in da pravo mislim. Karto si mi napisal pod trenutnim vplivom in nihče je ni bil bolj vesel kot jaz, a ne bil bi Tvoj prijatelj, ko bi Ti iskreno ne povedal svojega mnenja: drama tako kot je — je slaba. Ali vso predelati in izločiti iz nje vse, kar je nedramatskega in neumetniškega, ali pa jo preliti v roman. (205)

Rad bi prebral še enkrat Tvojo povest v lanskem »Ženskem svetu«, (206) a Te prosim, da malo potrpi; Stelè me tišči za Dom in svet, (207) prevod Fiorettov (208) je nujen, a poleg tega še pregled in popraviljanje Kraljevega prevoda na laško »Pohujšanja v dolini šentflorijanski«. (209)

Poročilo o »I nostri quaderni« za DiS, (210) je že gotovo, čakam le še številko o Župančiču, (211) da bo vse v redu.

Glej, da se kaj kmalu oglasiš! Doma in Sveta letošnje številke še nisem prejel. Rad bi bral Tvojo povest, (212) a moram potrpeti.

Bog s Teboj!

Tvoj Res Alojzij

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk, / Gorizia / Via Carducci, 7. Datum poštnega pečata: Venezia ferrovia / 14-15 / 8.III./1926. Znamka za 60 stotink. Pečat goriške pošte na hrbtni strani kuverte nečitljiv.

(204) Gre za dramo v štirih dejanjih »Materin greh«, ki je bila uprizorjena v Gorici 27. februarja 1926, kasneje predelana v igro z naslovom Krivda. Delo je Bevk še predeloval in mu dal končno obliko za premiero v počastitev Bevkove sedemdesetletnice v Novi Gorici 17. septembra 1960. Prvotni naslov tega dramskega teksta se je glasil »Sence greha. Drama v treh dejanjih.« (205) Iz dramskega besedila je zdaj pod vplivom tega Resovega pisma nastal prvi zapis povesti, ki jo danes poznamo pod naslovom »Krivda«, a ki je spočetka nastajala pod naslovom »Skrivnost« (rokopis v Bevkovi zapuščini obsega 6 šolskih zvezkov; na drugem zvezku je označena še s tretjo varianto naslova »Skrivnost trojice«). Bevk je o tem menil, »da se spet pozna, da je bila [povest Krivda] iz slabe drame narejena. Nasvet je bil pameten: povest je boljša od igre.« (Bevkova osebna izjava avtorju te opombe leta 1968. Prim. tudi Koblarjeve opombe v Bevkovih Izbranih spisih, 4. knjiga, 1955 ter M. Breclj: Gledališki list Goriško gledališče 1960/61, št. 1 ter Gledališki list Primorsko dramsko gledališče Nova Gorica št. 5. Sezona 1970/71 - 8/3 prmeiera. (206) Res misli na povest »Ubožica«, ki je izhajala v Ženskem svetu III/1925 v 11 številkah. (207) V tem letniku (1926) je DS prinesel izpod Resovega peresa le dva krajša zapisa, glej pod opombo 210. (208) Glej opombo 197.

(210) V 6. št. DS 1926 sta pod poglavjem »Beležke« dve Resovi poročili: »Novi prevodi naših del v italijanščino« ter »Italijani o Župančiču«. V prvem Res poroča o Giustijevem prikazu Bevka v reviji »I nostri quaderni« (leto II/1925, 202-203). V naslednjem letniku iste revije III/1926, str. 8-14 pa je Giusti prevedel dve Bevkovi črtici: »Most samomorilcev« ter »Rablji«. (211) O Župančiču so prinesli »I nostri quaderni« Giustijev zapis v letniku I/1924 str. 317-324. (212) Bevk je v tem letniku DS (1926) objavljval Julijana Severja.

40.

4. oktobra 1926

Da Ti nisem odgovoril takoj, ni bila kriva moja lenoba, marveč razstrgani dnevi, ki sem jih prebil. A tem več sem mislil nate s toploto prijatelja. Zame ta beseda ni prazen zvok in ne napišem je, če naj ne znači, kar je bil nje prvotni pomen: občevanje duha z duhom, duše z dušo v vseh najvažnejših, najlepših in najbridkejših urah in za zvestobo srca. Če se ozrem po ljudeh, ki sem jih toliko spoznal, čutim, da si mi najbližji in najdražji od početka. Kdaj je že bilo to? In kaj je življenje naredilo iz naju? A vendar ga blagoslavljava oba.

Kar mi poročaš o Lukežiču, (213) sem skoraj pričakoval, kljub temu, da sva ga oba še previsoko cenila. Bodi neizprosen. Ali imaš pogodbo? Ako ne, pritisni ga moralno potom javnega mnenja. Če se koga boji, če je kje strahopeten, je pred neimenovanim, brezimnim, živalsko režečim »javnim mnenjem«. — Kam si se ogledal? S Ščekom (214) zadnjič nisva nič govorila, a ga bom potipal, ko pridem koncem tega meseca v Gorico. Nisem brez upanja, če se tudi zavedam vseh težkoč. Bilo bi zato idealno delo. (215) Bog daj!

Iz Ljubljane si prišel razočaran? Verjamem, le žal mi je, da nisi videl razstave. (216) Bila je, pravijo, izredno poučna tekma vseh upodabljajočih moči, kar jim zmoremo. Jakopič (217) in Tratnik, (218), ki sta razstavila v oddelku mladih, sta s temile odnesla prvenstvo. Takó vesti,

ki sem jih prejel. Da pa se vse mesto ob Cankarjevem škandalu (219) ne more in noče pomiriti, je umevno, sicer bi Ljubljana ne bila Ljubljana. Vedno težji se mi zdi Cankarjev položaj. Nele da se je izključil iz naših (220) vrst (kdor mu je bil *pravi prijatelj* prej, mu je ostal tudi posej), a vstopa nima tudi tam, kjer bi ga pravzaprav z brezkonfesionalno vizitko moral imeti. A vse to bi ne bilo nič in brezpomena, v primeri s tem, kar sam trpi. Vse bi razumel, ko bi ga bila zagrabila strast, katerakoli: telesna ali duševna. A obé sam zanika na skoro bolestno ciničen način. Smili se mi (pri tem se ne smem spomniti na njegov obraz), in težko mi je, če pomislim na njegove besede, ki jih je rekel Steletu: (221) »Ne morem več nazaj; če je enkrat človek na poševni ploskvi, gre samo navzdol«. Vsi, ki jim je vera zmisel življenja, bi morali moliti zanj...

Ti delaš ko po navadi? Vse preteklo poletje nisem prejel za nobeno knjigo in za nobeno revijo: od jutra do večera sem se gnjavil za kruh, da vsaj delno poplačam svoj dolg. (222) In v duši me žeja in skeli praznosta. Če sedaj primem za berilo ali za pero, me vsaka misel boli, me vsak lep stavek razvname ko vročica jetičnika. Ti poznaš to. Koliko časa bo še trajalo, da se najdem nazaj. Želim si jesenskih dni, ko bom sam, sam na tem otoku, v tej sobi, ki mi je tako draga. — Kdaj prideš? To soboto mislim za dan ali dva v Bolvan, (223) da se vsaj malo razvedrim. Piši!

Tvoj Gigi

Ne zabi na »Zvon«.

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Carducci, 7 / Libreria Nazionale. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 12-13 / 5.X/1926. Znamki za 30 stotink. Na hrbtni strani kuverte žig: Gorizia centro / 5.10.26.19.

(213) Ludvik Lukežič (1881-1963), goriški tiskar in založnik. Do nesoglasij je prišlo pri vodenju Narodne knjigarne »G. Carducci«, kjer je bil Bevk za ravnatelja v letih 1923-1926. (214) Dr. Virgil

Šček (1889-1948), kulturni in politični delavec, poslanec v rimskem parlamentu. (215) Kakšne namene je imel Bevk, ko je zapuščal Narodno knjigarno, bi bilo danes težko ugotoviti. Vse kaže, da je mislil na Ščekovo pomoč. In tu se mu Res ponuja za posredovalca. Toda Bevkovi načrti in želje niso mogli biti uresničeni, ker je Bevk odšel v Trst k Edinosti, katere dopisnik in sodelavec je bil že vsa leta v Gorici. (216) Res ima v mislih razstavo Ljubljana v jeseni, ki je bila v okviru Ljubljanskega velesejma. Glej članek v DS 1927, str. 156-158. (217) Prim. opombi k pismu 8 in opombo 81. (218) Glej opombo 17. (219) Resov stavek meri na umik dr. Izidorja Cankarja iz duhovniških vrst. (Prim. kaj o tem piše Stele v ponatisu Uvoda v likovno umetnost, 1959; Koblar v opombah k »Leposlovje — Eseji — Kritika 1968«; DS o »izstopu iz katoliške cerkve«Ž (1926, str. 224). (220) naših: katoliškega svetovnega nazora. (221) Francè Stele (roj. 1886)», umetnostni zgodovinar, velik prijatelj Bevka, Resa, Izidorja Cankarja in sopotnikov. (222) Odkup hiše v Benetkah. (223) Bocen (it. Bolzano).

41.

Lido, 13/XII. 26

Predragi!

Dolgo čakam glasu od Tebe, pa ga le ni. Kako si uredil za v bodoče?

Moje delo (224) je zastalo. Ko bi že moral dati »imprimatur« za prve tri pole, me je popadla negotovost (225) in poslal sem jih Brezniku (226) v pregled. Od tedaj ni ne duha ne sluha od nikoder. Kaj tiskarna (227) ne posluje več? Kaj se je zgodilo? Upal sem, da bo s »Fioretti« za Božič gotov, tako se zavlečejo najmanj za mesec dni.

Kaj delaš novega? Pošlji mi »Zvon« in bodi pri srčno pozdravljen!

Tvoj Gigi

Naslov na kuverti: Signor / France Bevk / Libreria Nazionale / Via Carducci, 7 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 13.XII./1926. Na hrbtni strani kuverte: Gorizia centro (2 C) / 14.12.26-7. Znamka za 60 stotink.

(224) Prevod Rožic sv. Franciška. (225) Glede prevajanja. (226) Dr. Anton Breznik (1881-1944), slovenski jezikoslovec. Res je to

Breznikovo pomoč takole označil ob koncu knjige: »Pri pregledovanju korektur mi je prijateljsko pomagal dr. Anton Breznik, za kar mu tu izrekam pristrčno zahvalo.« (227) Katoliška tiskarna, ki je Rožice tiskala.

42.

20/V-27

Dragi!

Kdaj prideš? Morje sicer še ni pretoplo. Koncem tega meseca končam šolo. Potem sem prost. Prinesi s seboj kaj novih knjig. Morda kak svoj rokopis! Pozdrav nas vseh!

Tvoj Res Alojzij

Barvna razglednica (Venezia - Rio del Carmine). Naslov: Gospod / Francè Bevk / presso Bitežnik / Via Rastello / Gorizia. Poštni žig: Venezia ferrovia / 22-23 / 20.V/1927. Znamka za 40 stotink, priložnostna, ob VII centenario francescano.

43.

Benetke, 5/VI-27

Dragi France!

Na Tvoje zadnje pismo sem čakal še da mi pošlješ svoj novi roman, kot si pisal. A do danes ni prišlo še nič in najbrže ga nisi še dokončal. (228)

V splošnem se z načrtom o popravi »Ubožice« (229) strinjam. Možu moraš dati par lepih potez, ako hočeš, da se roman dvigne do etične višine, ki je sedaj nima. Kajti po mojem bi moralo biti delo vse več nego povest zapevljane deklice z nebistvenim obeležjem narodnostnega nasprotja. Poklican si, da ustvariš roman, kjer se v dveh preprostih bitjih odigra vsa tragika dveh *etičnih* svetov, dveh čustvovanj, dveh mišljenj, ki sta sama zase sad stoletne narodne duševnosti dveh v bistvu tako različnih narodnosti. On in ona morata biti dva *tipa*, dva predstavnika teh narodnosti, z vsemi dobrimi in slabimi platmi, ki v in-

timnem življenju morajo *nujno* privedi do poloma, ker nista višje izobražena in kot taka ne zmoreta novelirati ta nasprotja in dorasti v bogato življenje, ki pa more biti le izjema in ne pravilo. Govorim Ti iz izkustva: jaz bi danes ne hotel drugače storiti kot sem storil pred tremi leti (230) v Florenci, zato ker imam ženo z globokim čustvanjem, izredno inteligenco, ki sama jasno loči vse, kaj je dobro in kaj ne, kaj naju loči in kaj naju družu in oba stremiva dati si najboljše, kar izvira iz najine etnične pripadnosti. Zato sva bogata. A to je slučaj, to je izjema, in jaz bi bil prvi, ki bi se protivil posploševanju svojega koraka. (231)

V ta široki globoki *človeški* okvir bi hotel, da postaviš svoj roman, in iz njega ustvariš delo, kakor ga naše slovstvo še nima in tudi drugi ne, kolikor vem (Čehi le par poizkusov). Tu bi se ti izplačal ves trud pri preustvarjanju: *tip* slov. dekleta — *tip* ital. fanta-moža, ki se v *dobri* veri združita, a ju nasprotja njih samih kot starogrška »nemeza« dovedejo *preko njih volje* v prepad razbitega življenja. Ogrodje »Ubožice« lahko ostane, a v tega (prečrtano) moraš vzdati novo stavbo, ki mora biti ena Tvojih najlepših, ako ne doslej najlepše delo!

Misli o tem, in ko prideš, se dodobra pomeniva.

Vesel sem, da so Ti »Rožice« vseč. Posebno Kraljeve ilustracije so izredno lepe: niso ilustracije v navadnem smislu besede, ampak paralelno uporabljanje in samostojno doživetje umetnika, ki je po duševnosti tako soroden Frančiškovemu svetu. Tudi v Florenci, kjer so ti 'cinkorezi' razstavljeni v »Mednarodni razstavi ujedkovin«, vzbujajo veliko zanimanje.

Ti ne veš, kako Te čakam in morda si želiš tudi Ti k meni, da preživiva zopet par dni tako, kot jih znava le midva. Pridi kadar hočeš, a uredi tako, da ostaneš *najmanj* osem dni, in si s kopanjem tudi zdravje utrdiš. Prinesi s

seboj vse, kar veš, da me zanima, poleg tega še Ivana Bloch-a, (233) 3. in 4. in 5. zvezek »Našega glasa« in kar je še takega.

Da si mi iskreno pozdravljen od obeh

Tvoj

Res Alojzija

Prinesi s seboj tudi kopalne hlače! (234) Vožnja v Benetke je *polovična!* Reci na postaji, da greš na letovišče in ker ostaneš najmanj osem dni, ti morajo dati polovično karto!

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk, / presso sig. Bitežnik / Via Rastello, N. ? / Gorizia. Poštni žig: Venezia ferrovia / 8-9 / 6. VI/1927. Znamka za 60 stotink. Na hrbtni strani kuverte: nečitljiv žig, le datum: 6.6.27.

(228) Iz kasnejšega dopisovanja (glej pismo št. 44) je mogoče razbrati, da gre tu za 1. del trilogije Znamenja na nebu, Krvavi jezdec. (229) Glej opombo 206. (230) Ko se je poročil z Italijanko Dino Piacenti (20. aprila 1924). (231) Gornjim čudovito lepim izjavam o ženi Dini velja na tem mestu citirati vsaj nekaj stavkov iz spominov, ki jih je komentatorju pričujočih Resovih pisem napisala g. Dina Frosali ved. Res leta 1966. »L'ho amato immensamente, fino all'ultimo giorno della sua vita, gli sono stata sempre fedelissima, anche col pensiero, Non so se il nostro matrimonio si sarebbe dovuto fare. In ogni modo, se c'è stata della sofferenza, per cause spirituali, nobili, non meschine, non rinnego gli anni che gli ho dato la mia vita e lo ritengo ancora, a trent'anni dopo la sua morte, l'uomo più interessante che ho conosciuto... Forse lui aveva un'anima di artista che si nutriva di lontananza...« (Pismo last M. Breclja) (232) Glej opombo 197. (233) Bloch Iwan, pisal pod psevdonomom Evgen Dühren, (1872-1922) nemški znanstvenik, ki se je ukvarjal s problematiko spolnosti. Bevk je v svoji knjižnici imel več knjig s tega področja, tudi sodno-medicinskih, ki jih je konsultiral, ko je njegovo pisateljstvo trčilo na tako problematiko. (234) Bevk je Resa obiskal. »Kopala sva se, se sprehajala po mestu, obiskovala galerije« (Bevkova izjava piscu opomb leta 1968).

BORIS PAHOR

IN ALOJZ REBULA

Literarno kritični portret *

Na začetku nove dobe stojita dva avtorja, ki s svojimi pisateljskimi začetki segata celo še v predvojni čas, in sta prav zato izredno dragocena spona med slovstvom izročila in slovstvom sodobnosti. Njuno jedro sega v predvojni pluralistični kulturni prostor, iz tega sta gradila svoj svet in ga usklajala z dogajanjem, ki jih je spremljalo v življenju. Oba sta izrazito »zapadnjaka«, kar pomeni, da sta si svojo duhovno podobo izčistila v tvornem preživljanju dobrin, ki sta jih ustvarili zahodnoevropska civilizacija in kultura. Prav zaradi zvezanosti s kulturnim izročilom sta oba kot eno osrednjih plasti svoje dejavnosti ohranila čut za vprašanja narodne eksistence. Ta čut sega od pragmatičnih htenj do filozofije o narodnem umetniku, spričuje pa osrednjo resnico, namreč, da je tema pisateljema pojem naroda eksistencialna danost, za posameznika pa predvsem vprašanje moralne zavesti.

BORIS PAHOR

Od te dvojice je po starosti in vsestranosti prvi **BORIS PAHOR** (Trst, 1913), ki je središčna in umetniško ter kulturno zelo razgibana osebnost sodobnega tržaškega slov-

---

*) Naslednja literarnokritična portreta obeh vodilnih slovenskih pisateljev na Tržaškem sta vzeta iz orisa zamejskega in zdomskega slovstva, ki bo v celoti izšel kot poseben zvezek Kosovelove knjižnice.

stva. Pripovedno prozo je začel objavljati že pred drugo svetovno vojsko. Prinašal jo je primorski ilegalni (ciklostirani) tisk (*Brinjevke* in *Malajda*, en prispevek pa je tudi v reviji brez naslova, ki pa je imela na naslovni strani stih iz Kocbekove *Slovenske pesmi*: Dvignjeni iz nedelje strmimo v zemeljski krog in glej, čim globlje strmimo, tem težja je globočina, kakor omamljeni od bolečine čutimo grenkobo korenin), izhajala pa je tudi v ljubljanski periodiki (pod slovstvenim imenom Jožko Ambrožič v *Mladiki*, s pravim imenom pa v *Dejanju*). V ekspresionistično zastavljenih črticah, ki sta bili 1937. in 1938. leta v *Mladiki*, je postavil dve podobi duhovnega pastirja — eden je narodno čuteč, drugi italijansko nastrojen. Oba prispevka v Kocbekovem *Dejanju* (*Podobe iz Trsta*), 1939 in *Človek pod motovилоm*, 1940) sta prav tako značilni, saj se je v njiju začrtal pisatelj *genius loci* in se je najavila poglobljena tematika (narodna eksistenca). Po vojski je postal Pahor viden sodelavec revije *Razgledi*, pisal pa je v vse pomembnejše primorske in slovenske časopise (*Primorski dnevnik*, *Sodobnost*, *Dialogi*, *Perspektive*, *Jadranski koledar* in pod.), posebno ljubezen je posvetil urejanju *Sidra*, sourejanju *Tokov* in skrbi za *Zaliv* ter *Kosovelovi knjižnici*.

Pahorjeva bibliografija je dovolj obsežna, važneje pa je, da je v celoti pomembna. Začel je z zbirko črtic *Moj tržaški naslov* (1948), sledil je kratki roman *Vila ob jezeru* (1955), za tem pa so se zvrstili: *Mesto v zalivu* (1955), *Nomadi brez oaze* (1956), *Onkraj pekla so ljudje* (1958), predelano 1961), *Kres v pristanu* (1959), *Na sipini* (1960), *Parnik trobi nji* (1964), *Nekropola* (1967), *Odisej ob jamboru* (1969) in *Skarabej v srcu* (1970).

To delo, ki obsega črtice, novele in kratke romane, ima v bistvu le dva inspirativna vzgiba. Pahor se je namreč osredotočil na vprašanje narodne eksistence Slovencev v Trstu in na doživljajske razsežnosti človeka, ki ga je usoda pahnila v koncentracijsko taborišče. Omejitev te vrste je zgolj snovna določenost, v njih je možnih obilo prelivov in sporednih tokov. V obeh snovnih vzgibih se srečujemo

z nasprotjem med silami, ki zanikujejo človeka, s silami, ki človeku vračajo njegovo dostojanstvo. To protislovje med destruktivnim in humanim je protislovje današnjega življenja sploh, zato je Pahorjevo delo po svojem jedru vedno v bistvu stvari. Od takšnega središča navzven raste — v skladu s spoznanjem — kakor v koncentričnih krogih pisateljevo prozno ustvarjanje. Pisatelj se namreč v časovno kasneje napisanih delih vrača na motive in ideje prejšnjih besedil ter jih dodelava in vgrajuje v nove pripovedne sestave (novela *Laneni kosmiči v laseh* iz 1950. leta je zasnutek *Vile ob jezeru*, *Prevratna jesen* iz 1949 in 1951 je predhodnica *Mesta v zalivu*, sestavine *Pretrgane idile*, 1948 in *Orient ekspresa*, 1948 so v romanu *Parnik trobi nji*, ob *Nekropoli* pa je sam avtor izrecno opozoril: V to pričevanje sem vnesel tudi že objavljene strani, te imajo zdaj tukaj dokončno obliko). Pahorjeva dominantna ustvarjalna zmožnost izvira torej iz dveh inspirativnih pobud, ki jih neprestano pogloblja in razširja; spiralna rast v osrednjem pisateljskem doživetju mu omogoča prehajanje iz pisateljskega oblikovanja osebne izkušnje v ustvarjanje, ki je po svojih razsežnostih občečloveško.

Konstanti Pahorjeve pripovedne proze sta torej zemljepisni prostor in bivanjski problem. Tu je predvsem Trst z vsem tistim, kar spada k njemu. Element morja med Miljami in Devinom je pisateljev poglavitni eksistencialni prostor, ta košček stvarstva nosi pisatelj s sabo tudi, kadar je v Afriki ali v evropskih deželah. Ob njem je čustveno vzburljen ter prehaja v stanje, ki je podobno liričnemu doživetju. In zares je lirizem osrednja slovstvena oznaka Pahorjeve proze, po kateri se le-ta tako svojsko loči od drugih piscev. Nosilec tega lirizma je metafora, ki je jezik podzavesti, in zato lahko ustrezno izrazi tako obilje kot stopnjo razpoloženja. Morje je v svoji spreminjivosti za metaforiko najbolj prikladno, zato ga pisatelj rabi samostojno (antropomorfno) ali pa, in to je bolj pogosto, za črtanje ter pojasnjevanje podobe, ki jo je vzel iz življenjskega okolja ali iz duševnega dogajanja.

Morje je bližnjik in sestavni del »mesta v zalivu«. Pahor spremlja svoj Trst od tistega časa, ko ga je zavestno doživel, kar pomeni, nekako od prve vojske dalje. V neštetihi črticah in novelah je izrazil posebnosti, ki so označevale življenje mladine. Raznarodovanje, absorbcija in militarizacija kot nevarnosti, ki jih je slovenskemu življu prinašal fašistični pritisk, so porajali strah v ljudeh. Ta strah je hromil individualne zavesti, jih spravljal v narodnostno podrejen položaj in vzgajal za prienačenje. S tega področja so zlasti proze v knjigah *Kres v pristanu*, *Na sipini* in deloma v *Vili ob jezeru*. Nasilje pa je samogibno ustvarilo odpor. V obeh Pahorjevih romanih, ki sta hkrati najboljši njegovi pripovedni deli, v delih *Mesto v zalivu* in *Parnik trobi nji*, gre za široko panoramo tržaškega življenja, v katerem spontano raste podtalno gibanje z namenom, da si izbori svojo naravno pravico — svobodno bivanje na lastnih tleh. Oba glavna junaka, Rudi in Danilo, nista zgodovinski osebi, kljub temu pa je zgodovinsko pristno vzdušje, v katerem se odločata in delujeta. To je spet ena od Pahorjevih slovstvenih posebnosti: pisatelj oblikuje iz osebnih doživetij in iz zgodovinskih podatkov. Te podatke ustvarjalna intuicija ureja in osmišlja, pisateljska domišljija pa jih opredmeti v ustrezni fabulativni sklop. Pahorjeva pripovedna dela so zato zgodovinsko verodostojna v splošni gibalni liniji in razpoloženju, niso pa zgodovinska v pravem pomenu besede. Napetost med življenjem in umetnostjo je torej razrešena z naslonitvijo na dve podlagi, ki sta spet značilna posebnost Pahorjeve proze sploh: zvestoba človekovi usodi in zavezanost domači zemlji.

Zvestoba domači zemlji pa sega še dlje. Ob morju in mestu se v Pahorjevem delu pojavlja Kras, ki je njuno naravno zaledje. V besedilih, ki obravnavajo fašistično obdobje, je z njim povezan občutek varnosti in domačnosti v nasprotju s Trstom, pred katerim ljudje občutijo strah. Ta povezava in to razmerje sta posledici bistrega gledanja, ki je ugotovilo dejansko psiho-sociološko posebnost. Ideja slovenstva se je tako zakoreninila v ljudeh in

kraju. Pahor je s tem začel pridobivati rojstni pokrajini domovinsko pravico v književnosti. Njegov značaj, ki je bil postavljen pred takšno nalogo, se vedno ni tako znašel. Pahor je namreč o sebi izjavil, da je poglobljena posebnost njegove psihologije »trd kraški kamen, trda kraška suhota«. Ko se je v brošuri *Svobodna polemika* (1952) primerjal s Kocbekom, je svojo usmerjenost imenoval izključno laično: »S Kocbekom sva si torej v tem diametralno nasprotna, ker poudarja on transcendenco, medtem ko si iščem jaz izhodišče v imanenci«. To samozapažanje je izredno točno, za posledico pa ima dve stvari. Pisatelj je po svoji duševni določenosti izrazito realen, celo pozitivistično trezen, zato mu ni bilo vedno lahko uskladiti življenjske resničnosti z zahtevami njene umetniške upodobitve. Po drugi strani je omenjena lastnost avtorja silila, da najde in čuti soglasje z občestvenim življenjem; kjer se je to soglasje najbolj posrečilo (na pr. *Parnik trobi nji*), so v okviru Pahorjeve pripovedne proze nastala tudi umetniško najboljša dela.

Pahorjev *genius loci*, ki se je konstituiral na opisani način, ima širše razsežnosti. Njegovo pisateljstvo je v pravem pomenu besede iskanje in odsev sprotnega razmerja, ki ga želi najti avtor do sveta in ljudi, večinoma pa tudi do smisla življenja. Iskanje in vzpostavljanje razmerja pa je združeno z boji in duševnimi krizami, šele iz doživetja tragike in smrti zažari vrednost svetlobe in barv, ki jih je mogoče dojemati s čuti. V tem smislu je za Pahorja osrednjega izpovednega pomena »afriška kronika« *Nomadi brez oaze*, v kateri je strnjenih več doživljajskih plasti. Najprej je tu spomin na môro v koprskem škofijskem zavodu in v goriškem semenišču (nekaj tega vzdušja je v romanu *Parnik trobi nji*). Drugo so svetovnonazorske krize, ki so povzročile izstop iz bogoslovja in vpoklic v italijansko vojsko. Prelom z uradnim krščanstvom ga je zbližal s Kocbekom in privedel med sodelavce *Dejanja*. Pahorjev razvoj pa je šel naprej in obstal pri agnosticizmu, ki mu na praktični ravni ustreza nazorska širina, zato odklanja

sleherno dogmo, spoštuje pa osmišljeni vitalizem in vzporedni obstoj različnih pojavnosti. Pahorjeva vojaška leta, ki jih je preživel v Libiji in v srednji Italiji, so pomembna prav zato, ker je v njih prišlo do izbrisa omenjenih travm. Hkrati z urejevanjem čustveno-nazorskih osebnostnih plasti, se je umiril tudi manjvrednostni kompleks, ki ga je med Slovence zasejal fašistični pritisk. Afriško doživetje je potemtakem uredilo osebnostno strukturo Pahorja-človeka, zato je ta prehod iz moralno-politično okuženega ozračja na razbeljeni pesek pravi pravcati sežig človeške negotovosti in vnaprejšnje podrejenosti. Razkužitev, ki jo je prineslo srečanje z zaslužnjem ljudstvom in slast tovariške povezanosti z drugimi, je prinesla odprtost svetlobi in obet novega zdravja.

Prav na tej stopnji se je začela za Pahorja nova življenjska preizkušnja. Po kapitulaciji Italije se je 1943 vrnil v rojstno mesto in se priključil osvobodilnemu gibanju. Januarja 1944 je bil aretiran ter predan gestapu, ki ga je poslal v Dachau. Iz Dachaua je moral v taborišče Nazweiler, odtod ponovno v Dachau, nakar so ga kot bolničarja poslali v Doro in Harzungen, pred koncem vojske pa še v Bergen Belsen, kjer je v aprilu 1945 dočakal osvoboditev. Zaradi bolezni na pljučih je odšel prek Nizozemske in Belgije v Francijo ter se zdravil v sanatoriju Rdečega križa v Villiers sur Marne, tu je ostal do decembra 1946, ko se je vrnil v Trst in že naslednje leto končal študij pri profesorju A. Cronii s tezo *Espressionismo e neorealismo nella lirica di Edvard Kocbek*. Po diplomi je bil svoboden književnik, kar je po svojih resničnih interesih ostal tudi še po 1953. letu, ko si je za krušni poklic izbral profesuro.

Pahor je večino svoje proze gradil na povezavi med narodnim odporom in ljubeznijo. Prva ljubezen je bila zanj temeljno oznanilo slehernega človeka; njen značaj in njena moč sta posledica človeškega in narodnega substrata v osebnosti. Kakor je torej vloga ljubezni poudarjena v celotnem Pahorjevem delu, jo vendar po pomenu, ki ga ima za vsebino, prekaša roman *Onkraj pekla so ljudje*. To

delo je izraz omenjenih pisateljevih doživetij, v katerih je bilo prav načelo ljubezni najgloblje motivirano in včlenjeno v psihični proces človekovega prerodenja. Ta roman, hkrati z vrsto črtic in novel, osvetljuje drugo inspirativno pobudo Pahorjeve pripovedne proze — doživetje koncentracijskega taborišča. To najgloblje ponižanje evropskega človeka, ki ga je omogočilo XX. stoletje, je pisatelj prikazal na način, ki se razločuje od drugih poskusov take vrste. V ospredju je množična psihoza taboriščnega sveta, gledana s stališča jetnikov-žrtev, medtem ko so krvniki v ozadju. Žrtve so sredi življenja in smrti; odnos do smrti je edini regulator razmerja do življenja in njegovih vrednot. Intenzivnost doživetja smrti je vzbudila enako silno nasprotje v doživetju življenja. Hvalnica življenjskemu obstoju pa se je vse bolj zgoščala okoli pojma ljubezni, ki je sredi smrti postajala najprej poglobljena življenjska kategorija človeštva, nato pa osrednji prostor posameznikovega osebnega uresničevanja. S takšno redukcijo se je v Pahorjevem delu pojavila znana napetost, ki jo ponazarja klasična pojmovana dvojica *Eros-Thanatos*. V tem nasprotju se je nato razkrival obči življenjski boj med svetlobo in temo, v opisanem romanu konkretno med dobrim in zlim. Iz tega nasprotja je zraslo še nekaj posledic. S pristajanjem na ljubezen kot temeljno življenjsko kategorijo je bilo nujno povezano, da je poglobljena os psihologije v romanih *Mesto v zalivu* in *Parnik trobi nji* podreditev posameznikovih čutenj vprašanjem narodne eksistence, v romanu *Onkraj pekla so ljudje* pa je središče v obravnavi, kako se osvobojeni taboriščniki z doživetjem ljubezni ločujejo od smrti in ponovno zraščajo z življenjem. Kategorija ljubezni je postala primarna funkcija etosa. Pahorjeva pripovedna proza je proza etosa, ki zahteva osebne odločitve in usmerja k zgodovinskim nalogam. To resnico je posebno vidno naglasil v svoji izpovedno in miselno nagloblji knjigi z naslovom *Skarabej v srcu*; njena leposlovna zamisel je celo podrejena kompletnosti meditacije, ki izraža vse plasti pisateljevega bivanja.

Za ponazoritev navedenega naj rabita dva odlomka, ki obravnavata doživetje ljubezni. Prvi je iz romana *Onkraj pekla so ljudje*; prikazuje, kako se taboriščnik v misteriju ljubezni ponovno vrašča v življenje.

»Ko je odšla, je bilo v njegovi sobi tako, kakor je človeku, ki je pozabil zapreti šipe in mu je veter odnesel papirje po tleh teh hkrati prinesel med znane predmete dih neznanih gozdov in strmega skalovja. Pred večerjo, je rekla, a vsak hip bo pozvonilo. Da, v takšni sobi, ki jo je prevetril vihar, so vsi predmeti na mah izumetničeni in nesmiselni, ker jih poplavlja rezek vonj zemlje. A namesto svežine mu je, ko da se okoli njega začanja prebujati vročina poletja; ko da se vrača resničen svet, ki ga je bil tako dolgo odmišljal. In če misli na to, se mu zdi, da je njegova hipnoza trajala neverjetno dolgo; hkrati ga občutek, da je bil taboriški svet samo odmerjena doba njegovega življenja, ta hip razburja kakor neverjetno odkritje.

Vstal je in popravil posteljo, spodvil rjuho, jo naravnal ter pogladil. Pri tem ima moten in prijeten vtis, da si urejuje, samski moški, ležišče, na katerem je bila potekala intimna slovesnost ljubezni. In ta moški, ko da je on in hkrati še nekdo, ki ima šele priti; in dejanje se je v resnici pravkar izvršilo, obenem pa je vse samo spomin na zelo oddaljeno željo, ki je spet kakor otipljiva gotovost.

Oblekel je srajco in si mislil, da se je v resnici vse dogodilo kakor v belem in toplem oblaku strasti, ki se je komaj zdaj zaveda, a je bila pričujoča v dotiku njunih teles, v vdolbini na rjuhi, v glasu vzmeti, ko se je ona s sunkom premaknila. In vsenaokoli ju je poletje ovijalo v val zarotniške pare. Istočasno se kajpada zaveda smeha, igrivosti in šale. A prav ta navidezna neprizadetost njune bližine daje strasti nedolžno pristnost.

Takšno je moralo biti spočetje sveta, je nato pomislil; skoraj neopažena strast; potem se je nasmehnil, ko je zagledal madeže njenih neodgovornih zapestij na časniku sredi mize.«

Navedeni odlomek govori o moči ljubezni, ki je človeka iztrgala smrti in ga vrnila življenju, odlomek iz romana *Parnik trobi nji* pa razkriva isto moč, ko človeka vodi iz generične na družbeno raven eksistence.

»Ob takšnem jutru se mi zdi nemogoče, da ti pokrajini ni usojeno, da bi bila srečna.«

Molčala je in si mislila, da je gotovo to tisto vprašanje, ki ga je imel v očeh, ko je vstal in se ji približal.

»Ko ljudje spijo, je breg bolj zgovoren,« je rekel. »Tako je, kakor da se iz paštnov potihoma vzdiguje starodavno bistvo tal in se spušča na stvari kot čudežna rosa.«

Čutila je, da sta si bliže kakor v katerem koli trenutku doslej. Zatem je rekla: »Ko je takšen, tako prečiščen hlad nad ulicami, si večkrat skušam predstavljati, kako je jetnikom in deportirancem, ki jim je v takšnih zarjahljavi domači kraj verjetno najbolj živo pred očmi.«

Njegova dlan se je približala njenemu vratu, potem pa se umaknila. Bilo je, kakor da ga je ob njeni pripombi zajel nenaden nemir; obenem se je njegov pogled ustavil na njenem obrazu kakor zadoščen ob ugotovitvi, da je resnično pred njim. Poljubil jo je na oči, a naslednji trenutek se je vzdignil in sedel tako, da je prislonil hrbet na zid nad njenim vzglavjem.

Zdaj je bila njegova desnica ob njeni glavi, a ni se je dotikal. In zdelo se ji je, da hoče biti ločen od nje zavoljo bližine jetnikov, ki jih je priklicala. In v ti slutnji je čutila, da se njuna ljubezen razrašča po bregu in po vsi pokrajini zdolž morja.«

Zato je razumljivo, da se je pisatelj z vso dušo spustil tudi v pravi kulturno-politični angažman, ki je povezan z njegovim delom pri *Zalivu*, predvsem pa viden v »glosah in polemičnih zapiskih« *Odisej ob jamboru*. Ta publicistika se loteva razmerja med individualno in narodno eksistenco, izhaja pa iz prepričanja, da je »narodno občestvo še zmeraj najbolje žlahtna domovina človeškega srca«. Zato se vrača k tradiciji, ki naj utemelji in prežme današnji narodni čut; v njem je izredno dragocena mogočnost, ki bi

nas lahko popeljala iz splošne odtujenosti. Ob antropološki in kulturno-moralni vrednosti te plasti v Pahorjevem delu, je vidno njeno pragmatično izhodišče. Pisatelj pravi: »Samobitnost dosežemo samo takrat, ko narodni osebek tako formalno kakor stvarno v politiki in gospodarstvu suvereno ukrepa«. S stališča slovenske manjšine v Italiji pa dodaja še: »Prav tako ni dvoma, da samo politično suveren narod lahko učinkovito skrbi za usodo odsekanih delov narodnega organizma«. Že ta dva navedka spričujeta, da je Pahorju narodno-obrambna usmerjenost zgolj sporedni produkt. V središču tega dela je tista zasidranost v narodnem humusu, ki izhaja iz podzavestnih osnov človekove duševnosti. Zato ima pisec prav, ko izreka (v privatnem viru) naslednji stavek: »To izvira pri meni nekje v podzavesti, kakor potreba po triglavskih razsežnostih, po jutranjem morju, po mrmranju borovcev. Kdor me ima za narodnoobrambnega pisatelja, ni dosti razumel o meni in mojem pisanju«. Pahorjeva splošna kulturna in politična publicistika je enakovreden sestavni del njegove immanentne strukture, zato je v skladu z njeno temeljno predmetno naperjenostjo tudi sama najavila vrsto vprašanj, ki so skraja pobudila živčne reakcije, kasnejši razvoj pa jih je v precejšnji meri sprejel in potrdil.

Pahorjevo narodnostno zavzetost je mogoče razumeti iz diagnoze, ki jo je postavil za slovensko etnično enoto v priložnostnem intervjuju (*Novi list*, 19. novembra 1970). Glasi se: »Individualisti smo. Pa lagodni legitimisti. In brez pravih voditeljev. Žensko-materinske lastnosti pri nas prevladujejo nad moškimi. Poglavitno pa je menda res to, da kakor stari Grki ali Kelti nimamo smisla za stvarno usodo, ampak se rajši predajamo odrešilnim idejam.«

Prav tam je izpovedal tudi globlji bivanjski smisel narodnega čutenja:

»Mislim pa, da se bomo kljub vsem klavrnostim in zmešanim pojmom počasi vendarle povrnili k zdravemu mišljenju. Narodni čut nam bo pomagal, da se rešimo alienacije, o tem ni nobenega dvoma. Ne rečem, da nas bo rešil, ampak

da bo *pomagal* pri reševanju. Tako ni nihče proti industriji, vsi pa smo proti zastrupljanju atmosfere in mōrij, zato bomo prej ali slej morali narediti sporazum z zdravo pametjo. Isto se bo zgodilo z raznimi internacionalizmi in univerzalizmi. Biologi... so prišli do zaključka, da živo bitje, pa naj bo žival ali človek, postane nevrotično, histerično, skratka travmatično zaznamovano, če ga pri razvoju ne spremlja občutek, da ga obdaja toplina naklonjene skupnosti. Prav tako je za duševno zdravje potrebna tradicija. Zato uničevanje naroda nujno pomeni porajanje izkoreninjencev in psihopatov, cinikov in kruhoborcev brez idealov. Seveda govorim o narodu kot plemeniti skupnosti, ne o rasistično-nacionalističnem abortusu.«

Oblikovanje sveta, ki ga razstira Pahorjevo pero, mora biti zasnovano v natančnem fiksiranju podzavestnih telesnih in duševnih refleksov. Pahorjeva slovstvena ubeseditev zares izhaja iz sozvočja notranjih sil, uresničuje pa se kot tok zavesti in kot pisateljevo preišljevanje (meditacija). Zrela stopnja tega oblikovanja sta *Parnik trobi nji* in druga izdaja *Onkraj pekla so ljudje*, v teh dveh besedilih je dosežena umetniška kvaliteta tiste vrste, ki ni več ponovljiva. Za to kvaliteto je kljub vsemu značilno nekakšno notranje nelagodje, ki izhaja iz križanja dovolj tradicionalne oblikovne postavitve in izrazito sodobne doživljajske in miselne občutljivosti. Na znani snovi (taborišče) pomeni poskus v novo pisateljsko smer *Nekropola*, ki se približuje sodobnemu meditativnemu-izpovednemu romanu, a je kljub eksperimentalni novoti tudi vsebinsko nadvse pomembljiv tekst.

Med oblikovalnimi lastnostmi je treba omeniti predvsem nekakšno simbolno zasnovanost Pahorjeve pripovedne proze. Tako »nosi« na primer črtico *Veseli trio* vizija rdečega tulipanovega cveta, novelo *Gostoljubnost* pa podoba tabernaklja. V obeh zgledih je s pesniško podobo izražena ideja: rdeči svet je otožno lepa analogija s krematorijskimi zublji, liturgični tabernakelj pa izraža idejo plemene žrtve. Tak simbolni realizem ima svoj izvir v slov-

stveni tradiciji (prav do Cankarja), pri Pahorju pa ima nekaj posebnosti, po katerih se izdvaja od poznanih zgledov. Pisateljeva fantazija ni figurativna, njegovo hotenje je izključno v narativnosti, ki dovoljuje vstop nekaterih individualnih značilnosti (nagnjenje k impresiji, čutna radoživost v sprejemanju stvarstva, asociativnost in lirski zanos). Zato v zgodbo ni vpleteno predvsem čustvo, bralec tako postaja opazovalec, ki med sprejemanjem aktivira predvsem misel. Misel pa prinaša spoznanja in vodi k sklepom, s tem pa je poglobitveno avtorjevo hotenje uresničeno. Pisatelj si želi polemike z bralcem, kar pomeni, da navaja dokaze, ob katerih se je neogibno treba opredeliti. Zato Pahorjeva dela niso linearna; kompozicijsko središče bi iskali zaman, ker je pripovedni poudarek enako pričujoč v slehernem prizoru.

Lirsko metaforičnost Pahorjevega pripovednega oblikovanja naj ponazorita naslednja odlomka:

a) Sončni zahod je bil skozi gosto listje še zmeraj tako žareč; zanj se namreč zahod začenja zelo zgodaj, ker mu pogled zaslanja tako visoko drevje. Na deželi je sploh zahod drugačen ko ob morju, si misli, potapljanje žareče krogle v vodne plasti je veličasten plavž, nad katerim razpada vijoličasti in krvavi zastor dneva. Tu pa se sonce povezne za drevje, da ni videti njegovega konca, a najbrž je tih in blag, ker prihajajo tako tenke oranžne niti čez modrikasto nebo; zdi se, da se kupola iz sinje svile na več krajih razpleta, a takoj, ko se razplete, zadelajo dolge in ozke presledke odtenki rožnate barve. (*Onkraj pekla so ljudje*).

b) Ulice so se pripravljale, da sprejmejo mrak s povečano razgibanostjo in z zgoščenim šumom, kakor pač zmeraj poleti in v blagih jesenskih dneh; tako je, kakor da bi se ljudje in predmeti počasi začeli oživljati tisti trenutek, ko so jih sence rešile sončne svetlobe. Da, morebiti nastane v tem prebujanju nekakšen kratek premor takrat, ko pohitijo ljudje k večerji, a tudi to navado opravijo hitro, zraven tega pa se ne odločijo zanjo vsi hkrati, ampak se

s posrečenim čutom zvestobe do odmerjene vloge razdelijo na izmene, da bi večer ne ostal osamljen na pločnikih in križiščih. Skoraj kakor da bi vsi želeli biti deležni vsaj odenka tega spreminjanja svetlobe v temo; tišina, ki bo legla na ulice kasneje, bo že vdan sporazum z nočjo, priznanje njene zarotniške podpore. (*Parnik trobi nji*).

Boris Pahor je v svojih črticah, novelah in romanih zastopnik vere v smisel človekovega dejanja. Ker verjame v evolucijo bivanja, je prepričan tudi v pozitiven izhod zgodovine. Na tej podlagi je prikazal ljudi, ki so svojo bolečino ali samoto premagali z dejavnostjo, ki je sicer izhajala iz omenjenih pobud, po svojih razsežnostih pa je bila splošnega pomena. Dejanje torej vrača človeku moralno dostojanstvo vrste, hkrati pa se v njem uresničuje svoboda, ki je vsakomur dana kot blagoslov ali prekletstvo.

Pisatelj namreč ve, da je človečnost proces osvajanja. Sam je stopil na to pot, ki ga nezaustavljivo vodi k bistvu in središču. Zato je njegovo pisateljsko delo v sodobni slovenski književnosti dragocen temeljni kamen in izvir refleksij, ki nas silijo, da se učlovečimo tako na individualni kakor družbeni ravni.

ALOJZIJ REBULA

Drugi od omenjene dvojice je prav tako pripadnik sodobnega tržaškega slovstvenega dogajanja. ALOJZ REBULA (Šempolaj pri Trstu, 1924) je z vsemi čustvenimi plastmi ostal zasidran v okolju, ki ga je poznal od rojstva (kmečko-železničarska družina na robu mesta ob morju), s svojo intelektualno močjo pa si je pridobil razgled in samostojno sodbo o človekovi duhovni aktivnosti od antike do danes. Zato je zgradil izredno zanimiv in miselno daljnosežen svet, ki ga je predstavil v naslednjih delih: *Devinski sholar* (1954), *Vinograd rimske cesarice* (1956), *Klic v Sredozemlje* (1957), *Senčni ples* (1960), *V Sibilinem vetru* (1968) in *Gorje zelenemu drevesu* (1971).

Rebulova proza ima tri važnejša problemska območja:

a) meditacija o možnostih in razsežnostih človekovega bivanja, b) usoda malega naroda s posebnim ozirom na zamejsko (tržaško) slovenstvo in c) pomen ustvarjalnega dela v sodobnem času. Omenjene tri teme niso ostro ločene, temveč so povezane z avtorjevo osebno izkušnjo in imajo zato enako smer gibanja. Rebula sam je ob priložnosti dejal: »Zanima me izključno in samo osebna izkušnja«. In podobno: »Nekdanje knjige so nekdanje življenje«. Ti dve izjavi (*Telegram*, 1. decembra 1961), ki sta načelna postavitev podlage, iz katere nastaja Rebulova pripovedna proza, dovoljujeta nekaj sklepov. To pripovedništvo je najprej nasledek osebnih spoznanj in osebnih hotenj. Vsak nov tekst je samo višja stopnja v dozorevanju istega problema. Avtorjev dosedanji razvoj je zares spiralen; individualni proces osvajanja sveta, refleksija, ki iz tega sledi, in osebni izhod iz odtujitvenih kriz — to so vzroki, da je Rebula najprej dosleden svoji viziji sveta in šele nato tudi zvest resničnosti življenja.

V Rebulovi prozi so pričujoči miselni in čustveni konflikti sodobnega podeželskega in mestnega človeka. Pisatelj z enako pozornostjo obravnava pojav preproste vsakdanjosti in duhovni zalet v veselje ali večnost. Prikazovanje takšnih problemov je intimno močno povezano s slovensko kulturno tradicijo in zgodovinskim položajem, ob tej sestavini pa je opazen kot enakopraven člen evropski moralni in kulturni čut. Kozmopolitska plast tako vdira v domačijstvo in ustvarja svojevrstno nasprotje. Narodnostna pripadnost slovenstvu, ki je pojav tradicijske in etične zvestobe človeški biti, se meša z evropejstvom kot intelektualno in duhovno privlačnostjo. Notranje nihanje v tem smislu je opazno v večini Rebulovih del, najbolje pa v *Senčnem plesu*, v katerem se glavni junak tare med dvema psiho-sociološkima sredinama, ki ju metaforično ponazarjata kmečka kuhinja rojstne hiše in sprejemni salon duhovnega aristokrata. Ta pojav je osebno-psihološkega izvira ter je

kot tak ena od pglavitnih strukturalnih zakonitosti tako Rebulove duševnosti kakor njegovega pisateljstva.

Ko se je Rebula 1946. leta pojavil v slovenskem slovtvu z alegorijo *Vedež ob Jadranu*, je bilo čutiti, da se k slovstveni besedi priglaša pisatelj z intelektualističnim in problemskim prijemom, ki bo sleherni pojav temeljito miselno razčlenil in ga postavil pod vprašaj. Kasnejše njegovo delo je to osnovo potrdilo. Leta 1948 je objavil *Skrivnost severne stene* in novelo *Mali John*, z njima je najavil svoj tematski in umetnostno oblikovalni razpon. V prvem stavku se je spraševal po uresničevanju in smislu človekove biti, ta zalet pa je bil podan v stilni fakturi, ki je nedvomno rasla iz ekspresionizma. Novela je postavila v ospredje Kras kot pisateljev osebni eksistencialni in narodnostni problem, zanimivo pa je, da ji je za izpoved rabil realistični tehnični sestav. Tematična in umetniško oblikovalna dvojnost, ki ji je mogoče slediti na vseh ravninah in stopnjah Rebulovega pisateljskega dela, pa je vseskozi prežeta z omenjeno pglavitno usmerjenostjo, ki želi imeti nad dojetim in spoznanim popolno intelektualno razvidnost. Rezultat takšne možganske razstavitve sta skepsa in občutje življenjske tragike. Človeško bivanje se mu razodeva kot minevanje v času, to minevanje je sicer izpolnjeno s čutnimi, čustvenimi in miselnimi zaletmi ter vsaj z navideznimi vrednotami, ne more pa vse to zakriti, da minevanje vendarle vodi v mračen prostor, ki je ničnost, nepovrnljivost in pozaba. Spoznavna zagnanost se v človeštvu umika pred vprašanjem kaj pomeni bivati in izginjati v času. Človekov strah pred izginotjem in želja za zemeljsko večnostjo sta ustvarila umetnost, ki je poskus človekove rešitve. Tu se je odprl Rebuli tretji tematični sklop, s katerim je dobil nekakšno večnostno os, okoli katere se vrte človek, čas in prostor.

Kozmični aspekt pa kljub vsemu ni toliko močan, da bi v Rebulovi prozi združil razbiti svet ter ga prinesel v kontinuiteti zgodovinske ali metafizične veljave. Hitra, celo katastrofalna premena, ki je lastnost sodobnega sveta, je

spremenila tudi vlogo človeka v proznem besedilu: človek ni več gibalo, temveč je voden in spremljan od sil, ki so zunaj njegovih vplivnih moči. Zato je na primer Silvan Kandor iz romana *Senčni ples* na prvi pogled izredno statičen, kar pa ni povsem točno. Junak ima namreč samo majhne možnosti delovanja, ker ga dinamika in usodnost časa, v katerem se izgublja staro in znano, a samo sluti novo in neznano, popolnoma in na vseh področjih preplavlja z intenzivnostjo svojega nastopa. S tega stališča omenjeno delo pomeni značilno novost, prinaša namreč temeljne življenjske mogočnosti današnjega razumnika, ki vodi pogovor s sabo in svetom o tako imenovanih zadnjih vprašanjih bivanja. To je zahtevalo tudi slovstveno oblikovalno novoto: v *Senčnem plesu* ne gre več za pripovedovanje v prozi, temveč so s prozo povezane predvsem neke spoznane namere, ki jih zasleduje pisatelj od svojih prvih objav do danes.

Rebulova bibliografija je obširna in obsega različne kroge pripovednega ustvarjanja: pesmi, črtice, novele, zapiski, dnevnik, novelizirana premišljanja, radijske igre, eseji, ocene, predvsem pa roman, ki je postal njegov najvidnejši umetniški izraz. Na liceju v Vidmu je začel večjezično. V slovenščini je pisal dnevnik, da bi se učil materinščine. Prigodno je koval stihe v latinščini, ko pa ga je prevzel Avguštin s svojimi *Izpovedmi* je v italijanščini sestavil dramski prizor *La conversione di S. Agostino*. Za stilno raznolikost je treba omeniti, da se je poskušal tudi v jeziku italijanskega Trecenta, v njem je sestavil humorističen sestavek ob abiturientskem razhodu. Kljub temu se je italijanščini kasneje skoro odpovedal; v tem jeziku je oblikoval disertacijo o Danteju v slovenskih prevodih o E. Kocbeku (oboje je izšlo v *Ricerche slavistiche*), napisal kakšen zapisek v revijo *Trieste* in sestavil dramo, ki je ostala v rokopisu. Sicer se je ves posvetil pisanju v slovenščini, temu pisanju pa se pozna temeljita šola ob antiki (zlasti njeno doživetje ob akademskih predavanjih Antona Sovreta) in srečanje z veliko umetniško tradicijo italijanske

literature (esej o Danteju, objavljen v *Mostu* 1965. leta, ki je pomemben tudi s stališča dantologije sploh). Doživetje prvobitne romanske disciplinarnosti fantazije je bila tista stroga šola, ki je načela in skoraj pregnala tipično slovensko sentimentalnost; Rebulova pisateljska fiziognomija je v tem doživljala rezko korekturo. Skozi ozka vrata svoje ustvarjalne zavesti je spustil zares le tisto, kar je v prvinski zvezi z usodo človeka in kulture. Zato mu je vprašanje književne norme vedno ostalo sekundarne narave, temeljna zanj je vitalnost vsebine, ki si suvereno privzame normo ter se z njo veljavno in kompleksno izrazi.

V zvezi s tem dejstvom Rebulove pisateljske podobe je mogoče razumeti njegovo pripovedno in oblikovno raznolikost. Vprašanje se začinja namreč pri nemirnem intelektualcu, ki tipa za različnimi pojavnimi oblikami; le-te naj bi postale ustrezen *modus essendi* za gostoto njegovih nazorov o človeku, naravi in svetu. Tako se je lotil radijske drame (objavljena je *Kratek preplah v mestu Arbeli*, 1966, v rokopisu sta *Voda sprave* in *Poncijeva žena*), se poskušal v lirski meditaciji (sestavki o Klementu Jugu, Fr. Prešernu, S. Kosovelu in drugih), variiral različne prijeme črtičarskega in novelističnega oblikovanja (najboljše je izbral za knjigo *Vinograd rimske cesarice*), pisal ljudsko zasnovane povesti (tak je začetni *Devinski sholar*, še bolj pa mohorjevska knjiga *Klic v Sredozemlje*), najbolj pa si je prilagodil formo dnevniškega zapisa in tip romana z monološko strukturo. Rebulova dnevniška ustvarjalnost je manj znana, kar pa je javnosti dostopne (v *Novi poti ter Prostoru in času*), razkriva, da gre pisatelju v njej za dražljiv ekistencialni in intelektualni razbor tem, ki jih nudi vsakdanjost. Njena vrednost je seveda najprej v tem, z njo pa je združen prodor literarne zvrsti, ki je lže na samem začetku s Kocbekom dosegla evropsko raven. To smer nadaljuje tudi Rebula in s tem pomembno razširja oblikovno panoramo sodobne slovenske književnosti (sem spada njegova zadnja knjiga *Gorje zelenemu drevesu*, ki obsega zapiske iz let 1962 do 1964).

Kljub vsemu tipanju, je bila Rebulova pot do romana razmeroma premočrtna. V povesti *Devinski sholar* je pisatelj z veliko nostalgijo gledal na sredino, v kateri je preživel leta svojega detinstva. Junakovo vračanje v preteklost je izzvalo nasilno in tuje okolje, v katerem se je znašel, v njem se ne znajde, čeprav mu hkrati s strahom vzbuja tudi radovednost. Zato omenjeno vračanje ni le zadeva čustva, temveč je precej več: pomeni namreč vrnitev v skladnost in celovitost, ki ju je človek z odtujitvijo izgubil. Na dnu tega dela sta tesnoba in osamljenost, ki kljub zgodovinski transpoziciji in kronističnemu oblikovalnemu prijemu ne moreta zakriti čustvene vezanosti z usodo kraške kmečke prabitnosti. Odtujitev od te bivanjske razsežnosti je izvir dogajanja, v katerem središču je »devinski sholar«, ki je bivanjsko razpet med dve okolji, v nobenem pa ni doma. Ta razpetost je našla izraz tudi v nekakšni obliki avtorskega komentarja. V *Devinskem sholarju* je pojem življenja vedno izražen s pridevniškimi označbami, ki so med skrajnostima pesimizma, to pa je izraz labilnega bivanjskega položaja, ki označuje glavnega junaka.

Že v povesti *Klic v Sredozemlje*, še bolj pa v zbirki *Vinograd rimske cesarice*, so postali za življenje pomembni samo rojstvo, delo in smrt; očitno gre za spontan proces, ki raste iz sebe in ima v vsakem trenutku sposobnost regeneracije. Zato avtorski komentar nastopa samo v eni obliki, ki pa se večkrat pojavlja: *življenje je povzemalo*. Ciklično rodovno načelo pa ni v tekstu le zavoljo teze o neuničljivosti bivanja, temveč ima še posebno, slovensko, razsežnost. Tako v povesti kot v črticah in novelah gre za primorske ljudi, ki so izpostavljeni italijanskemu pritisku in asimilaciji. Ta mejni položaj je povzročil, da se v vprašanja osebne neprestano mešajo vprašanja narodne eksistence. Učitelj iz novele *Votel je Kras* na primer izraža osrednjo Rebulovo misel tega časa, ko pravi: »Vidiš... pri mnogih vprašanjih se moramo Slovenci vdano povračati k nekemu preprostemu dejstvu: k našemu številu. Malo nas je. In od te majhnosti je pogojeno marsikaj, tudi

naša osebna usoda. Drugje lahko gledajo na poroko s tujcem kot na strogo privatno zadevo, kamor pojem narodnosti ne sega. Da, naša majhnost nas poudarja, morda narekuje naši osebnosti večjo vlogo, morda utegne biti prav zaradi te majhnosti Slovenec med Slovenci pomembnejši in polnejši v svoji usodi kakor Italijan med Italijani, toda ta majhnost nas tudi v marsičem utesnjuje. Posebno tukaj, na periferiji. Narodna zavest tukaj ni akademska, intelektualna, ne, ampak vsakdanja in intimna, zagrizena je nekje na dnu, pri sami koreniki ljubezni. Zvestoba narodu sega tja do našega človeškega substrata, tja do erosa. Rekel bom drugače: zame ne more biti močnega, človeško neokrnjenega lika našega mladega človeka, če težnja po izpopolnitvi v drugem spolu ne vsebuje istočasno zavestnega prilastka -- namreč, da je ta spol slovenski. Ne gre torej toliko za zvestobo, ki je v bistvu drugovrstna, dogovorjena krep post, kolikor za obseg osebnosti, ki ji je narodnost nujna sestavna prvina«. Temu spoznanju so podrejene Rebulove moralne, psihološke in estetske razsežnosti v času, ko so nastajale njegove najboljše novele in zanimiva ljudska povest.

S pojavom *Senčnega plesa* so se dogodili v pisateljevem oblikovanju bistveni premiki. Snovnim in idejnim prvinam tega romana je moči najti vzporednice v dotlejšnjem Rebulovem pripovednem delu, to pa za sam problem niti ni tako važno. *Senčni ples* ima namreč v svojem slovstvenem sestavu vrsto razsežnosti, po katerih je manj strnitev neke preteklosti, mnogo bolj pa odprtje novot, ki bodo v Rebulovem delu privedle do monumentalnosti. Vse dogajanje v romanu je v posredni ali neposredni zvezi z glavnim junakom Silvanom Kandorjem. Ta se je vrnil v Trst pod anglo-ameriško upravo in začel doživljati njegovo problematiko. To doživljanje ima nekako štiri fabulativne sklope, od katerih sta dva objektivne narave in dva izkjučno osebni problem junaka samega. Prvi fabulativni sklop je zgodba junakovega brata Sandra (motiv izseljenca), z njo najavljena socialna plast, v idejnem smislu pa je važno,

da zgodbo spremlja nostalgija za razpadajočo vaško strukturo in patriarhalno etično atmosfero. Drugi sklop je zgodba o obogatlem kraševcu Jerneju Jerobniku, ki je s prehodom v višji družbeni položaj izgubil svojo narodnost in se poitalijančil. Ta zgodba je že povezana z nekaterimi subjektivnimi plastmi avtorjevih pisateljskih prizadevanj. Njeno ozadje je sicer resnično, v romanu pa nastaja kot Kandorjevo umetniško ustvarjanje, kar nudi možnost za poglobljeno odpiranje vprašanj o razmerju med objektivno in pesniško resničnostjo, hkrati pa se sprašuje, koliko naj pisatelj med oblikovanjem misli na socialno vlogo svojega dela. Četrty in najbolj obsežni fabulativni sklop je vezan na področje erotike. Silvan Kandor se v prvem poglavju *Senčnega plesa* poslavlja od edine ljubezni svojega življenja, zapušča jo na gorenjskem pokopališču. Senca smrti ga spremlja v njegovem tržaškem vegetiranju, na koncu pa postaja jasno, da se je čustveno navezal na Noro, hčerko svojega nekdanjega profesorja. Razloček med prvim in drugim erotičnim čustvom je precejšen. po besedah razlagalca je na tem področju najbolj viden junakov notranji položaj, ki odseva »absolutno tragiko mrtve ljubezni, v kateri je bival srečo, in relativno radost ljubezni, kjer bo bival samoto« (Jaka Müller).

Junak *Senčnega plesa* torej na vseh treh področjih, erotičnem, socialnem in umetniško-ustvarjalnem, doživlja razkroj, ki vodi iz nekdanje celovitosti v dvom ali celo v zaničanje. Eros se mu razkriva kot druženje dveh samot, etos se spreminja pod vplivom družbenih danosti v nekaj, kar je daleč od nekdanje skladnosti med mislijo in delom, in celo poezija izgublja vrednost vzora ali preroštva ter postaja izključno tržno blago. Besedilo se zato zelo simptomatično konča s stavkom: »Vračal se je v temo«; le-ta pa je zunanje znamenje tiste negotovosti, ki je postala poglavitna eksistencialna označba Kandorjeve osebnosti. Ekistencialna negotovost pa ne prevzema samo glavnega junaka, temveč se loteva tudi oseb, ki so z njim tesneje povezane (Abdon, De Martinis). Zanimivo pa je, da nobena pot ne

vodi v nihilizem; Rebulovi ljudje so zrelativizirani do kraja, vsak zase pa se rešuje v neko mogočnost: Kandor sili v krščansko tehnologijo, Abdon v čisto dejavnost zaradi dejavnosti, profesor de Martinis pa v antično stoično filozofijo. Zato je omenjeni raziskovalec (J. Müller) imel prav, ko je zapisal: »Rebulovi liki poznajo nihaje relativizma, toda trajnega stanja ničnosti ali apriorističnega nihilizma ne poznajo. Vrednote se jim druga za drugo drobe in izginjajo, ne izginja pa hotenje po vrednotah«. In nekaj kasneje še: »Nemoč spoznati notranjo in zunanjo resničnost se v ljudeh iz *Senčnega plesa* odraža kot občutje fatalizma. Usodnost je ena izmed bistvenih sestavin življenjske atmosfere romana. Najmočnejše je to občutje razvito pri Silvanu, poznajo pa ga tudi ostale, celo izrazito stranske osebe«. Vztrajanje v nesmislu in nemočnost pred smrtjo polnita človeka s strahom, hkrati pa odpirata možnost za njegovo uresničitev. To uresničitev vidi pisatelj v zanikanem stavku: *Ne živi zase*, ki je poglavitno sporočilo *Senčnega plesa* sploh.

Roman *Senčni ples* se je s človekovo usodo težko pomirjal, zato je bil doživljajsko napet, izrazno raztrgan na tri slogovne plasti, (realistično, simbolistično in ekspresionistično) in kompozicijsko fragmentaren. Vse to se je v *Sibelinem vetru* uredilo v monumentalno enostavnost in moralno resnobo, ki jima v sodobni književnosti najbrž ni enake. Že začetek tega velikega teksta slovenske literature zveni drugače: »Naj mi na tej predsmrtni sipini ne bo do literatskega zviranja — milina naj bo v tem pisanju in obenem ostrost in resnica«. Zadnji Rebulov roman pa ni izjemen le po svojevrstnih izhodiščih, ki jih izreka kar skraja, temveč ima tudi v strukturi prvine, ki niso bile običajne. Med eno takih spada transpozicija romaneskega dogajanja v rimsko zgodovino iz drugega stoletja po našem štetju; gre za zgodovinsko dobo, ki jo označuje razdejanje prosvetljene dobe rimskega imperija. Razlogov za ta prenos je bilo več, odkril pa jih je avtor sam v pogovoru, ki ga je dal za tržaški časopis *Gospodarstvo* (10. januarja

1969). Tu je postavil na prvo mesto fantazijsko svobodo, ki jo omogočata oddaljeni čas in prostor. Prav zaradi te svobode je razumljivo, da se pisatelj ni držal zgodovinskih in arheoloških podatkov v podrobnostih, imel je namreč drugačno delovno izhodišče: »Pri pisanju sem izhajal iz globokega prepričanja, da se v globini silnice, ki urejajo medčloveške odnose, niso v bistvu spremenile. Tudi politika je ostala to, kar je vedno bila, to je igra sil. Tudi rimska zunanja politika je v bistvu poznala vse variante modernih političnih sredstev od surovega nastopa s silo do premetenega taktiziranja«.

Zgodovinska preobleka je torej izrazito vnanja zadeva, saj je očitno, da pisatelj izpoveduje resnico današnjega sveta. Za roman *V Sibilinem vetru* je značilna težnja k bistvu in njegovi celotnosti. Glavni junak je iz rodu Jacigov, ki so ga v neki »krvavi noči« pokörile rimske legije. Deček Marbod pride v hišo senatorja, postane Nemezian in raste v novem življenjskem okolju. To okolje mu je omogočilo srečanje z antično duhovnostjo, ki jo skupaj s senatorjevim sinom Markom Furijem Lateranom študira tudi v Atenah. Lastnik Nemeziana celo osvobodi in mu zapiše eno svojih posestev, vendar se ta ne pomiri s takšno vlogo, marveč odide med legionarje. Tu se zaplete v zaroto zoper cesarstvo, je razkrit in obsojen v rudnik bakra na Sinajskem polotoku. Odtod zbeži, se mudi v Atenah, nato pa vnovič stopi v rimsko vojsko. Njegovo srečanje s cesarjem Markom Avrelom sklepa fabulativno dogajanje, ki ga Nemezian pripoveduje kot odsluženi legionar, ko se pomi-ka od Petovije, preko Celeje in Emone v sredožemski svet.

Že ta fabulativni skelet razodeva, da Rebula sooča najprej dva antropološko in kulturno različna svetova, Jacige in Rimljane. V zvezi s tem je menjava socialnega statusa; Nemezian je rojen v svobodi, potem suženj, pa svobodnjak, vojak in obsojenec in še marsikaj. Enako široka je tudi krajevna razsežnost romana, ki zajema celoten rimski imperij, vendar so za junaka odločilne predvsem tri postaje: Rim, Atene in sinajski rudnik. Na teh področ-

jih poteka Nemezianovo intelektualno in bivanjsko osveščanje. Na pogansko plast prihajata najprej vsa antična kultura in civilizacija, v kateri dobi izvirno intelektualno razvidnost. Vzporedno s to dražljivostjo se uveljavlja ideja krščanstva, ki junaka spremlja od vsega začetka. Pri ljudeh, ki so postali kristjani, ga prevzema njihova etičnost, s katero je prežet pogled ra svet in vsakdanjost. Vse to pomeni, da je Nemezian intenzivno preživel vse tri mogočnosti, ki so na voljo človeku, kateri išče odgovor o zadnjih vprašanjih. Iskanje pa ni potekalo le v intelektualnih plasteh njegove duševnosti, bilo je široko razprostranjeno in se je lotevalo vsega, kar je v zvezi s človekom kot pripadnikom vrste in družbe. Na politični ravni je doživel dilemo med cesarstvom in republiko, izreden razpon pa kaže tudi na čustvenem in čutnem področju. Nemezian doživlja nasprotje med erosom in spolnostjo, ponazoritev so spiritualne scene s Psiho in senzualni prizori z Mameo. V zakonu živi z Elektro, ki je »tiha, zvesta, pomirljiva«. Nemezian je torej tudi ljubezen doživel v vseh razsežnostih, ki jih človeku nudi življenjska resničnost.

Roman *V Sibilinem vetru* je torej svojega junaka popeljal skozi vse eksistencialne mogočnosti (na zunaj je razdeljen na štiri dele, ki so: *Samota svete ceste, Divji vrt, Brezup in zanos Lotosove poljane, Rojstvo voda*). Po tej totalni zajemljivosti, ki omogoča identifikacijo s katerimkoli bivanjskim položajem današnjega časa, je dosegel dan-tejevsko univerzalnost; postal je sodobna *commedia humana*. Na to podlago je Rebula postavil svoje sporočilo. Jasno je, da Nemezian na vseh eksistencialnih ravneh doživlja razočaranja. Karkoli je začel, se mu je obrnilo v svoje nasprotje ali izničilo. Relativizem življenja je tudi v tem delu tisto temeljno spoznanje, ki je prevladovalo že v prejšnjih Rebulovih delih. Razložek pa je v primeri s *Senčnim pleksom* vendarle dokaj velik. Na začetku šestdesetih let so bili poskusi reševanja usmerjeni v več ciljev, sedaj je sklep pravzaprav samo eden. Napoveduje ga že v prvem delu odlomek, ki govori o srečanjih z Endimianom; ta »je vedel

vse, bil je obveščen o vsem, zraven pa je kot čarovnik znal projicirati vse v nekakšen večnosten razpon. Kolikokrat mi je v njegovi topli sobi z razgledom na platane v drevo-redu bilo, ko da slišim rasti naokrog travo zgodovine. Pri njem je vse raslo in zorelo v smisel. Ničesar ni vsiljeval: njegova nerazumljiva radost se je vsiljevala sama. Njegova vera mi je ostajala tuja, a od njega sem odhajal kakor od nikogar: potrjen v svojem omahljivem prepričanju, da se spleča iskati in živeti — skoraj posvečen«. Koordinate »večnostnega razpona« omogočajo rast in zorenje v smisel, to pa utemeljuje človekovo zaupanje v iskanje, ki je bistvo življenja. V takem bivanjskem sestavu postajajo s tradicijo posvečene kategorije naenkrat drugotnega pomena, ker so podrejene enemu in edinemu načelu, ki ga Nemezian ob koncu svojega življenjskega poročila formulira tudi z jasnimi besedami: »Saj končno tudi meni tako svoboda kakor domovina nista bili več kot sredstvo — cilj je bil samo eden, biti človek, biti človek, čimbolj...«. To preprosto sporočilo (*biti človek*) je v Rebulovem junaku dozorelo, ko je doživljal »brezup in zanos Lotosove poljane«; puščavski pesek kontemplacije je zasul vse drugo, pustil pa je ta primarni vzgib, ki je dejanski pogoj človekove odkletve in rešitve.

Miselna podlaga Rebulovega pisateljskega sporočila je bila zapažena že pri obeh preučevalcih, ki sta se resneje ukvarjala s tem problemom (Jaka Müller in Francè Bernik). Gre za antično stoično misel (prim. nauke, ki jih v romanu razklada Okean, katere miselno središče je ravno etična problematika, moralna vrednost pa namen sleherne dejavnosti. O tem središču je za Rebulovo važna še misel o človeku, ki postaja boljši in napreduje v človečnosti. Priroda deluje v človeku prek uma, medtem ko je čutnost njeno nasprotje. Pozitivna vsebina morale je življenje v skladu s naravo, ki ima pomen svetovne ustvarjalne moči, namenske smiselnosti in logosa sploh. Dogajanje sveta je trajna dolžnost, prisluškovanje temu dogajanju pa daje moralno osnovo človeku. Priroda ali vekovni um

pa je v stoični filozofiji tudi božanstvo, zato je življenje, ki poteka skladno s naravo, tudi ustrezno božanskemu zakonu: *lex naturae* je hkrati tudi *lex divina*. Tu pa je bila spona med stoično miselnostjo in ranim (evangeljskim) krščanstvom. Seneka, Epiktet in cesar Mark Avrel (vsi imajo značilno vlogo tudi v Rebulovem romanu) so se tako srečali z zgodnjekrščanskimi misleci, ki jim velja pisateljeva velika pozornost. Rebulovo krščanstvo ima torej izrazito etično podlago, v tem pa je izvir svojevrstnega avanturizma, kakor je Rebula imenoval svojo svetovnonazorsko odločitev v knjižici *Krščanska avantura* (1970). Tam je tudi zapisal svojo izpoved, ki ima jedro v etični in splošnočloveški vsebini krščanstva: »S Petrovega prestola odmeva samo še klic po evangeljskih blagih. Dogmatika se odpira vsem sporočilom Duha, od protestantov do pravoslavnih. Pastoralka spreminja čistost iz obsedenosti v sproščen dar. Kristusovo mistično telo se razširja preko meja konfesije do vseh, ki priznavajo imperativ vesti. Bog postaja čedalje bolj usmiljenje, ki se sklanja nad našo mizerijo«. Rebulov nazor torej s krščansko terminologijo povzema pozitivno vsebino človeškega etosa (njegov vzornik je najbrž Pierre Teilhard de Chardin), ker v njem vidi garancijo za prihodnost. To delo opravlja s skrbjo sodobnega razumnika, zato je njegov pisateljski napor v svojih dosežkih nadpoprečen, v umetniški dognanosti pa obvezen tudi za tiste, ki mu miselno ne morejo slediti.

Rebulova pripovedna proza pa ne bogati samo miselno in tematično plat sodobne slovenske književnosti, temveč prinaša obilo izvirnih umetniško oblikovalnih ostvaritev. Oblikovanje, ki ga vodi občutek za mero, je nasledek prirojenih zmožnosti in študija antike, uresničeno pa je v harmoniziranju delov ter v razporeditvi luči in senc. Doživljajsko obilje je v ustvarjalnem postopku samo od sebe regulirano z močno racionalno kontrolo. Razumski filter je zlasti v zadnjem času pri pisatelju tako močan, da spreminja pripoved v esejizem ali intelektualno konstrukcijo in ji s tem jemlje prvobitno strukturo ter pomen. Prevladovanje

intelektualizma, ki si v spontanih naletih želi prisvojiti resnico sveta, je ustoličilo ekspresionistično poduhovljena in nabrekla mesta, ki se zajedajo v poglavitno — realistično — pripovedno fakturo. Njegovi najbolj izoblikovani odlomki so načeloma tisti, v katerih riše nek psiho-socialni ambient; podrobnosti, ki same po sebi v besedilo ne prinašajo kakšnih posebnih novosti, so izdelane z mojstrsko roko. Omenjena slogovna določenost se vidi celo iz pisateljevega stavka, ki je kdaj pa kdaj ekspresionistično razlomljen, a v bistvu vedno realistično enostaven, usmerjen v psihološko in moralno poglobitev lika, v prirodno dikcijo in v ton, ki je ustrezen vsebini. Te značilnosti so izraz hotene stilne odprtosti na vse strani, tej odprtosti je merilo skladnost med doživetjem in njegovim izrazom. Rebulova pripovedna dela so pisana po znani klasični maksimi: *Rem tene, verba sequentur!*

POPRAVI!

V prejšnji številki je na strani 32. stavec zamenjal odstavke v drobnem tisku. Zato mora namesto odstavka, ki se začneja »Podatki iz današnjih...«, biti odstavek, ki se začneja »Primer takšne konfrontacije...«

Prosimo sotrudnika Igorja Misleja in bralce, naj nam oprostijo neljubo pomoto tiskarskega škrata.

MOJ BRAT

JANKO VOJKO

Po prazniku 8. decembra sem prejela mamino pismo. Pisala je, da jo zelo skrbi Ciril, ki so ga partizani mobilizirali 8. decembra. Njega in še mnogo drugih šembiških in okoliških fantov so tisti dan pobrali: čakali da so jih pred cerkvijo, ko so prišli od glavne maše in jih odpeljali v zbirališče v Dolencev gradič v Podbrjah. Tu so počakali, da so jim matere in žene prinesle vse potrebno za odhod v partizane, in potem je naslednjega dne brigada odšla. Poslala mi je njegov naslov, če se prav spominjam je bil vključen v Kosovelovo brigado, in mi naročila, naj mu takoj pišem in poizvem, kako je z njegovim zdravjem.

Seveda sem takoj sedla in mu napisala dolgo pismo. Pisala sem pol resno pol norčavo, a norčavo predvsem o resnih stvareh, kot na primer o kroglah, ki da vse, hvala Bogu, ne dosežejo cilja, pa o maminem strahu zaradi njegovega šibkega zdravja, češ da je včasih najboljše zdravilo, da te vržejo izpod pernice na sneg pod smreko itd. itd. Brat mi je v kratkem odgovoril in se lepo zahvaljeval za pismo ter mi povedal, da je bilo njegovemu komisarju tako všeč, da ga je izobesil na Stenčas. Le kako si kaj takega drzne, tisti njegov komisar, mi je postalo vroče od zadrege in jeze. Prebirati tuja pisma in jih še obešati na Stenčas? A potem sem se začela smejati, kajti rekla sem si, da če bi prej kaj takega vedela, ne bi spravila na papir nič drugega kot nekaj suhih formalnih stavkov.

Prav zadovoljna sem bila, da so končno brata mobilizirali, kajti na to je nestrpno čakal. Zdaj ni bil več tisti mladi fant, ki se je čutil nepripravljenega za odhod v partizane, kot tedaj, ko je leta 1942. Janko poslal ponj v Gorico, in se ni več oziral na posledice takega koraka za družino. Hrepenel je, da bi tudi on dal svoj delež NOB in čutil se je zapostavljenega, ker mu ni nihče od partizanske oblasti rekel: pojdi! Jeseni sem mu večkrat prigovarjala, da bi se šel prostovoljno javit, a ker so ga tako krivično prikazali v brošuri »Za Vojkom«, me ni hotel poslušati. Mislil je, da ga bodo z nezaupanjem gledali, in tega bi nikakor ne prenesel. Ko je bil jeseni pri nas tovariš Edvard Kokolj-Martin, je Ciril želel, da bi mu kaj rekel. A tovariš Martin se sploh ni zmenil zanj, in brat je bil zelo prizadet. No, pozneje se je v četi dobro izkazal in vesela sem bila, ko sem brala o njegovem pogumnem zadržanju pri marsikateri akciji.

No, preden povem še kaj o svojem poučevanju na Podkraju, moram povedati o neki posebni lastnosti podkrajških krav.

Ko sem odhajala od doma, je moja mamó skrbelo, kako se bom hranila, če je vas sovražno razpoložena do partizanov. »Oh, nič se ne bojte«, sem jo tolažila, »kupila si bom mleka, saj se tam gori ukvarjajo predvsem z gozdarstvom in živinorejo, če ne drugo, me bo mleko držalo pri močeh.«

Pa sem se pošteno uštela. Dve hiši v Podkraju sta mi bili naklonjeni in tam sem res dobivala po pol litra mleka na dan, a ko so bile njihove krave breje, ni bilo mleka ne zanje ne zame. A to me ni skrbelo, ga bom pa drugod dobila, sem si mislila, saj nista samo ti dve kravi na Podkraju. A domača hčerka, kjer sem nazadnje dobivala tistega pol litra, ni bila tega mnenja. Rekla mi je: »Težko tovarišica, da ga boš drugod dobila, ne bodo ti ga dali, kar poskusi, če hočeš.« Seveda sem poskusila in kar skraja sem povpraševala.

Potrkala sem na vrata prve hiše; zaprti, neprijazni obrazi. »Žal nam je tovarišica,« (posmehljivo so podčrtali »tovarišico«), »še za nas ga nimamo, ker so krave breje.« Škoda, in sem prosila v drugi hiši, proti plačilu, seveda. A kot začarano, ne v drugi, ne v tretji in ne v četrti ni bilo mleka pri hiši. Kot bi se domenile, so bile vse krave breje, visoko breje, se razume. Ne, nisem nadaljevala z iskanjem mleka za svoj prazni želodec, preveč sem bila ogorčena in jezna, seveda ne na krave in ne na vaškega bika, ki je tako uspešno skrbel za zarod.

Učilnica na Podkraju je bila v prvem nadstropju, lepa in prostorna. Okna so bila polna lončkov cvetlic in to jo je delalo še bolj prijazno. Otrok je bilo polno in nekateri so prihajali k pouku iz oddaljenih kmetij. Moram reči, da so bili ti najpridnejši v posečanju pouka. Seveda, o kakem rednem pouku ni bilo govora, ker so, kot sem že omenila, matere vpadale med poukom v razred. Ko se je to zgodilo prvič in še drugič, nisem vedela, kaj bi storila; če res pridejo Nemci, sem odgovorna za otroke, sem pomislila. In poslala sem jih domov. Naslednje dni sem nadaljevala pouk s tistimi, ki so ostali, in prepričana sem bila, da ko bodo Nemci zares prišli, me matere ne bodo obvestile.

No, otroke sem imela rada, pa čeprav se je nekaterih držalo malce tistega, kar je vladalo doma. Mnogokrat sem čutila na sebi preiskujoče poglede. A na splošno so bili radovedni in polni dobre volje, zato smo hitro napredovali. Izmed vseh otrok pa mi je bil najbolj pri srcu mali Tine. Še zdaj ga vidim, kako je prvi dan pouka pokukal skozi vrata, se široko zarežal in prihlačal v razred. Bil je takó posrečen križemgled in rojen komik, da sem ga že prvi dan nenehoma opazovala, pa čeprav sem govorila z drugimi. Bil je najmanjši v razredu, pa se je usedel v zadnjo klop. Bradico je položil na klop in me hudomušno opazoval, a svoje opazke pridno posredoval tovarišem na desno in levo. Hotela sem ga spoznati in stopila sem k njemu. Potuhnil se je še bolj: z enim očesom je škilil proti meni, a drugo je samostojno blodilo po razredu. Kljub mrazu je bil bos, v očetovih širokih zakrpanih

hlačah, da na prvi pogled nisem vedela, ali nosi hlače on ali hlače njega. Bil je bledega, nekoliko zabuhlega obraza, a velikih temnih oči, ki so se kar iskriale od pridržanega smeha. Povedal mi je, da mu je ime Tine, da ima doma mamo, sestrico in brata, očeta pa da so mu Švabi ustrelili. Oče je bil namreč partizanski vodič. Z resnim, temnim glasom je dodal in zabliskal z enim očesom: »Zaslužili bi, da bi iz prascev jermene rezal.« A že je veselo nadaljeval, kako mora doma skrbeti za bratca in sestrico, ker je mama mnogokrat zdoma, da kaj zasluži. No, pozneje sem ugotovila, da je vse to presneto res. Njegovi zvezki so bili pravi zemljevidi vseh mogočih odtisov, a kaj, ko je pisal na ognjišču, medtem ko je pekel krompir ali kuhal polento, mala dva pa sta tudi hotela videti, kaj čara po zvezku. In mali gospodar je bil opravičen. Seveda, drugič bo bolj pazil, to mi je sveto obljubil. Ker smo šolske prestopke skupno obravnavali in določali kazni, je, ko je bil on na rešetih, in to se je večkrat zgodilo, kajti bil je živ kot poper, opravil kazni z vnemo in ne da bi godrnjal. Samo enkrat se mi je zlagal, a ga je bilo potem tako sram, da se to ni več ponovilo. Priznati moram, da me je s svojimi prostodušnimi opazkami večkrat spravil v zadrego. Ker sem hotela otroke navaditi na red in snago, smo vsak dan določili odgovornega dežurnega. On bi rad bil vsak dan, ker nič ga ni bolj veselilo, kot ujeti tovariša pri prestopku in ga tirati na odgovor pred krohotajoče se sošolce. Nekega dne je pritekel v razred in mi s porednimi očmi, ki so bliskale samostojno na levo in desno, poročal: »Tovarišica učiteljica, stranišče je pofricano, a jaz vem, kdo je to napravil.« In že ga ni bilo več v razredu. Skozi okno sem potem gledala, kako hlača h koritu v bližini šole, pred njim pa stopa grešni kozel z vedrom v roki. Potem sta se vračala s polnim vedrom in on se je od zadaj muzal, da me je spominjal na dobrodušnega škrate; peljal je krivca na kraj zločina in skrbno pazil, da je voda odplaknila zadnjo sled nesnage v veliko luknjo v cementnem tlaku. In njegova radodarnost? Včasih sem se morala hitro obrniti proč, da bi skrila ganotje. Že prve dni pouka je prišel k meni med

odmorom in me vprašal: »Si lačna, tovarišica učiteljica? Kje imaš malico?« Seveda sem bila lačna, a še bolj kot lačna, ganjena. »Hvala, hvala,« sem se branila, jaz ne potrebujem več malice.« A on odločno: »Na!« In je razgrinjal po mizi zamaščen časninarski papir, v katerem je bilo prgišče fižola ali pa ocvirki, drugič spet mrzel krompir. In morala sem vzeti en fižol ali ocvirk, da ga ne bi užalila.

V tistem podkranjskem mrazu, ki ni bil ves v zvezi z letnim časom, je bil zame mali križemgledi Tine kot mačice, ki jih ugledaš v sončnem zavetju kraj potoka, ko je drugod še vse opustošeno od zime.

Že prvi mesec mojega poučevanja na Podkraju, me je presenetila inšpekcija okrožnega šolskega nadzornika Drağa Pahorja. Presenetila, pravim, ker sem mislila, da v to neprijazno vas ne bo prišel nihče pogledat, kako se ubadam z raznovrstnimi težavami. Sicer pa je inšpekcija lahko samo ugotovila in zabeležila težave, lajšati mi jih ni mogla.

Ravno sem obravnavala s prvim razredom črki I in O, ko je vstopil nadzornik v razred. Ponudil se je, da bo to napravil on. Začel je risati na tablo predmete, ki ponazorjujejo črki I in O. Obroči, kolesa, kolači, katere so poganjali biči, palice in količi, so se začeli s hriba kotaliti v Sanabor in Vrhpolje in so napolnili Vipavsko dolino. Jaz sem strmela vanj, ko je skakal pred tablo, strmela v otroke, prikovane na klopi, in si malce z zavistjo, malce s posmehom ponavljala: ne, ne, deklica, kar pomiri se, takega cirkusa ne boš nikoli sposobna. Njemu sem pa vljudno rekla, da bi mi moral na tak način obravnavati vse črke. »Eh, tovarišica, to pride z leti, z izkušnjo,« mi je z zadoščenjem odvrnil.

Pctem je prišel Božič in za nekaj dni sem smuknila domov, a po Božiču sem spet nadaljevala s poukom. Mnogokrat me je ponoči zbudilo škripanje korakov in vozov na zamrznjenem snegu. Včasih je kdo spregovoril, a ponoči so se navadno premikali partizani. Nemci so divjali podnevi a doslej jih še ni bilo.

Lepega mrzlega dne januarja ali v začetku februarja 1945. pa je bila vas naenkrat polna Nemcev in domobrancev. Moral je biti četrtek, kajti tisti dan ni bilo pouka, in jaz sem sedela v kuhinji in varovala oskrbničine otroke. Ona je že zgodaj zjutraj odšla v Gorico po aprovizacijo in me prosila, naj do drugega dne malo popazim na otroke. Z največjim veseljem sem to storila, kajti hvaležna sem ji bila za marsikatero dobroto. Je že res, bolj so ljudje siromašni in raje ti v stiski priskočijo na pomoč.

No, sedela sem z njimi v kuhinji in bila sklonjena nad knjigo; nisem se mogla zbrati in tako sem samo premišljevala: naj zbežim? naj se skrijem. Komu naj zaupam otroke? Ne, sem si odgovarjala: cesta je polna vojakov, z vseh oken gotovo prežijo name domačini in komaj čakajo, da bi lahko videli, kako se bom ujela v past. Ne bom bežala, pa čeprav je noro, da tukaj sedim in čakam. In končno sem zaslišala, česar sem se že od jutra bala: težke, okovane čevlje na stopnicah. In ti koraki so se vedno bolj bližali. Nihče od nas se ni premaknil, še pogledali se nismo, ampak kar naprej sem strmela v knjigo, otroci so pa pisali nalogo za drugi dan. Bila sem obrnjena s hrbtom proti vratom in zato sem se počasi ozrla, ko je nekdo brez trkanja vstopil in posmehljivo pozdravil: »Zdravo tovarišica učiteljica! Zajca sem ti prinesel, pripravila nam ga boš!« In mlad domobranec je vrgel na mizo predme pravkar ustreljenega divjega zajca. Preden sem utegnila pomisliti, kaj bi bilo pametno odgovoriti, že sem se slišala, kako mu mirno in mrzlo naštevam: »Prvič, sem gospodična Premrlova, in drugič, tukaj sem učiteljica in ne kuharica in za zajca boš moral drugače poskrbeti.« In spet sem se sklonila nad knjigo, a v ušesih mi je šumelo, kot takrat kadar se potapljaš. Vsi smo molčali, a nazadnje je vojak vprašal, njegov glas pa ni bil več tako posmehljiv ampak neodločen, da čigavi so otroci. Povedala sem mu, da jih varujem do materinega povratka iz Gorice. Ničesar več ni rekel, čutila sem, da ne ve, kaj bi napravil, a čez čas je pograbil zajca in, ne da bi pozdravil, odšel. Ko je zaprl za seboj tudi vežna vrata, sem vstala, vzela cunj

in začela brisati temno rdeče kaplje krvi z mize, kjer je ležal zajec, na tleh pri vratih in po stopnicah vse dol do vhoda.

In potem so se začele počasi odtekati ure, dolge kot mora. Otroci so mi povedali, da sta na trgu zraven šole vkleknjena partizana, ki čakata, da ju bodo ustrelili. Bodo prišli tudi pome? V tistih urah strahu in težkega čakanja se mi je spet in spet vračala ena sama želja in prošnja: »Bog, če bo treba, daj da bom znala umreti, daj da se mi ne bodo posmehovali.« Mislila sem na Janka, ki je umiral daleč od nas domačih in želela sem, da se ne bi sramoval svoje sestre.

Prišel je večer, otroci so mirno povečerjali večno krompirjevo polento, spravila sem jih spat, sama sem pa odšla med rože v svojo pritlično sobico. Zaklenila sem se in oblečena legla na posteljo. Vso dolgo noč sem poslušala koračkanje straž po vasi. In ko so se približevali šolskim vratom, sem vsakič zadrževala dih: se bodo ustavili, ali bodo šli dalje? In ko so šli naprej, sem spet zadihala. Zjutraj sem vstala premražena in zbita in šla pogledat, kaj delajo otroci. Bili so pridni in mirni.

Okrog desetih dopoldne so Nemci in domobranci zapustili vas. Še eno uro sem počakala in potem hitro napolnila nahrbtnik, pozdravila otroke, jim priporočila, naj lepo počakajo na mamo, potem pa odšla po cesti proti Sanaboru. Nikoli več se ne vrnem, če pridem srečno domov, sem si ponavljala, ko sem se spuščala v dolino. Nikoli več se ne vrnem, in to ne samo zaradi tega, ker so moji prihranki skopneli, dolgovi pa ne delam rada. Morda bi se zaradi prehrane le našel izhod, pa čeprav bi bilo težko, ker tu ni Vipavska dolina, to niso Lože-Manče, kjer sem lani poučevala in mi je odbor določil 2000 lir plače, da sem lahko plačala prehrano. Ne, ni bilo samo zaradi finančnih težav in stiskanja pasu: čutila sem, da to vas mrzim, mrzim potuhnjeno prežanje izza zavešenih oken, pa čeprav je to bilo nekoč vesplošno vaško razvedrilo, a eno je, če te spremljajo bolj ali manj naklonjeni pogledi, drugače pa, če čutiš sovražnost.

Nekaj čez poldne sem šla skozi Vrhpolje in se oddahnila, ker je bila vas mirna, zbrana pri kosilu. Takoj pod vasjo pa, ko sem prikorakala izza ovinka, sem zagledala skupino Nemcev, ki je z orožjem v roki korakala proti meni, a za njimi se je počasi premikalo vojaško vozilo. Zakričali so mi, naj se ustavim. In jaz sem obstala kot pribita, samo smehljala sem se jim. Po strahu prejšnjega dne, po dolgi noči mi je bilo tako lahko pri duši, kot bi začela spet živeti. In tiste kratke strojne puške, vse naperjene proti meni? Zazdelo se mi je, da se šalijo, saj sem vendar samo mlado deklo, ki hiti domov, in ne nevarna zver!« »Deset korakov naprej«, se je zadržal njih vodja, in jaz sem veselo korakala in štela do deset: ein, zwei, drei... in potem obstala, a pri tem sem strumno udarila s petami okovanih gojzarjev, da je šel tudi Nemcem smeh čez obraz. In potem so me legitimirali, hoteli vedeti, od kod prihajam, kdaj so bili tam Nemci in kdaj so od tam odšli. In tudi kdaj sem jaz od tam odšla. Z uro v roki sem jim vse točno povedala, a pri tem sem se venomer smehljala, kajti zavedala sem se, da pošteno mrcvarim nemški jezik. Moralo je biti zares smešno, kajti tudi nje sem spravila v smeh. Ko je bilo spraševanja konec, verjetno niso vedeli, kaj bi z mano in so se začeli potihoma pogovarjati. Pa sem hitro posegla vmes s svojo spakedrano nemščino. Rekla sem, da imam do doma še deset kilometrov, da pa, če me oni potegnejo s svojo kareto, mi prihranijo dve uri pešačenja. Ne, to je bilo zares »unmöglich«; in že kar veselo smo si želeli srečno pot.

Oddahnila sem se še le, ko so izginili za ovinkom proti Vrhpolju. A takoj zatem sem z grozo pomislila, kaj bi se bilo lahko zgodilo, če bi bilo prišlo do tega srečanja v Vrhpolju in bi posegli vmes vaški mulci: bolj kot Nemcev sem se bala njih.

In še nečesa sem se nejasno zavedala, ko sem pešačila proti domu: spomladi leta 1944, so mi najprej sporočili, naj si izberem partizansko ime, a takoj z naslednjim pismom to razveljavili, češ da je moj brat Janko tako proslavil naše ime po Primorski, da se njegova sestra ne sme skrivati za

psevdonimom. No, tedaj me je to zelo vznemirilo, a zdaj, po vsem tem, kar se je zgodilo na Podkraju, sem čutila, da mi je odkrit nastop, z vsemi mojimi anagrafskimi podatki, prej koristil kot škodil. In kar hvaležna sem bila forumu, ki je také odločil, čeprav verjetno ni mislil na mojo varnost, ko je odločil, naj ostanem brez partizanskega imena.

(Dalje prihodnjic)

Ko smo pripravljali to številko revije, je nenadoma odšla od nas mama primorskega junaka, kateremu so posvečeni ti spomini. Pravimo pa, da je šla od nas, ker je to dobesedno res, saj je bila na tekočem o vsaki še tako drobni posameznosti spisa, ki je obnavljal preteklost Premrlove družine. In s prav tako skrbno natančnostjo je ob iziru revije prebirala stran za stranjo, da bi ugotovila, ali napisano beseda odgovarja izgovorjeni. Zakaj vse, kar se je tikalo njene družine in nje osebno, je moralo biti pravilno in popolno. Iz vsega je morala odsevati odličnost. In ponos. Tisti zdravi ponos, ki ne vidi

nobenega razločka med predstavnikom majhnega in članom številčno močnega naroda. Zato je naravno, da so njeni otroci zrasli v pokončne ljudi, ki za časa zasedbe Primorske med dvema svetovnima vojnama niso poznali ne kompromisov ne srednjih poti, ampak samo odkrit, frontalen spoprijem. Tako je bilo Jankovo junaštvo vrlina, ki jo je vsrkal z materinim mlekom; prav zato pa je obupno malenkostno in vse poprej kot socialistično, da niso odgovorni možje poslali nikogar, da bi ob odprtem grobu junakovi materi izrekel dve besedi v slovo.

SLOVENSKI DUH, EKSTERITORIALNOST IN LJUBLJANSKI NEVROTIKI

*Ima, kar je zaslužil; in to je strup,
ki ga je zmešal sam.
Shakespeare*

I.

O naši nevrozi.

V intervjuju za »Knjigo '71« št. 5 Taras Kermauner, ko govori o profesorju Slodnjaku in drugih, ki naj bi bili zagovorniki mitične nacionalne zavesti pravi: »... njihova ideologija je zaenkrat vzrok osebnih, lahko pa postane vzrok nacionalne, kolektivne nevroze, ker je vzgajanje Fikcije za Vrednoto in preganjanje telesne realitete kot Zla, kot bolnega 'subjektivizma'«.

Vendar niti malo ni potrebno, da je kdo psihoanalitik, zadostuje, da je pazljiv bralec člankov, ki jih mesečno na Slovenskem natisnejo časniki in revije, pa bo brez težave lahko ugotovil, da, če je kje v slovenski publicistiki opaziti znake nevroze, je to prav pri nelogičnem, nekonzistentnem, kontradiktornem vrenju publicista, ki si z nizom izpadov skuša lajšati klobčič kompleksov.

Prav gotovo ne morem tukaj začeti pregleda vseh zamotanih niti, v katere se je Taras Kermauner zapredel. Zanima me samo tisti del njegove štrene, ki zadeva narodnost, lotevam pa se tega zato, ker se je Taras Kermauner v svojem članku (Problemi št. 101, maj 1971. *De bello Cudermanico*) zapletel tudi vame.

Tako pravi: »... ne nameravam pri tem ponovno izzivati jeze poslancev utelešenega slovenskega nacionalnega Duha: Borisa Pahorja in Alojza Rebule.«

Ker o kakem propagiranju Duha slovenstva, o kakem poveličevanju Idealov-Vrednot v tem, kar sem doslej napisal, ni duha ne sluha, T. Kermauner pa jih vseeno vidi, pomeni, da je to, kar vidi, njegova projekcija, poraja se namreč iz tega, kar skuša zatreti v sebi.

Zanimivo je, kako se člankar ob vsaki priložnosti tudi sam zateka k izrazom, ki pomenijo psihološke motnje. »Tradicionalna revolucionarnost (beri zvestoba tradiciji OF — moja pripomba) je namreč obenem tudi strastno obujanje nacionalizma, te naravnost *paranoične* skrbi za narodnost našega Naroda.«

Izraz *paranoične* sem podčrtal jaz, ker naš pisec tudi v tem primeru prenaša na druge manijo, s katero ima opraviti v svojem notranjem forumu. Med samo projekcijo se podobe te njegove manije seveda preoblikujejo, in ker je travmatiziran in skuša obenem biti tudi sam svoj terapevt, se iz vsega rodi gosta meglenost, skozi katero se samo zelo poredkoma prikaže košček jasnega neba. Kdaj tudi slovenskega seveda.

II.

O slovenskem Duhu.

Slovenski narod je v pretekli vojski dal tak obolos krvi kakor malo kateri drug. In veliko krvi je bilo neekonomično prelite, to zavoljo fanatizma verujočih v Boga, pa zavoljo nič manjšega fanatizma verujočih v Marxa; saj bi brez ogromnega števila nedolžnih žrtev preobrat vseeno uspel, posebno brez tisočernih žrtev, ki so padle brez potrebe, samo zavoljo maščevalske slasti. Verjetno bi brez hetakomb sprememba družbe dosti boljše uspela, ker bi nov družbeni red zaživel brez občutka krivde. No, a vse, kar so Slovenci v pretekli vojski kot skupnost zmogli, so naredili zato, da bi si zagotovili obstoj in življenje, vredno ponosnega naroda.

O tem obstoju sem zmeraj govoril in pisal. Za konkretne ljudi torej, za bolj konkretno *konkretnost* sem se zavzemal, kakor je tista, o kateri Kermauner samo *filozofira*. Zakaj njegova *konkretnost*, njegova *telesnost*, njegovo *zemeljsko* so sa

mo komponente nove vizije, ki si jo je zgradil z novim univerzalizmom. Ta je tokrat racionalna, znanstvena, telesna, materialna univerzalnost, obenem pa tudi univerzalizem neskončnega eksperimentiranja.

(Da pa je Slovenec zmeraj potreboval kak univerzalizem, je že zdavnaj odkril Kocbek in povedal tako, kakor samo on zna; pa tudi drugi smo že o tem kaj napisali. No, Tarasu Kermaunerju pa se je zdaj naenkrat zazdelo, da je novi Kolumb, ki se je proti volji vseh trmastih Slovencev pripeljal pred še neodkrito obalo slovenskega univerzalističnega zla!)

Vsekakor je njegova alkimija izredno zanimiva. Kdor se zavzema za *obstoj* nekega konkretnega naroda, je starokopitno zaverovan v iluzionistično *idejo Naroda* in živi v brezračnem prostoru idej in idealov; kdor pa eksperimentira, kdor kombinira (v svetu *idej* seveda), ta pa je znanstven, racionalen, materialen, realen, itd.

Tako je slovenska narodna skupnost, ki živi v Trstu, v Gorici in v Slovenski Benečiji, kajpada prava *realiteta*, otipljiva stvarnost. Vendar če se jaz zavzamem za narodno preživetje te narodne *realitete*, sem »poslanec utelešenega slovenskega Duha«, Taras Kermauner pa, ki pravi, da se Beneški Slovenci ne zavedajo več svoje narodnosti in jih zato moramo odpisati (v pogovoru v Štatembergu), — on je po njegovi realistični logiki racionalen, znanstven, itd.

Pri tem se naš filozof niti malo ne zaveda, da poleg *mizernih* primorskih in koroških Slovencev so tudi Irci (paranoična) *realiteta*, da so Baski prav takšna (paranoična) *realiteta*. In tudi Provansalci. In tako (paranoični) tudi Bengalci. Pa ne samo to, kot razumnik, ki se ukvarja z resnico, kakršna je v svoji materialnosti danes na dlani, ne vidi, da se evropski (in ne samo evropski) človek skuša rešiti univerzalnega tehnicizma prav s temeljitejšim doživetjem svojih naravnih, telesnih, etničnih, narodnih prvin, ki so neovrgljive *realitete*.

Naj zadostuje navedba misli enega najbolj razgledanih pisateljev našega časa, Andreja Malrauxa. »Če gledamo zgodovinsko, je po mojem mišljenju, osnovno dejstvo resnica uve-

ljavljanja nacije. Drugačne od tiste, kakršno je hotel nacionalizem: gre za posebnost, ne za superiornost.« (André Malraux, *Antimémoires*, ital. prevod, Bompiani 1968, str. 115.)

Nihče od pisateljev in znanstvenikov po svetu in na Slovenskem, ki danes o tem pišejo, se ne ne bojuje za kako *idejo Naroda*. Pri nas so edino slovenski katoliški desničarji združevali slovenski narod in vero in so zato imeli neko *idejo* o katoliškem slovenskem narodu, pa s temi se Kermauner ne ubada, saj so *utelešeni* tu pa tam v kakem župniku ali monsignorju. Krščanski socialci ali krščanski socialisti so imeli svoj zelo realističen pogled na slovenski narod že takrat, ko Taras Kermauner še ni pripadal *mizernemu* slovenskemu svetu. (Glej Kocbekove, Šolarjeve, Grafenauerjeve itd. eseje v *Dejanju*, v *Zborniku bohinjskega tedna*, itd.) Da so slovenski marksisti znali življenjsko združiti svoj nazor z narodno usodo, se je zgodilo samo za časa osvobodilnega boja. Po koncu vojske jim je bila resnična usoda celotnega naroda deveta briga; zdaj to popravljajo, a še zdaleč ne tako, da bi to pomenilo pravi preporod. Nikoli pa niso imeli in tudi danes nimajo neke svoje *ideje* o slovenskem narodu; poprej so glede tega oponašali Sovjete, zdaj pa (tudi oni kakor Kermauner) kombinirajo, kakor vejo in znajo ali pa kakor jih ekonomija prisili.

Kje vidi Kermauner bojavnike za *Idejo Naroda*, trezen človek ne more ugotoviti, zato si upravičeno misli, da so vse to samo prividi, ki se rojevajo v domišljiji nebuloznega človeka.

A da se vrnem k »poslancu«.

Če se moram jaz, Slovenec, ki živim v dvajsetem stoletju, danes v Trstu upirati fašističnim zakonom, je to za razsodnega človeka vendar neka *realiteta*, ne svet idej. Prav tako bi bil zelo konkretno realen, ko bi zahteval od Tarasa Kermaunerja, — državljana države, ki mora skrbeti, da se z mano v Trstu ali v Slovenski Benečiji ravna kot z državljanom Evrope XX. stoletja, — naj to svojo dolžnost ne pozablja.

Če pa mi Taras Kermauner v odgovor na te *realitete*, porstreže s »poslancem utelešenega slovenskega duha«, potem je to dokaz, da se on otepa nenavadne tesnobe, ne jaz.

III.

O eksteritorialnosti.

Vsakdo, ki je kdaj imel v roki kak psihoanalitičen priročnik, ve, da se večkrat pacient upré zdravniku, ki vrta v njegovo notranjost.

Isto se dogaja Tarasu Kermaunerju. Funkcijo terapevta prevzame v Kermaunerjevih očeh tisti, ki ne sprejme njegove realitete. Ko se pri grebenju vase razkači, ker se mu vse sproti zapleta, postane strastno nesramen do tistega ali do tistih, ki si jih je izbral za antagoniste. Tedaj ne samo, da imenuje »agresivne sanjače«¹ trezne ljudi, ki jih je izzval s povodnjo svoje produkcije, ampak celo pravi, da ti sanjači »svojih sanj adekvatno ne realizirajo v socialno-politični praksi in tega tudi ne poskušajo, razen morda Pahorja, ki pa ga štiti dobro uporabljena eksteritorialnost.« (»Problemi«, n. m.).

(»Sanjači«² so ali smo vsi, ki trdimo, da je narodnost kategorija, ki ne samo da ni izumrla, ampak pridobiva vsak dan na veljavi. Marx ni imel pojma o pomenu narodnosti, Lenin je od ruskih nemarksističnih revolucionarjev prevzel misli o narodu in jih uporabljal kot bister politik, ni pa dojel ali pa ni imel časa, da bi dojel vloge narodne bitnosti v boju proti alienaciji. Stalin je bil, kar je bil, in je škoda zgubljati besed. Sedanji sovjetski voditelji pa tudi ne vidijo dosti dlje od državnih interesov svoje velesile. Zato je pravzaprav naloga *malih* narodov, tako ne-socialistično vodenih, pa toliko bolj tistih, ki imajo tako imenovano socialistično oblast, da odkrijejo stvarnost in resnico narodnih prvin.)

No, a Taras Kermauner ljudem, ki se v Sloveniji zavedajo potrebe po zvestobi svoji identiteti, zdaj očita, da niso nič ukrenili »v socialno-politični praksi«³! Ker je vso svojo avantgardnost moral dati v malho in je potihoma sprejel establishment, in ker se dobro zaveda, da je ujet v majhnost vsakdanjosti, da je vse visokoletne miselne konstrukcije moral skriti na *negativiteto* neodmevnega prostora in njegovih vodi-

teljev — mora zdaj nujno najti grešnega kozla, da sproži vanj svoj občutek nemoči in krivde.

Tudi krivde, seveda, ker Pučnik je svoj *konkretno, znanstveno* pripravljen poseg plačal s šestimi ali sedmimi leti zapora, medtem ko so Kermauner et Ci. znali svojo avantgardnost lepo speljati skozi Scilo in Karibdo ljubljanskega političnega pritlikavstva. Zato Kermauner blufira, ko očita mladim revolucionarjem (ker ne mara ne starih pa tudi ne mladih revolucionarjev!), zakaj ne zahtevajo obnovitev Pučnikovega procesa, blufira, ker sam ni ne šel demonstrirat, ne napisal *konkretne* izjave v tem smislu, pa tudi ni sédel na sredo ulice (kakor nekoč Bertrand Russell), zato da bi Pučniku vrnili čast.

Menda so taki problemi zelo *konkretni* pa bi se Kermaunerju splačalo malo *poeksperimentirati* tudi z njimi. Prav tako bi bila za slovenskega filozofa zanimiva človeška skušnja, če bi odšel v beneškoslovensko vas in držal ljudem govor v slovensščini, pa se malce spoprijel z *realiteto* neofašističnih železnih drogov.

Da pa se gibljemo v sferi nevrotičnih odzivov je najbolj vidno ob stavku, ki je namenjen meni.

Beseda je o *dobro uporabljeni* eksteritorialnosti.

Nobenega dvoma ni, da Taras Kermauner *dobro* združuje vključitev v establishment s svojo eksperimentalno avantgardnostjo, (katero establishment rabi, saj velja za dokaz demokracije); vprašanje pa je, zakaj bi rad videl, da bi bili tudi drugi taki *dobri* spretnjakoviči. Kaj ni tako početje patološko?

A ostanimo pri *konkretnem*.

Kar se tiče stanja Slovencev na Tržaškem, Goriškem in Beneškem, imam najbrž pravico, da se strinjam ali pa tudi ne s tem, kar matična domovina glede njih sugerira ali celo spodbuja. In če je matična na primer za to, da se vključimo v italijanske stranke, meni pa to ne gre, me lahko tržaške korifeje ali pa ljubljanski politični bistri šahisti imajo za reakcionarja kolikor hočejo, zato me ne bo prav nič bolela glava.

Prav tako sem državljan sveta, ko pišem o Slovencih na splošno. In Taras Kermauner dobro ve, (ker on vse ve), da sem v Sloveniji javno zagovarjal svoje misli. Dvakrat na filozofski fakulteti, enkrat za okroglo mizo v Ljubljani, enkrat za okroglo mizo v Ravnah na Koroškem. Prav tako dobro ve, da sem svoje eseje ali kar so že bili objavil v »Dialogih« in v »Prostoru in času«, v »Goriških srečanjih« in v »Kapljah«. Vse to verjetno še ne spada v eksteritorialnost, če pa spada, potem so računali z eksteritorialnostjo moje osebe vsi tisti, ki so me povabili predavat in pisat.

Ni pa moja krivda, če se že toliko let zastonj bijemo za ostvaritev enotnega slovenskega kulturnega prostora. In ne vem, po kaki eksperimentalni Kermaunerjevi logiki naj bi v Trstu pisal drugače kakor mislim, samo zato, ker onkraj Sežane tega, kar je v mojih očeh resnica, socialistični papir ne bi prenesel.

In nazadnje. Tako za časa fašizma, ko smo tipkali ilegalne liste, kakor za časa nemške zasedbe, smo Tržičani in jaz z njimi znali najti eksteritorialnost svobodnih ljudi in pisali, kar smo čutili, da moramo pisati, tudi če smo zavoljo tega pisanja potem morali v zapor in taborišče. (In noben Boris Kraigher nam ni dajal denarja za liste!) Zato nima nihče najmanj pa salonski avantgardist Taras Kermauner pravice govoriti o *dobro uporabljeni eksteritorialnosti*, dokler ne bo postal Solženicinov in Danielov brat. (Kaže pa, da za to ni imel dosti smisla niti takrat, ko je bil mlajši.)

Za Tarasa Kermaunerja je po vsem videzu *eksperimentiranje* samo formula za teoretično rabo, ne za *materialno* vsakdanjost. V praksi uporablja iste metode kot stare in vendar neumrljive slovenske tercialke; neumrljive, ker so poprej mislile, da verujejo v evangelij, potem pa predale svoje žaltave lastnosti vernikom dialektičnega materializma.

Prav gotovo, da ne živim v Sloveniji. Vendar kdor se je pod črno diktaturo znal skriti v ilegalo, kdor je to znal storiti sredi nacističnega terorja, je *mogoče*, da bi znal najti način, da pove svojo misel tudi v socializmu, ki bi mu jemal pravico besede. In če je *mogoče*, če je že *samo* mogoče, da bi znal ostati

sebi zvest, tudi če bi bival v Ljubljani, potem je vsakdo, kdor mu očita spretno izrabljanje eksteritorialnosti, ali podel ali pa travmatiziran. Ali pa podel zato, ker travmatiziran. V tem primeru je najbrž to drugo njegova realna *realiteta*.

IV.

O racionalizmu in znanstvenosti.

»Zato si želim kritikov, ki bodo sprejemali tisto, kar trdim, kot nekaj realnega, kot fakticiteto, kot polni svet, pa naj me pri tem s tem mojim svetom vred še tako problematizirajo; obupan pa sem in bom ostal, ko se kar naprej srečujem s kritiki, ki mene in moj svet prečrtajo v imenu Idej, Idealov, Vednot (torej v imenu tega, česar 'ni'?, a kar imajo sami za najbolj in edino resnično.« (»Knjiga '71«)

Tako bi lahko pisal samo otrok, ki mu odrasli ne verjamejo, da zares vidi kita, ko se igra s kamenčkom na produ. To, kar on trdi, »bi morali... sprejeti kot nekaj realnega, kot fakticiteto, kot polni svet.« Tako se, pravim, pritožuje otrok, ali pa duša človeka, ki se ne more rešiti nerazrešljivih kontradikcij.

Morali bi, kritiki, razumeti, kako se je kot mladenič navduševal za čarobni, nebeško lepi svet, ki pa se je podrl že med nastajanjem in razkril gnusno ozadje prelepih kulis; kako se je z vsem zagonom vrgel v naročje novi modrosti, pa potem še drugi, pa še tretji, itd.; kako je hkrati družba kazala do njegovih iskanj samo toliko zanimanja, kolikor ji je prav prišlo za uresničitev njenih načrtov; kako se je nazadnje še sam, volens nolens, ujel vanjo, kako je sam v nji postal ves funkcionalen; kako pa je nazadnje, da bi se reševal pred popolnim notranjim propadom, začel uporabljati svojo neizživeto življenjskost z napadanjem vsega majhnega, *neizvirnega*, saj je v svoji slovenski duši vendar še verjel in verjame v nekaj velikega, nekaj vseobvezujočega, vseodrešilnega...

Vsi bi morali imeti pred očmi vse to (in še marsikaj, kar je še intimnejše), potem bi komaj lahko začeli obravnavati *konkreten* primer Tarasa Kermaunerja. In tukaj ima seveda

človek Kermauner prav, zakaj družba, oblast, (ne Slodnjak, ne Rebula, ne Pahor itd.) okolje bi moralo vendar dojeti usodo »posameznega, posebnega, konkretnega, živega, ekstenčnega« Kermaunerja in vseh, ki so kakor on raztelesi, medtem ko se okolje na to požvižga, establishment pa samo uporablja njihove trpke blodnje.

In naravno je, da je tak človek, ki, odkar se zaveda sebe, mora samo *kombinirati* («Knjiga» '71, 5, str. 223), zasovražil okolje, v katerem se mu je vse spridilo. In če je ta življenjski prostor *majhen, mizeren, perverzen*, potem sta prezir in sovraštvost še toliko močnejša, ker se vsemu pridruži še občutek *manjvrednosti*.

Tako smo nazadnje spet trdno na slovenskih tleh. Ves ta promet filozofskih in psevdofilozofskih izrazov in formul je vendar samo mimikrijski kaleidoskop, pod katerim se človek otepa občutka, da je *manjvreden*, da ni sin velikega naroda, ki je dal Michelangela in Giotta, ampak član narodiča, ki je vse sprejemal od drugih, jih po opiče oponašal itd.

In iz tega kompleksa izvira tisti nepogasljeni gnev proti vsem, ki na ta droben narodič gledajo mirno in zdravo, tako trezno kakor Trubar, ki je hodil po Tübingenu s korekturami pod pazduho, da je iz Nikjerdoma ustvarjal slovensko pismenstvo; ali pa kakor Prešeren, ki sredi nemštva in ilirizma, verjame, da bo ob žetvi že to Pan ločil zrno od ljujke! Vsi ti mirni in uravnovešeni ljudje puščajo v Kermaunerjevih ustih »zoprni priokus karikature, bega v preteklo sigurnost, larpulartističnega valjanja in tržnega barantanja z nekaj lepimi stvarmi, ki bi jih bilo edino pošteno pustiti v miru zaspati.« (Problemi, istotam.)

Vse to je zelo žalostno, a razumljivo, saj Kermauner sam pravi, da so se »sanje.. vsaj kar se mene (Kermaunerja) tiče, posušile.« Pozablja pa, in tega kot »znanstvenik« ne bi smel pozabiti, da on lahko ve samo za svoje sanje, o sanjah drugih si lahko samo domišlja, da jih pozna; ker pa v glavnem zmeraj projicira samo sebe, je to, kar trdi o drugih zgolj samo njegova resnica. On res čuti *sebe* kot karikaturu; on se res valja v *larpulartistični* mlaki frazeologije, ki jo je kot sračje gnezdo

nabral pri tem ali onem pomembnem filozofu; on res *baranta*, ko proglašča, da bi tako vsaj malce omilil občutek *svoje* neizvirnosti, slovenski narod za neizviren.

Nazadnje naš filozof kratko malo pozablja, da je veliko število Slovencev že zdavnaj vedelo, kakšna je slovenska nprav, saj je Prešeren tudi zanj napisal, »kar ni tuje, zaničuješ«. prav tako so tudi že številni drugi našeli vse naše velike grehe. Pa še pozablja, da njegova generacija, s katero se je zgodovina zares brezvestno poigrala, mora, če hoče biti znanstvena, preiskati, nad kom naj se znaša za izgubo »sanj«.

Če pa on in drugi, ki so *konkretni* kakor on, vejo, koga naj krivijo, a po krivcih ne morejo biti, naj nizkotno ne psujejo tistih, ki so nekoč res tudi »sanjali«, a jim ni bilo dovoljeno, da bi mogli uresničiti svojih zamisli.

»Znanstvenik«, ki meče vse v en koš, ni vreden tega imena. Če to dela mala fide, pa naj ne čaka, da bomo za tako početje uporabljali spoštljive izraze.

V.

O izročilu ali tradiciji.

Profesor Anton Slodnjak je napisal: »Današnji čas pa nam naravnost zapoveduje, da se oklepajmo našega izročila, da ne zdrknemo v zmedo in nič.«

Te besede modreca, ki je nekaj življenja skusil in pretrpel, so za »filozofa«, ki zahteva zase, da »sprejemamo tisto, kar trdi, kot nekaj realnega«, — »bedastoče in diletantizem« oziroma »brutalno in neavtentično vračanje v dobo moralističnih čitalnic«. (»Knjiga '71«, str. 221-222.)

Črno na belem, *znanstveno* je tukaj podan primer nevrotičnega reagiranja. Svoj *diletantizem* prenaša na protiigralca, ki si ga je poiskal iz lastne potrebe. Divjaki so dosti kulturnejši, izdelajo si leseno podobo sovražnika in zabijajo vanjo žeblje.

Da so njegovi napadi diletantistični, nam lahko razkrije katerikoli citat iz avtorjev, ki so proti nacionalizmu. Vzemimo za primer Fromma.

»Naša oblika incesta, naše malikovanje, naša blaznost je nacionalizem.«

In s to obsodbo soglaša Russell ali pa Slodnjak, Kocbek in Rebula, Pahor, itd. Diletant pa je, kdor iztrga iz življenjske resnice samo to, kar mu prav pride za »znanstveno« raziskavo.

Erich Fromm namreč hitro dodaja, da nacionalizem zanj »pomeni stališče, ki povzdiguje lasten narod nad človeštvo, nad načela resnice in pravice. *To ni tisti ljubeči interes za lastni narod, ki je povezan z nacionalnim duhom in z njegovo materialno blaginjo...*« (Erich Fromm, *Zdrava družba*, Državna založba Slovenije, str. 60. Podčrtal pa sem jaz, ker je v tem stavku sintetizirano hotenje vseh, ki se danes upiramo brezdušnemu planetarizmu.)

Kajpada bi bilo tako Frommovo prozorno izražanje za Tarasa Kermaunerja premalo pomembno, ker je premalo komplicirano, da bi bilo zanj »na nivoju«.

No, naj se naš eksperimentator kar pomiri. Tako kot Slodnjak misli danes v Evropi nemalo znanstvenikov.

Dosti prostora bi bilo potrebno, da bi navedel vsaj bolj pomembne. (Pa tudi politiki in revolucionarji so spoznali, kar je že Bakunin opazil kot bistveno hibo pri Marxu, da je usodna pomanjkljivost, če revolucionar ne ceni narodnih prvin. Tako je zdaj ugotovil Debray v Južni Ameriki.)

O ostanimo pri vprašanju izročila, tradicije.

Konrad Lorenz najbrž ni okužen od slovenske neizvirnosti, vendar trdi: »Ustvariti izrodek, je lahko delo, lažje, kot si mislimo. Šele takrat, ko je človek začel pridobivati znanje, so se začeli njegovi možgani razvijati. Brez povezave s *tradicijo* bi se utegnili izprazniti, odmreti. Jezikoslovec Chomsky — pravi genij — trdi, da se govor sprva ni razvijal kot komunikativno sredstvo, temveč kot logično sredstvo miselnega dojetja. Tradicionalni jeziki so se razvijali več tisoč let. Govor lahko izgine z nekaj generacijami. Danes je že osiromašen in kot posledica tega postaja revnejša tudi zmožnost logičnega izražanja... Kot veste, zelo hitro pride do izrodkov... Izgublja ne nekatere *tradicij* ustvarja danes družbene izrodke: krimi-

nalci so vsako leto mlajši. Popolno uničenje *tradicij* bi povzročilo neznansko škodo... otrok v družini ne potrebuje samo staršev, ampak tudi stare starše... V velikih mestih prihaja do degeneracije, ki se mi zdi nepopravljiva.« (Intervju za *Ex press*.)

Besedo *tradicija* sem podčrtal jaz, da bo videti, kako lahko nekdo očita drugim diletantizem prav zato, ker se sam zaveda svojega diletantizma. Tudi to je *diletantsko*, če se spraviš nad Slodnjaka, ker veš, da je njega dovoljeno napasti, kje neki, da bi filozof, ki zahteva razumevanje zase, zahteval tudi pojasnilo, zakaj je moral Slodnjak zapustiti univerzo. Ravno narobe, take starine je treba pometati na smetišče, proč s Slodnjaki, proč s Zwittri, ker vse to je plesnoba, balast. Zdaj potrebujemo filozofe in profesorje, ki bodo učili, da je vse odvisno od moči, če se pa moči upiraš, nastopaš tudi ti kot moč, zato se ne upiraj... zato sprejmi establishment, saj si ob enem lahko sijajna avantgardna *realiteta*, *eksistenčna subjektiviteta*.

Plesnivi humanisti pa so samo za napoto, ker ti branijo »početi vse, kar je sveže in zanimivo in slastno in kar si želi telo in radovednost duha in preganjavica izgnanosti in kar je drugačno in nepričakovano...« (»Knjiga '71«)

Gide je v *Nourritures terrestres* o tem čudovito pisal — in v resnici živel — dosti pred slovensko slastnostjo 1971. A tak vitalizem je lahko tudi zdaj razumljiv in sprejemljiv, nerlogično pa je, če zavoljo takega slastnega poželenja po nerazsodnem razdajanju hočeš zadušiti tistega, ki vidi zdravje v izročilu.

Res, da Kermauner pravi, da zanj »slovenstvo ne more biti kot rešilni splav«, zakaj on da hoče »gledati Gorgoni naravnost v oči.« (Istotam) A to je samo nov izraz boleznosti. Noče, da mu je narod splav, »ker narod mi je nož v lastnem srcu, ne le v tujem, odkrivanje lastnega nič, ne le tujega. Slovenstvo mi je muka in kamen, ki me vleče navzdol, in ozračje, ki me zastruplja, in obzorje, ki je zaklenjeno, in zaprta možnost in bedna preteklost in farsa, ki me je rodila, je vse, kar sem...« No, a namesto da bi se potem zjokal nad svojo ničevostjo,

odkrije, da so pravzaprav drugi karikature. In tava kot mesečnik in mogoče celo res misli, da mu bo kdo verjel, če bo rekel, da pomeni Slodnjaku slovenstvo omedlevanje pred velikonočnimi butaricami, ali pa, da mu bo kdo verjel, da Rebula in jaz rešujeva samo slovenske kozolce in cerkvice na gričkih.

(Vsekakor pa drži, da je več velemesta in odprtega morja in svetskega duha v desetletnih mulcih, ki drobijo po tržaškem obrežju, kakor ga je v provincialnem, s kompleksom manjvrednosti oteženem ljubljanskem kulturnem sadomasohistu.)

VI.

O nekih realitetah.

Celtolog *Leo Weisgerber* pravi, da v jezikovni, narodni skupnosti človek »razvije svoje duhovno življenje... Vsaka taka skupnost ima svoj slog življenja, svoj umetniški, filozofski slog... ustvari si svoj duhovni svet, ga hrani, ga razvija.« (Das Wort als sprachliche Aufgabe der Menschheit; Sprachforschung I, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes NRW, 1955. In Sprachenrecht und europäische Einheit, Heft 81, ibidem.)

Narodna skupnost je »ena izmed oblik in verjetno najbolj pomembna izmed vseh oblik skupnosti; ona nam odpre vrata do duhovnega kulturnega življenja.« (Švicarski romanist *Walter von Warburg*, glej *Presse universitaire de France*, Problèmes et méthodes de la linguistique, druga izdaja, 1963.)

Georges Mounin, profesor na univerzi v Aix-en-Provence: »Ugotovitev, da vsak jezik spoznava resničnost na svoj način, tako da se polasti nečesa, kar je drug jezik zanemaril, in narobe — ta ugotovitev je skupno spoznanje sodobnega jezikoslovja... Niso si samo jezikovni svetovi tuji med sabo, ampak tudi kulturni svetovi. Civilizacije so videti prav tako neprenosljive kakor jeziki... dokazana resničnost je, da so kulture in civilizacije med sabo ločeni svetovi.« (Les problèmes théoriques de la traduction, NRF, Gallimard, Paris 1963.)

Worf: »Misel išče poti skozi svoj jezik... ta je organiziran tako, da sistematično usmerja k določenim aspektom realnosti in opusti to, kar drugi jezik izbere... Človek se ne zaveda te organiziranosti in je popolnoma ujet v te neovrgljive vezi.« (Wohrf, *Language, mind and reality*, v *Rewiew of general semantic*, n. 3, str. 167-168.)

Psihiater dr. *Jurij Zalokar*: »Simboli so potrebni (Jung)... tudi jezik je simbol...« (Predavanje v *Dragi* 5.9.1971).

Glej še: *Heinz Kloss*, *Grundfragen der Ethnopolitik*, Braumüller, Dunaj, 1969.

In *Mikel Dufrenne*: »Enotnost nekega naroda je trdnejša kot enotnost nekega razreda.«

Izguba povezave z narodnim izročilom rodi celo vrsto travm: opešanje moralne moči, zakrknjenost, alkoholizem, samomor. (Glej doktorsko tezo *Jean Bothorela* *Essai sur l'adaptation social du Breton*, Paris 1963.)

Te bežne navedbe preprosto dokazujejo samo to, kar smo že neštetokrat ugotovili na podlagi lastnega izkustva: potreba po zvestobi narodnemu izročilu je danes ena izmed psiholoških, socialnih, itd. resnic, ki so zares trdne. Kermaunerji bodo prešli, resnica pa bo ostala, ker se bo človek nazadnje vendar rešil univerzalističnega kaosa; če pa bi moral kaos zmagati, se bo z etnično resnico vse prej ali slej spet začelo od kraja.

VII.

O enodimenzionalni znanosti.

Rad bi zdaj primerjal Kermaunerjevo pisanje z nekaj stavki pesnika in esejista Vlada Gotovca, ki ne zagovarja prav nič drugega kot to, kar od zmeraj pravijo Kocbek, Slodnjak, Rebula, Pahor pa še tako zelo številne Slovenke in Slovenci, da se ne bi danes ta dan ustrašili nobenega referendumu.

Vlado Gotovac: »Samo obstoj nacionalnega lahko daje razlog za odpor proti mračni enolikosti moči, ki reducira, ki siromaši človekov svet... Tradicije narodov danes pomagajo svor

bodi! že zato, ker dajejo možnost raznih odgovorov na vprašanje človekove usode.«

Taras Kermauner: *mizerno slovenstvo, perverzna identiteta, slovenska neizvirnost.*

Vlado Gotovac: »Delovati z merili sveta ne pomeni spreminjati domovino v nepomembno! Tiste, ki ravnaajo tako, spoznaš po ironiji: zanje so vsa naša nacionalna vprašanja smešna pred svetovnim dogajanjem, nepomembna v svoji načelni provincialnosti... Igramo komedijo, medtem ko oni prebivajo v usodnem...«

Taras Kermauner: »...brutalno in neavtentično vračanje v dobo moralističnih čitalnic...«

Vlado Gotovac: »Naše stoletje je čas velikega obračuna o narodih, velikega obračuna, ki ga narodi dajejo samim sebi in drugim narodom.«

Taras Kermauner: »Naravnost paranoična skrb za narodnost našega Naroda.«

Vlado Gotovac: »Zakaj če je skrb za svoj narod, za njegovo usodo, nacionalizem — tedaj sem nacionalist! In mislim, da je to edino zgodovinsko upravičeno stališče danes — tudi če se ne zastopa pluralizem: tudi do svobode v pluralizmu drži zdaj pot samo prek svobode, ki jo zagotavljajo svobodni narodi! kakor kaže naš čas na vse plati.« (Gotovca navajam iz prevoda v »Prostoru in času«, 9/10, 1970)

Lahko bi nadaljeval s citati iz drugih avtorjev. (Glej vsee: *Erwan Person*, *Decolonisation, regionalisme et mythes francais*, Ar Falz, št. 1-2 1971, Brest. — *Robert Lafont*, *Sur la France*, Gallimard 1968. — *Santiago Carillo*, *Un futuro para Espana*, Paris 1966. — *Denis de Rougemont*, *Lettre ouverte aux Européens*, Albin Michel, 1970. — *André Malraux*, *Antimémoires*.) A naj zadostuje v dokaz, da v Evropi smo plejada, ki se z vprašanjem o pomenu nacionalnega vprašanja ukvarjamo *realistično* že desetletja. Kdor si pa na pisalno mizo prinaša velikonočne butarice in živi s prividi čitalnic, da bi nas smešil, je padel na tako nizko raven, da v svoji *znanstveni* raziskavi pozna samo dimenzijo plitvine.

VIII.

O nekem eksperimentu.

Kot zaključni primer te vodoravne dimenzije preberimo še naslednjo tirado: »Imeti posluš za usodo malega naroda pomeni — zame — imeti danes posluš ravno za resnico, o kateri ves čas govorim: za usodo naše neizvirnosti, ki je žal ni mogel premakniti niti kardeljevsko-kocbekovski enobejevski eksperiment.« (»Knjiga '71«, 5, str. 223).

»Znanstvenik«, ki postavlja na isto raven partijo in Kocbeka, daje sicer čast Kocbeku, — saj velja en sam pesnik in mislec za protitež ali za protitezo celi partiji, — vendar pa tak »znanstvenik« ne jemlje v poštev *eksistencialne* resnice.

Čisto preprosto: ko bi Kocbek imel toliko besede kakor Kardelj ali Kidrič, bi »eksperiment« o simbiozi marksizma in krščanstva nedvomno uspel. Ni uspel, ker partija ni hotela, da uspe.

Je tako ali ne?

JE. In če je tako, naj *realističen* filozof ali kar je že krivi partijo, da je bila *neizvirna*, ne slovenskega naroda, ne nas Slovencev kot celote. Slovenski narod ni ne njegov protestantizem ne njegov katolicizem ne njegova komunistična partija pa tudi njegov strukturalizem ne. Vse bo lahko prešlo, konkreten narod pa bo ostal, ker je narod njiva, ki jo zdaj orjeta, zdaj drugi, večkrat pa vsi skupaj in nerazsodno počez in podolg. Zato naj se avantgardni ljudje kar sprostitjo in razbremenijo, narodno telo bo preneslo tudi njihove klavrne izbruhe, »ekscese in besnila«, samo naj si v zagovor svojih krčev ne dajejo avreole znanstvenikov. Naj bodo skromni in ko se razgaljajo, naj priznajo, da plešejo kot muhe, katerim so neusmiljeni režiserji odščipnili glave.

O *eksperimentih* pa, če ne mara drezati v sršenje gnezda, če mu je za nabiranje naklonjenega vetra v svoja jadra, naj Taras Kermauner rajši ne piše nič, kakor da blufira ad usum delfini. Kocbek je navsezadnje tako spoštovanja vredna osebnost, da prav nič ne spada zraven k takim nezdravim

publicističnim podvigom. Tudi zato ne, ker je vse to pisanje samo prah, ki ga pisec meče v oči nepripravljenemu bralcu, da ga bo uročil s svojim umetnim ognjem, povedal pa nič.

Samo poslušajmo. Za »izvirnost« kardeljevsko-kocbekovskega enobejevskega eksperimenta so danes vneti ljudje, ki ne znajo biti drugo kot »sklerotični idealistični Humanisti«. Medtem ko: »Imeti posluš za usodo malega naroda... pomeni imeti posluš za muke in napore in sladostrastja in ekscese in besnila in korozijo tega našega — mojega — slovenskega naroda, ki se ne trga in ne drgeta v krčih zato, ker ne bi bil skluden s predpostavljeno mu mitično idejo ... temveč zato, ker je takšno trganje usoda vsega človeškega, ki žal ni namenjeno k Omegi ali Bogu ali Komunizmu ali Kulturi ali kaki drugi pocukrani Viziji, temveč se z neskončnim odporom in močjo upira vseprevladujoči smrti, tistemu prahu in pepelu, ki se z nami vsak hip poraja, tisti radikalni negaciji, ki...«

In tako dalje in tako dalje.

Vanitas vanitatum et omnia vanitas. Po Kempčanu.

Pulvis es et in pulverem reverteris. Pepelnična sreda. Pa obred za ranjke.

Vprašanje je zdaj, kaj hoče s tem.

S tako filozofijo o vsem, ki gre v nič, se res lahko dostojno pripravíš na smrt, postaneš skromen, mogoče celo dober, čeprav Russell pravi, da smo hudobni, ker se zavedamo, da moramo umreti. Vendar lirično blodi, kdor trdi, da s tako zavestjo o minevanju in o koncu... ima posluš za usodo majhnega naroda. (Kaj pa pomeni imeti posluš za usodo velikega naroda? Verjeti, da spreminjanja in smrti ni?)

Mogoče pa se ta teza o vsepreplavljajoči smrti ujema s Kardeljevo tezo o izginotju narodov. Če gre za to, potem je dosti bolj razumljivo, zakaj Kermauner govori ravno o kardeljevsko-kocbekovskem »eksperimentu«, saj danes uradna politika tega »eksperimenta« ne priznava, oziroma ga najrajši zamolči, s Kocbekom pa ravna, kakor da je zbežal iz države in ustanovil protidržavno tolpo. In tako bi bilo tudi razumljivo, zakaj Kermauner smeši Vojana Rusa in consortes. Zato, ker jih smešijo tisti, katerih Kermauner ne bo nikdar smešil.

ker se »filozofsko« loti samo tistega, ki je tako ali drugače oblasti trn v peti. Tako je njegov hrbet zmeraj krit, obenem pa lahko z vsem zagonom na tekočem traku oddaja svoje fantazmagorije.

Če je v resnici za *realitete*, za utripanje sredi *korozije tega našega naroda*, zakaj se (na primer) ni zavzel za javno obnovev dachauskega procesa in za vrnitev časti nedolžnih obsojencev? Zakaj očita radikalnim študentom, da so prepustili partiji iniciativo, sam pa zažiga kadilo pred partijo? Kaj če bi se rajši lotil *korozije* in ne mešetaril in žongliral? Vsa povojna leta namreč nekdanji obsojenci in sorodniki tistih, ki niso več živi, pišejo rekurze na vse forume, republiške in zvezne, da bi dosegli javni preklic krivičnih obsodb na smrt in na dolga leta ječe, zdaj pa ti pride filozofski služabnik laičnega konzistorija in ugotavlja, da je lepo, da je partija dala iniciativo za preklic obtožbe in s tem »napravila izreden korak od nekdanjega sakralnega dogmatizma...« (»Problemi« št. 95-96.)

Ne bi rekel, da je to način, s katerim naj se človek loti *korozij*. Že nekaj let je, kar krožijo po Slovenskem spomini in dokumentacije tovariša Bohinca, enega izmed po krivem obtoženih dachaucev. Zakaj Taras Kermauner ne objavi v »Problemih« teh listin, če mu je za *realiteto* in okušanje *korozije*? (A integralno naj jih objavi, ne kakor Dimitrij Rupel v svojih Belih sobah, ko niti ne pove, kateri njegovi odstavki so plagiat iz Bohinčevega spisa.)

Če je T. Kermalner cel v *negaciji*, ki ga je zaslužnija, naj se vendar zares spoprime z njo, ko pa se drugi sanjači in bedački po njegovi sodbi ukvarjamo z mitom, z iracionalnim in s transcendentnim.

Ne, ne, menim, da bi bil že skrajni čas, da bi Taras Kermauner potegnil zaveso pred to svojo farso, kot pravi, ki se lahko spremeni v tragedijo, če se kakemu pubertetniku (kakor se je dogajalo v bližnji preteklosti) ob takem moralno-filozofsko-političnem nihilizmu zavrti v glavi in se kot član majhnega naroda prezgodaj odloči »za prah in pepel«.

Vse bi bilo dosti bolj preprosto, ko bi te žalostne predstave ne režiral v imenu znanosti in racionalizma. Naj nam

reče, da igra klovna, tragičnega klovna, pa ga bomo spoštovali in cenili kot klovna. A mogoče bi se vendar odločil in rajši šel eksperimentirat kam drugam, v kako veliko narodno skupnost, ki ni ne mizerna ne perverzna. Narodna kulturna skupnost doma bi si že kako pomagala tudi brez njegovega doprinosa, zelo verjetno je, da bi si marsikdo celo dosti prej razčistil pojme tako glede avantgarde kakor tudi glede drugih evropskih tokov, on pa bi lepo zaživel v eksteritorialnosti, v nji prosto zadihal in mogoče srečal tudi boginjo izvirnosti, da bi ga poljubila na čelo.

OPOZORILO!

Bralce prosimo, da vzamejo na znanje spremembo naslova uredništva!

TONČKA KOLERIČ

TRŽAŠKA BIBLIOGRAFIJA

Bibliografije slovenskega tiska, ki so izšle in ki še izhajajo na našem ozemlju, niso samo navadni sezname nujno potrebni bibliotekarju pri njegovem delu marveč so tudi prikaz kontinuitete slovenskega človeka na tem ozemlju, njegove kulturne in politične zgodovine.

Prvo teh bibliografij, ki je izšla kot samostojna enota, je pripravil Pavel Plesničar in ji dal naslov »*Narod naš dokaze hrani... Bibliografski pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca leta 1918.*« Izšla je leta 1940 v Ljubljani. Ta seznam slovenskega tiska do konca gospodstva Avstrije na naših tleh ni popoln, prikazuje pa njegov začetek in razvoj. Beležiti 782 enot, med temi je kot prvi tisk naveden »*Vocabolario Italiano - Schiauo*«, ki ga je zbral Fra Gregorio Alasia da Sommaripa in je izšel leta 1607 v Vidmu.

Mnogo pred tiskano besedo pa se je pojavila na naših tleh slovenska beseda v rokopisu, to je Čarnejski rokopis (Ljubljanski Zvon leta 1892 str. 369.). To je kodeks pisan na pergamentu, ki sestoji iz več listov pisanih v italijanščini in latinščini, od leta 1497 do 1588 v slovenščini.

Po prvi svetovni vojni, ko je Italija zasedla naše kraje, je slovenski tisk še dalje izhajal. Tiskali so knjige razne vsebine, izhajali so časopisi in časniki. Nastopil je fašizem in začel izvajati genocid nad našim narodom. Pri tem poslu jim je bila slovenska tiskana beseda največja ovira, tako, da so do leta 1930 prepovedali celo zadnji slovenski časopis. Še naprej je tu pa tam izšla naša knjiga, koledar ali brošura, izdana mnogokrat zato, da se ne pozabi na materino besedo in da se

jo posreduje otrokom, ki so bili prikrajšani za slovensko šolo, za slovenski jezik, prepovedan v javnosti in celo v cerkvi in doma.

Da ne gre v pozabo, kar je izhajalo v teh težkih časih, so naši kulturniki, tako pisatelj France Bevk, prof. dr. Anton Kacin idr. sproti sestavljali sezname slovenskega tiska, ki je izhajal takrat na naših tleh. Ti sezname so bili tiskani v zbornikih »Luč« in drugod ali pa so bili samo natipkani. V tem obdobju je izšel ilegalno tudi marsikateri listič, ki ga je v uporabi proti nasilju pripravila in izdala naša mladina. Nujno je bilo torej zbrati vse to gradivo, ga izpopolniti in urediti.

Zato je nastala leta 1966 naša »*Bibliografija slovenskega tiska v Italiji med dvema vojnama*«. Tudi ta seznam, razmnožen na ciklostil, ker ni bilo gmotnih sredstev za tisk, ni popoln, četudi sva gradivo skupno z Marjanom Pertotom res skrbno zbirala. Marsikomu se bo zdela vsebina revna, je pa to prikaz upora naroda, ki je bil zapisan smrti in ki ni hotel umreti, dokument upora ponižanih in razžaljenih. Prikazuje pa tudi brezmejno požrtvovalnost naših pisateljev in pesnikov, naših kulturnikov, ki so stali svojemu narodu ob strani, delili z njim ječe, preganjanja in trpljenje. To je drugo obdobje, najtežje v zgodovini našega slovenskega človeka, ki biva na tem ozemlju in ta bibliografija je tudi prikaz tega. Zabeleženih je 1035 enot.

Začela se je druga svetovna vojna in s tem je postal boj proti fašizmu, ki ga je vodil naš človek v teh krajih vsa leta, splošen upor. Slovenska tiskana beseda je postala del tega boja. Po skritih krajih naše dežele so nastajale ilegalne tiskarne, ki so tiskale brošure in periodični tisk, lepake, letake. Tiskali so celo berila, pesmarice in druge učne knjige za slovenske šole, ki so jih po tolikih letih molka ilegalno odpirali po naših krajih.

Bibliografijo brošur in knjig, ki so za časa boja ilegalno izhajale na naših tleh, je obširno obdelal Marijan Breclj, bi-

bliotekar Goriške knjižnice iz Nove Gorice, v »*Bibliografiji partizanskega tiska na Primorskem. Brušure in knjige*. Izdala in založila jo je Goriška knjižnica v Novi Gorici.

Periodiko pa je obdelala Miša Šalamunova v svoji bibliografiji »*Slovensko primorsko časopisje*«. (Periodika 1849 - 1940. *Partizanska periodika*. Periodika 1945 - 1959). Izšla je v knjigi, ki jo je izdala Študijska knjižnica v Kopru leta 1961 ob svoji 10. obletnici.

Konec druge svetovne vojne je zopet mejnik v zgodovini Primorske. Jugoslovanska ljudska armada, ki je osvobodila naše kraje, se je morala umakniti iz dela tega ozemlja, ki ga je nato prevzela v svojo upravo Anglo-ameriška vojaška uprava. Slovenski tisk v Trstu in Gorici je nanovo vzbrstel in zacvetel. Tiskali so knjige, brošure in drugo. Začel je nanovo izhajati slovenski periodični tisk.

V *Narodni in študijski knjižnici v Trstu* so, čim se je ustanovila, začeli zbirati in sproti beležiti vse, kar je v Trstu izšlo, ne samo v slovenskem jeziku, marveč tudi v italijanščini. Tako je leta 1948 izšla 1. številka »*Tržaške bibliografije. Bibliografsko informativne revije. - Bibliografia Triestina*«, ki je zajela dobo od maja 1945 do septembra 1947. leta. Leta 1951 je izšla 2. številka za dobo od 1. oktobra 1947 do 31. decembra 1949. Izšla sta slovensko-italijanski del; za italijanske čitatelje italijansko-slovenski del. Izšli sta samo 2 številki, nato je revija zamrla.

Slovenske šole, ki so nastale za časa ilegale, so pod anglo-ameriško vojaško upravo javno odprli. Prve šolske knjige za slovensko šolo je izdal PNOO leta 1945. Anglo-ameriška vojaška uprava jih ni priznala, vendar ni izdala do leta 1946 drugih učnih knjig. Ker je šolska knjiga, gradivo, ki gre najprvo v šolo, sva z Marjanom Pertotom začela intenzivneje zbirati za arhiv naše knjižnice vse slovenske učne knjige, ki so izšle na ozemlju pod Zavezniško vojaško upravo in ki še izhajajo pod Italijo. Tako sva dobila pregled, ki se je nama zdel

zelo zanimiv prikaz prav nič roznatega stanja naše slovenske šole v Julijski Benečiji po drugi svetovni vojni. Začela sva sestavljati bibliografijo tega tiska. Izšla je ob priliki 20 obletnice ustanovitve Narodne in študijske knjižnice v Trstu leta 1967 z naslovom »*Bibliografija slovenskih šolskih knjig in skript za slovenske šole v Italiji 1945 - 1966*«. Razmnožena je na ciklostil kot prejšnja in zajema 272 enot. Večji del teh knjig so naši požrtvovalni šolniki sami natipkali ali jih razmnožili na ciklostil, mnogokrat tudi na lastne stroške.

Narodna in študijska knjižnica v Trstu si je že ob ustanovitvi zadala nalogo, da zbira in hrani vse, kar se slovenskega tiska na tem ozemlju. To nalogo je vršila, v mejah možnosti, skozi vsa leta. Z Marjanom Pertotom pa sva prišla na misel, da bi bilo potrebno razširiti zbiranje preko naše dežele na vso Italijo, četudi izide drugod malo našega tiska.

Tako je nanoslo, da sva podatke tega gradiva zbrala v bibliografijo, ki naj bi bila prikaz kulturnega in političnega delovanja slovenske manjšine v Italiji. Leta 1969 je nato izšla »*Bibliografija slovenskega tiska v Italiji 1945 - 1954*«. To je je za prvo desetletje. Leta 1970 druga za desetletje 1955 - 1964. Ti dve bibliografiji zajemata ves slovenski tisk, ki je kjerkoli izšel v Italiji, kolikor sva ga mogla ugotoviti. Večji del tega gradiva je last NŠKT. V prvi je zabeleženih 685 enot, v drugi 529.

Kdor bo pregledoval bibliografijo za prvo desetletje, bo opazil najprej veliko navdušenje in razgibanost, ki je prevzela naš živelj na vseh področjih političnega in kulturnega življenja. Razgibanost in zopet boj, tokrat političen. Pozneje, v drugem desetletju, bi izgledalo, da naša vitalnost upada, kar pa ne odgovarja popolnoma resnici. Iz naše narodne skupnosti se je oblikovala nova generacija pisateljev in pesnikov na visoki ravni in mnoga njihova najboljša dela se tiskajo v Sloveniji, zato je naša bibliografija revnejša in ni več točen prikaz kulturne ravni slovenskega človeka na naših tleh.

UBALD VRABEC

**POZDRAVNI GOVOR
PRISPEVEK K OBČNEMU ZBORU
PROSVETNE ZVEZE dne 13.6.1971**

Objavljamo v celoti poseg Ubalda Vrabca na zadnjem občnem zboru Prosvetne Zveze; poseg, ki ga je urednik »Primorskega Dnevnika« Stojan Spetič označil za disfatiističnega in pripomnil, da so disfatiiste v vojni streljali.

Poročilo predsedstva priporoča v uvodu, naj bi diskusija ne slonela izključno na tem, kar je bilo in kar ni bilo v poročilu povedano, temveč naj bi teža posegov slonela na problemih in na iskanju najboljše rešitve. Ravnal se bom po tem priporočilu in bom navezal kar na zaključek, ki izraža željo, »naj bi konstruktivno vzdušje občnega zbora okrepilo naše bodoče prosvetno in narodnoobrambno delo.«

Na vseh občnih zborih Prosvetne zveze je bilo vedno poudarjeno, da so naloge Prosvetne zveze in v njej vključenih društev ne samo ljudsko prosvetne (delovanje dramskih skupin, pevskih zborov, knjižnic itd.), temveč tudi narodnoobrambne in da si morajo prizadevati za vpis slovenskih otrok v slovenske šole, za uveljavljanje slovenskega jezika v javnosti, za pridobivanje abonentov za gledališče in podobno. Skratka storiti vse, kar zavira ali vsaj omejuje proces odtujevanja in asimilacije. Če pa hočemo iskati »najustreznejša sredstva« v borbi za naš nadaljnji obstoj in razvoj, je potrebno, da čim bolj vestno ugotovimo dejansko stanje in temu prilagodimo naše ravnanje.

Stanje pa nikakor ni rožnato. In ne samo zaradi vseh pravic, ki nam jih oblasti samo obljublajo in nikoli ne uresničijo. Stanje je zaskrbljujoče posebno zaradi tega, ker je občutno opešal čut narodne pripadnosti, zaradi tega,

ker se velik odstotek naših ljudi noče posluževati niti tistih pravic, ki mu jih zakon in praksa priznavata. Pravijo, da je najbolj težko ali celo nemogoče zdraviti bolnika, ki nima več niti želje, da bi ozdravel. Upam in želim, da naša manjšina vendarle ni v taki brezupni fazi. Smo pa priča marsikateremu pojavu, zaradi katerega človeku omahnejo roke.

Danes zborujemo tu na Opčinah. Če se boste potem nekoliko sprehodili po sosednjih ulicah, boste tuintam opazili nad trgovinami tudi kak slovenski napis. Če boste prav natančno iskali, jih boste našli morda 15. Vedite pa, da so tudi tam, kjer slovenskega napisa ni, slovenski lastniki in tudi zavedni Slovenci. In če slovenskega napisa ni, ga ni morda zato, ker ga je kdo prepovedal, temveč zato, ker ga lastniki NE MARAJO. — Pred časom si je tu neki Akcijski odbor prizadeval za slovenske napise ter ponovno obiskoval, apeliral, priporočal, ponujal tehnično pomoč — a zaman. Le devet (če me spomin ne vara) openskih podjetnikov je pozitivno reagiralo na prigovarjanje tega odbora. Nekaj slovenskih napisov je bilo že prej). Vsi ostali so se z najrazličnejšimi izgovori otresli pooblaščenec omenjenega odbora. Otresla se ga je tudi uprava Finžgarjevega doma *). Od takrat je minilo že več kot eno leto...

Pa tudi v sosednjih vaseh ni nič boljše, morda celo slabše. Tik ob meji stoji slovenska občina Repentabor s slovenskim županom. Tam ne boste našli niti ene *gostilne*, temveč samo *ristorante*.

Včasih se hudo jezimo in zamerimo italijanski tržaški občinski upravi, ker nam ne poimenuje ulic po slovensko in po slovenskih zaslužnih možeh... Le čemu neki? Saj je tudi italijanska uprava lahko opazila, da Slovenci niso bogvekakovo vneti za slovenske napise. Ali naj italijanska uprava prej poimenuje ulico s Finžgarjevim imenom, kakor pa to stori uprava Finžgarjeve dvorane na svoji hiši?

*) Teden zatem je Finžgarjev dom dobil moj rokopis!

Seveda, napisi niso vse. Vendar tudi ta, skoro obrobna zadeva razodeva mentaliteto.

Važna je tudi uporaba materinega jezika. Ne vem — ker vse, tudi tisk že dalj časa molči o tem — kakšen je trenutni položaj v nekaterih nominalno slovenskih nogometnih društvih. Svojčas se je pisalo, da uvajajo v slovenske klube nepotrebno dvojezičnost. Seveda v slovenskih vaseh. Vem pa, da tako postopno uvajanje dvojezičnosti v slovensko družbo napreduje tudi v drugih slovenskih organizacijah. Seveda po prizadevanju Slovencev... Na primer pri Glasbeni matici, v novi glasbeni šoli v Bazovici, pri reviji »Most«. V zadnjem trenutku smo, tudi po mojem prizadevanju, preprečili prav tako šolo v Finžgarjevem domu na Opčinah. Celo tej Prosvetni zvezi sami se je zdelo, da najbolje dokaže svojo protifašistično usmerjenost z dvojezičnim lepakom, česar ni storila nobena ne italijanska ne slovenska antifašistična kulturna ustanova.

Najbolj zaskrbljujoče pa je stalno upadanje prebivalstva v naših železnih rezervah, t.j. v naših vaseh. Beg z dežele in opuščanje poljedelstva je sicer splošen evropski pojav, pri nas pa to pomeni slabljenje številčne moči slovenskega prebivalstva. Po naključju sem si lahko preskrbel nekaj nepopolnih števil.

Obmejna vas Gropada je leta 1951 imela še 400 slovenskih prebivalcev, leta 1971 pa samo 271, t. j. približno tretjino manj.

Padriče so imele leta 1951 338 prebivalcev, leta 1971 sicer 360 prebivalcev, a le 250 Slovencev in 110 Italijanov.

Bazovica je l. 1951 imela 870 prebivalcev, leta 1971 pa samo 750, o od teh 71 Italijanov.

Trebče so imele l. 1951 779, leta 1961 pa 689 (za leto 1971 pa nimam podatkov).

O etnični sliki še sledeče: Na obmejnem Pesku je 10 slovenskih družin s 44 prebivalci, 4 it. družine in en mešan zakon s 16 prebivalci.

V Dragi je 16 slovenskih, tri italijanske in en mešan zakon. Slovencev je 55, Italijanov 8.

Podatkov imam še nekaj, a vas ne bom dolgočasil s številkami. Pripominjam, da so navedene vasi ali zaselki še najbolj čisto slovenski kraji in da je situacija drugod še neprimerno slabša. Lahko rečemo, da vse vasi polagoma izgublajo svoj slovenski značaj in večkrat tudi zaradi nacionalne mlačnosti Slovencev samih.

Če je na podeželju slika zaskrbljujoča, je pa v mestu skoro brezupna. Sam Primorski dnevnik je 22. novembra lani objavil poročilo z naslovom: *»Slovenstvo v Trstu odmira, a ni brezupno«*. Bilo je to posvetovanje še preostalih mestnih prosvetnih društev in tam je bilo rečeno, *»Da se Slovenci predajamo slepilom in nočemo pogledati v globino«*, in da *»italijanske napredne stranke, ki vključujejo tudi Slovence, niso izpolnile svoje dolžnosti, da bi svojim članom osvetlile vlogo internacionalizma«*.

Odmiranje slovenstva v mestu pa dokazuje tudi prenehanje obstoja prosvetnega društva Rade Pregarc v Rujanu, društva v Rocolu, pri Sv. M. Magdaleni in morda še kje. Nanje smo že čisto pozabili.

Bolj zanesljivo se pa spominjam preminulih pevskih zborov *»Emil Adamič«* (pevovodja Drago Curk), pevski zbor Haas (pev. K. Boštjančič), pri Sv. M. Magdaleni (Slava - Franc Fabris), Škedenj (M. Pertot), Sv. Jakob (Švara), Barkovlje, Škamperle, Lonjer, in, če hočete, še Konkodel ter v mestu še *»Tržaški zvon«*. Vsega skupaj je prenehalo z delom deset pevskih zborov v mestu in predmestju. Ostal je le eden. Od Barkovelj do Ščedne in Rocola in do Sv. Ivana. Mi se pa veselimo, ker imamo še zборе na Krašu... In se predajamo slepilom in nočemo vedeti, da marsikateri pevec v naših zborih z navdušenjem poje *»Zemlja slovenska, zemljica sveta«* — ima pa svoje otroke vpisane v italijanski šoli.

Prej sem rekel, da je v Trstu in v vsej spodnji okolici le en zbor. Pa to ni docela res. Obstajajo še cerkveni zbori. In sicer v Barkovljah, v Rojanu, Ščedni, pri Sv. Ivanu, pri Sv. Jakobu, pri Novem sv. Antonu, pri sv. Vincenciju, na Katinari in morda še kje. Ti zbori so se v zadnjih letih posvetili tudi ljudski prosvetni pesmi in ohranjajo v mestu slovensko družbo in okolje. Trpka je ugotovitev, da smo prav na področju zborovskega petja, te slovenske narodne karakteristike tako imenovani naprednjaki v mestu popolnoma izpregli in prepustili prvo, najvažnejšo obrambno črto — mesto samo — cerkvenim pevskim zborom. Ti bi zaslužili, da bi jim mi s tega občnega zbora poslali posebno priznanje.

V Gorici ni prav nič drugače. Tam obstajata celo dva posvetna katoliško usmerjena zbora. Le v Štandrežu ima Prosvetna zveza en moški zbor. Zaključek je ta, da je delo Prosvetne zveze v pogledu pevskih zborov omejeno le na podeželje in da se v mestih krepko drže le katoliško usmerjeni pevci.

Spričo dejstva, da naša manjšina stalno izgublja na terenu se mi zdijo skrajno depasirani očitki, ki prihajajo z nekaterih strani o nekem slovenskem šovinizmu in nacionalizmu. Sicer vidimo tudi drugod po Evropi, da veliki narodi zelo radi očitajo šovinizem in nacionalizem tistim manjšinam, ki se upirajo asimilaciji.

Zato bi tu stavil prvi moj predlog, naj bi občni zbor zavzel jasno stališče proti očitkom nacionalizma, očitkom, ki običajno izhajajo prav iz tistih krogov, ki bi nas radi požrli in ki zato so res nacionalistični in šovinistični.

O ravnanju oblasti in vlade levega centra v Rimu naj bi občni zbor izglasoval posebno resolucijo, v kateri bi ugotovil pomanjkanje resne volje s strani oblasti za reševanje naših problemov.

Prav tako naj bi občni zbor ugotovil, v kolikšni meri

je in v kolikšni meri ni matična država podpirala prizadevanja naše manjšine.

Bodočemu odboru pa naj bi občni zbor naložil, da:

1. Mobilizira čim večje število članov prosvetnih društev v mestu za postopno sestavo seznama Slovencev, ki stanujejo v mestu. Da bi tako prišli do pregleda naših ljudi in jim dali, posebno tistim, ki so preveč izolirani, občutek slovenske prisotnosti in se jih občasno spomnili s tiskovinami, časopisi, propagando. Vem, da je to veliko delo in da popolnega seznama nikoli ne bomo imeli, vendar se mi zdi, da je tudi še tako pomanjkljiv seznam boljši kakor nič.

2. Za utrjevanje narodne zavesti naj bi bodoči odbor po vseh društvih in posebno v mestu organiziral predavanja strokovnjakov o narodnem vprašanju, o njegovih etičnih vrednotah in še posebej o vzgojni važnosti materinega jezika za skladen duševni razvoj otroka.

3. Naj bi si odbor prizadeval, da bi dramske skupine in tudi naše gledališče posvečalo več pozornosti našim otrokom. To je potrebno tudi zato, ker je šolska vzgoja v tem pogledu (kakor je že rečeno tudi v poročilu predsedstva) marsikje pomanjkljiva. Večkrat smo se vsi prepričali, da je imela otroška predstava vedno že vnaprej zagotovljeno nabito polno dvorano otrok in njihovih staršev, ki morda predstav za odrasle sploh ne obiskujejo. Take plebiscitarne obiske pa mi ignoriramo. Navsezadnje za našo manjšino ni prav nič važno, kakšno mnenje imajo o slovenskem gledališču italijanski dramaturgi. Za nas je važno, kakšen odnos imajo do gledališča naši ljudje in v kakšnem številu in s kakšnim navdušenjem obiskujejo predstave. V tej zvezi bi še omenil potrebo po skromni lutkovni ekipi, ki bi mogla postaviti svoj oderček v vsaki večji sobi.

4. Odbor Prosvetne zveze naj svojo glavno pažnjo posveti mestoma Trstu in Gorici.

Dva prispevka s srečanja pisateljev PEN-kluba v Portorožu

IVO FRANGES

(predsednik *Društva pisateljev Jugoslavije* in predsednik *Društva hrvaških pisateljev*)

POZDRAVNI GOVOR

Ste v deželi, ki je mnogonacionalna, in dovolite, da rečem, v deželi z mnogo literaturami; gotovo, udeleženci tega zborovanja dobro vedo, da število in kvaliteta nista neogibno medsebojno odvisna. To, da živi v Jugoslaviji več narodov, ki ustvarjajo več literatur, še ne pomeni, da se število mojstrskih del pomnožuje. Vendar pa to ob istem času pomeni dvoje: prvič je to edini način, da se vsak narod čuti popolnoma svobodnega (in na to smo mi v Jugoslaviji ljubo-sumni), in drugič to vendarle odpira neke umetniške sile, ki bi sicer bile zatrte, brez možnosti individualizacije in v mraku uniformiranosti, po čemer nekateri globoko hrepenijo. Svoboda posameznika in vsakega naroda, to je eden od naukov, ki jih mi, pripadniki tako imenovanih malih narodov, lahko dajemo pripadnikom tako imenovanih velikih literatur. Naj bo vaše bivanje tu, v Sloveniji in na Hrvaškem, kjer so tako vidna znamenja prepletanja romanske in slovanske literature, koristno tudi v tem pogledu.

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

Kadarkoli je torej mogla, se je poezija, od svojih prvih začetkov, ukvarjala z vprašanji ljudske eksistence, bodisi posamezne, nacionalne ali univerzalne. Ste na tleh narodov, katerim je književnost zelo pogosto bila ne samo področje nacionalnega boja, marveč tudi edino poroštvo narodnega obstoja. Književnost pri nas ni bila samo umetniško dejanje

— a vedno je to hotela biti in je večkrat tudi bila — marveč tudi edini prostor, na katerem je vsak od naših narodov našel sebe in projiciral svoj ideal Ikarove dežele. Od tod tolikšna ljubezen in tolikšno spoštovanje našega človeka do lastne literature, od tod tolikšno zaupanje našega človeka v poslanstvo književnega ustvarjanja, od tod končno tudi prepričanje, da ta nauk, to sporočilo tudi obstaja. Ne samo v nacionalnem, marveč tudi v univerzalnem smislu.

Čas, v katerem živimo, je bolj dramatičen od drugih. Poezija se mora vrniti k svojemu izhodišču, spregovoriti o možnosti obstajanja, zdaj, ko smo se končno dotaknili zvezd. Dramatičen boj malih narodov za njegove pravice in svoj glas je lahko, se nam zdi, koristen tudi danes, ker smo slednjič vsi postali majhni pred neizmernimi prostori in silnimi problemi, ki se odpirajo pred nami. Izkušnje malih narodov in njihova skromnost lahko danes koristijo tudi tako imenovanim velikim, ker kakor pravi hrvatski pesnik

človek, pazi,
da ne boš hodil majhen
pod zvezdami!

Naj bodo pisatelji tisti, ki se bodo borili za človekovo veličino pod nemilostnimi zvezdami.

(Nekoliko skrajšan tekst je prevedel J. Š.)

BORIS PAHOR

PRISPEVEK K DISKUSIJI
PO PREDAVANJU FILOZOFA
ERNESTA FISCHERJA

Predavatelj Ernest Fischer je na koncu pribil, naj bi književnost sodelovala pri osvobajanju človeka. Rad bi gospodu

predavatelju postavil vprašanje, katerega se je dotaknil tudi Ivo Frangeš v svojem pozdravnem govoru. Gre za to, ali naj književnost v današnjem času pomaga pri osvobajanju človeka s tem, da spet razišče vrednost etnične bitnosti? Ali bi bila tradicija v tem primeru tudi samo nekak klišé?

To vprašanje postavljam kot slovenski pisatelj, ki živim v Trstu, kjer prevladuje italijanska kultura. Na dlani je, da moram biti prepričan v človeško veljavo slovenske resnice, če naj ostanem slovenski pisatelj. Isto danes velja za provančalske, katalonske, baskovske, bretonske in druge pisatelje.

Vendar se problem ne nanaša samo na pisatelje majhnih narodov ali na pisatelje narodov, ki niso še dosegli svoje narodne identitete. Gre za to, da bi ugotovili, ali v naši družbi, ki postaja, kakor pravijo, zmeraj bolj planetarna, zvestoba etničnim vrednostim lahko prispeva k dezalienaciji človeka in tako s tem da ga dezalienira, prispeva k njegovemu osvobajanju. Zdi se mi namreč, da bi bil v amorfní družbi, ki naj bi bila stehnizirana in planetarna, človek manj svoboden, ko bi izgubil sleherno povezavo s svojimi koreniki, s svojim življenjsko pomembnim duhovnim ozračjem.

Ernest Fischer je v pogovoru z Borisom Pahorjem poudaril, da je odločno za to, da vse narodne skupnosti postanejo subjekti. Glede vprašanja o pomenu narodnih prvin pa je rekel, da bi bil tak prispevek pomemben, vendar je ta po njegovem mnenju samo eden izmed zornih kotov, s katerih lahko gledamo na problematiko današnjega sveta. Seveda pa se ob ti priložnosti Fischer, predvsem zaradi številnih oseb, ki so ga oblegale, ni utegnil dlje pomuditi ob bistvu zastavljenega vprašanja.

Pisatelj Boris Pahor ga bo pismeno še zainteresiral za problem in ga poprosil za odgovor, ki naj bi ga objavila naša revija.

Prejeli smo in objavljamo:

ODPRTO PISMO

MILČETU ŠKRAPU

Dragi Milče, količkaj kulturni Slovenec je v Tvoji knjigi »Uporna mladina« pozdravil tehten zgodovinski dokument, in to še posebej, ker je to eno od preredkih kulturnih dejanj, ki izstopajo v prakticistični siromaščini zamejskega tiska. Kakšen morebiten tehnični nedostatek ne jemlje ničesar kulturni in narodni častnosti Tvojega dela, ki svoj izid dolguje Tvojemu neplačanemu osebnemu trudu in nesebičnim prispevkom Tvojih nekdanjih tovarišev pri Mladinskih društvih. Posebno človeško dragocenost daje knjigi dejstvo, da si jo napisal med težko dolgotrajno boleznijo.

Zdaj pa je vstala feljtonistka z lupino mature na čelu, ki je imela za potrebno, da kvalificira svojo umsko doraslost s tem, da se omalovažujoče obregne ob Tvojo knjigo v Pri-morskem dnevniku. Nejasna ihta jo je potem dovedla do tega, da je ta svoj podvig ponovila v knjižni oceni v prvi številki revije »Dan«. Tam si celo dovoli na račun pokojnega Romana Pahorja, idealnega slovenskega človeka, opazko, katere zlobnost je enaka feljtonistkini ignoranci, kar se tiče takratnih razmer.

Takšni izpadi ne dokazujejo samo labilnega etičnega posluha feljtonistke, ampak tudi vprašljivo kulturno prisebnost uredništev, ki takšne nezrele nastope omogočajo.

Ob Tebe se je obregnila klikarska majhnost, nevredna kulturne polemike. Navsezadnje tudi vemo, od kod tista ozkosrčnost, ker je Tvoja knjiga izšla kot izdaja »Zaliva«. Ko bi bila namreč izšla pod kakšnim drugim krovom, bi bila naletela na vsaj toliko razumevanja, na kolikor je naletelo takš-

no marksistično znanstveno delo, kot so bile »Sanjske bukve« v izdaji Založništva tržaškega tiska.

Čudimo se uredništvu revije »Dan«, da oznamuje svoje rojstvo s takšno nekritičnostjo. Žal, dragi Milče, kakor vidiš nam ob takšnem »Dnevu« res ne bo svetleje, kakor nam je.

Ema Kerševan, Milan Lipovec, Danijela Nedoh, Fani, vdova Niketič, prof. Boris Pahor, Evelina Pahor, Stanko Pertot, Radoslava Premrl, prof. Alojzij Rebula, Miro Stopar, Ubald Vrabec, Nada Žetko

NAJ SE POPRAVI KRIVICA,

STORJENA

PROF. MILKU RENERJU

»Krivica, ki je prizadela profesorja Renerja pri zadnjih habilitacijskih izpitih za slovenske šolnike je tako očitna, da je ne moremo prezreti. Prepričani smo, da so njegove pedagoške in didaktične zmožnosti v skladu z normami, ki izhajajo iz ministrskih okrožnic. Nimamo namena omalovaževati ocenjevalnih sposobnosti komisije, toda človek, katerega je ocenila kot nesposobnega, nam je preko petnajst let z veliko prizadevnostjo nudil vsestranski pogled v poznavanje klasičnih jezikov, širil kulturno obzorje poleg strogo šolskih obveznosti in nas seznanjal s širšo življenjsko problematiko.

Zdi se nam nerazumljivo, da lahko postane čez noč navaden »cvek« človek, ki je vsa ta leta za svoje delo prejel mal odlično oceno.

Vprašujemo se, če bo tako postopanje postalo praksa v našem slovenskem šolstvu. O njenem uspehu lahko samo dvomimo.

Bivši in sedanji dijaki ter kolegi klasičnega liceja s slovenskim učnim jezikom v Gorici«.

Sledijo podpisi:

Brajnik Mirka, Zdenko Hvala, Silva Hvala, Lučana Budal, Nadja Nanut, Korsič Verena, Korsič Marilka, Tomasi Pavel, Gravner Savina, Bauzon Aleksandra, Strosar Antonija, Lucchesi Ana, Dornik Harjet, Dušan Križman, Koren Mirjam, Metka Klanšček, Knez Helena, Pintar Danijel, Gravner Jožica, Mikulus Jožica, Mikulus David, Pahor Angel, Brešan Nevenka, Primožič Ida, Valentinčič Emil, Primožič Anka, Budal Neva, Prinčič Jožko, dr. Pelicon Rado, dr. Dušan Černic, Troha Bogdan, Zavadlav Anastazija, dr. Majda Massera, Nadja Cussigh, Alex Cussig, Bagon Franco, Pacor Tiziana, Legiša Zvonko, Marjan Lavrenčič, Terpin Robert, Pelizzo Lučano, dr. Gergolet Maks, Madvic Leopold, Pahor Marija; Franka Ferletič, Černic Karlo, Folfolja Danijela, dr. Silvan Kerševan, Dario Frandolič, dr. Anamarija Roner, dr. Majda Corsi, dr. Mirko Primožič, dr. Saverij Kleindienst, Mirko Špacapan, dr. Paulin Damjan, Figel Ivan, dr. Karlo Primožič, Sergij Klanjšček, dr. Susič Emidij, Marija Češčut, Gergolet Marjan, Venko Devetak, Marvin Diego, Srebrnič Marjanka, Mermolja France, dr. Bukovec Štefan, Paulin Nataša.

K temu bi pripomnili, kako čuden »slučaj« je, da je spraševalna komisija na habilitacijskem izpitu odklonila dva pomembna predstavnika Sindikata slovenske šole! Kar se profesorja Milka Renerja tiče, bi bilo zanimivo vedeti, kakšno veljavo naj imajo maturitetni izpiti, na katerih je prof. Rener spraševal latinščino in grščino, če ga zdaj neka komisija naenkrat ima za nesposobnega. Vsekakor ga je

oblast, ki ga je postavila za maturitetnega spraševalca, cenila kot izvrstnega profesorja in ga kot takega cenijo profesorji, dijaki in starši dijakov. Kdo ima zdaj prav? Zanimivo bi bilo tudi vedeti, kako da je pri spraševanju prof. Renerja imel poglavitno besedo prav njegov ravnatelj.

No, a verjetno se bomo k zadevi še povrnili, naj danes pribijemo, da mora šolska oblast obnoviti izpit za profesorje, ki so bili ocenjeni kot nesposobni, posebno velja to za prof. Renerja, Naj ga spraša univerzitetni profesor, ki poučuje latinščino in grščino, v komisiji pa naj ne bo njeovega ravnatelja.

OPOZORILO!

Bralce prosimo, da vzamejo na znanje spremembo naslova uredništva!

BIFE' JOŽKO

TRST - Ul. Ghega 3

Točimo
domači tokajec
in postrežemo
z domačo kuhinjo

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

NAJVEČJA ZALOGA

TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

POHIŠTVO

R E N A R

Proseška ulica, 6

OPČINE (TRST)

Telefon 211-831

**TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI**

Udovič

Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

VISTA

precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

TRST - Via Cicerone 8

Tel. 38-136 - 37-725

**POSREDUJE PO TRŽASKEM
IN GORIŠKEM SPORAZUMU**

Kerže

VSE ZA DOM   HLADILNIKI

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI

PREDMETI   PRALNI STROJI

TRST

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019

Presenetljiva trilogija

Toneta Svetine

je izšla v ponatisu, tokrat
v zaključni celoti

UKANA nas utrjuje v prepričanju, da tudi majhen narod lahko živi brez manjvrednostnega občutka do velikih.

UKANA nas prepričuje o tem, da je humana vsebina človeških odnosov in socialna pravičnost močnejše orožje, kot utegnejo biti tanki in letala.

UKANA je roman, ki mora v vsako družino!

**TRST - Ul. sv. Frančiška 20,
Telefon 61-792.**

BANKRED

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S.P.A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 600.000.000

VPLAČANIH LIR 300.000.000

TRST - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEKOČI RAČUNI - HRANILNE VLOGE

KROŽNI ČEKI - VARNOSTNE SKRINJICE

NEPREKINJENA BLAGAJNA

MENJALNICA TUJE VALUTE - BANČNA DOVOLJENJA
ZA UVOZ - IZVOZ

Tel. 38-101 - 38-045

Brzobjavni naslov: **BANKRED**